

Broj: 01-234-261-1/16
Sarajevo, 27.10.2016.god.

PRIMLJENO: 21-11-2016			
Organizaciona jedinica/	Klasifikaciona oznaka	Redni broj	Broj priloga
08/3	43-	2948/16	

PARLAMENTARNA SKUPŠTINA BOSNE I HERCEGOVINE
Zajedničko povjerenstvo za ekonomske reforme i razvoj
N/r tajnika

Predmet: Izvještaj o razvoju BiH za 2015. godinu, dostavlja se

Poštovani,

Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine je pripremila dokument pod nazivom Izvještaj o razvoju BiH za 2015.godinu. Navedeni materijal se dostavlja radi razmatranja i primanja k znanju.

S poštovanjem,

Privitak :
-kao u tekstu

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o razvoju

2015.

Sarajevo, septembar/rujan 2016. godine

Sadržaj

Spisak grafikona i tabela.....	3
Skraćenice.....	5
Uvod	6
Izvršni sažetak.....	8
I. Integrisani rast.....	13
I.1. Makroekonomska stabilnost	13
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja	16
II. Pametan rast	24
II.1. Povećati industrijsku konkurentnost.....	24
II.2. Razvoj ljudskih resursa	29
II.3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore	33
III. Održiv rast	38
III.1. Ravnomjeran regionalni razvoj.....	38
III.2. Pобољшanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene.....	42
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj	45
III.4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti	49
IV. Inkluzivni rast	54
IV.1. Povećati mogućnosti za zapošljavanje	54
IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju	58
IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost.....	60
IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu	68
V. Upravljanje u funkciji rasta.....	74
V.1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta	74
Aneks: Demografski trendovi	82

Spisak grafikona i tabela

Grafikon 1: Rast BDP-a u EU i zemljama JIE (u %)	13
Grafikon 2: Pregled učešća javnog duga u BDP (u %)	14
Grafikon 3: Tekući račun platnog bilansa BiH (2013-2015) u milionima KM	15
Grafikon 4: Indeks ekonomskih sloboda BiH i zemalja regiona, 2015. godina	17
Grafikon 5: Indeks ekonomskih sloboda BiH za period 2013-2015 godine	18
Grafikon 6: Slobode od korupcije: poređenje BiH, svijet i Evropa za period 2013-2015 godine	18
Grafikon 7: Vladina potrošnja: poređenje BiH, svijet i Evropa za period 2013-2015 godine	19
Grafikon 8: Rang Indeksa konkurentnosti zemalja okruženja, poređenje 2015. godina	19
Grafikon 9: Ocjene indeksa konkurentnosti BiH 2013 - 2015	20
Grafikon 10: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i druge zemlje 2013 – 2015 godine	20
Grafikon 11: Lakoća poslovanja BiH za period 2013 – 2015 godine	21
Grafikon 12: Patenti, aplikacije/milion stanovnika	25
Grafikon 13: Odljev mozgova u BiH	26
Grafikon 14: Prepreke koje su ne-inovativna preduzeća označila veoma značajnim u sprovođenju inovativnih aktivnosti za period 2012 - 2014	27
Grafikon 15: Preduzeća sa tehnološkim inovacijama u BiH, 2014 godina	27
Grafikon 16: Veličina preduzeća prema klasama po broju zaposlenih, 2015. godina	28
Grafikon 17: Ocjena razvijenosti klastera, BiH i komparatori	29
Grafikon 18: Računarski pismeno stanovništvo staro 10 i više godina	30
Grafikon 19: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi	31
Grafikon 20: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi	32
Grafikon 21: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u	34
Grafikon 22: Ukupan broj turista u BiH	35
Grafikon 23: Pokazatelji infrastrukture po zemljama JIE (rang od 140 zemalja)	39
Grafikon 24: Prevoz roba u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja	40
Grafikon 25: Prevoz putnika po aerodromima (učešće u %)	41
Grafikon 26: Pokrivenost teritorije šumama (u %)	43
Grafikon 27: Emisija CO ₂ /BDP u kg (PPP US\$ 2005. godine)	44
Grafikon 28: Učešće (%) bruto dodane vrijednosti poljoprivrede u BDP za region JIE	46
Grafikon 29: Struktura zaposlenih po području djelatnosti u BiH	47
Grafikon 30: Regionalno poređenje učešća zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih (u %)	47
Grafikon 31: Učešće energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2015 godine) u procentima	50
Grafikon 32: Struktura proizvodnje električne energije	51
Grafikon 33: Usporedni pregled ARS 2013 i Popisa 2013 godine	54
Grafikon 34: Stopa zaposlenosti (20-64) i stopa nezaposlenosti (15-74), BiH, EU 28 i zemlje regije, 2014. godina	55
Grafikon 35: Odnos aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja	56
Grafikon 36: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2015. godina	57
Grafikon 37: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini	58
Grafikon 38: Maloljetni i punoljetni korisnici socijalne zaštite, BiH	61
Grafikon 39: Stopa siromaštva prema broju djece i tipu domaćinstva, BiH	63
Grafikon 40: Osobe sa poteškoćama prema vrsti poteškoće, BiH	66
Grafikon 41: Raseļjenost u BiH po godinama	68
Grafikon 42: Očekivani životni vijek Evropa, 2015 godine i zadnje dostupna godina	69
Grafikon 43: Umrli na 100.000 stanovnika radi saobraćajnih nesreća	71
Grafikon 44: Poređenje sa zemljama u odnos između javne i privatne potrošnje u zdravstvu. 2014. godina	71
Grafikon 45: Struktura privatnih i javnih izdataka prema namjenama, BiH, 2013. godina	72
Grafikon 46: Institucionalno uređenje BiH za period 2012 – 2015 godine	75

Grafikon 47: Neefikasnost državne administracije, 2012 – 2015 godine	76
Grafikon 48: Neovisnost pravosuđa u BiH, rang za period 2012-2015 godine	77
Grafikon 49: Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja	78
Grafikon 50: Ocjena korupcije u BiH, 2012 – 2015 godine	79
Grafikon 51: Prirodno kretanje stanovništva u BiH 1981 – 2014 godine	82
Grafikon 52: Indeks starenja u BiH (pregled po godinama popisa)	83
Grafikon 53: Stopa fertiliteta BiH i zemlje komparatori	84
Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi	9
Tabela 2: Kreditni rejting zemalja u regiji JIE	16
Tabela 3: Percepcija poduzetnika o preprekama u poslovanju	21
Tabela 4: Inovativno aktivna preduzeća 2012-2014	26
Tabela 5: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2015	30
Tabela 6: Konkurentnost ljudskih resursa	31
Tabela 7: Pokazatelji infrastrukture Svjetskog ekonomskog foruma za BiH	40
Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011	61
Tabela 9: Zaposleni invalidi, BiH 2009-2014. godine	67

Skraćenice

AETR – Međunarodni drumski prevoz
APD – Anketa o potrošnji domaćinstva
ARS – Anketa o radnoj snazi
BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD – Brčko Distrikt
BiH – Bosna i Hercegovina
BDP – Bruto domaći proizvod
CBBiH – Centralna banka Bosne i Hercegovine
CEI – Centralnoeuropska inicijativa
CEN – Europski odbor za standardizaciju
CENELEC - Europski odbor za standardizaciju u elektrotehnici
DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje
DERK- Državna regulatorna komisija za električnu energiju
EK – Europska komisija
ERP – Program ekonomskih reformi
EBRD – Europska banka za obnovu i razvoj
EIB – Europska investicijska banka
ERAC – Odbor za Europski istraživački prostor
EU – Europska Unija
EUROSTAT – Statistički ured europskih zajednica
EZ – Europska zajednica
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
FDI – Direktna strana ulaganja/investicije
GEM – Global Entrepreneurship Monitor
HFC - Hidrofluorkarbon
IPA – Program predpristupne pomoći EU
IPARD – korištenje EU predpristupnih sredstava za ruralni razvoj
ILO – Međunarodna organizacija rada
JIE – Jugoistočna Europa
KM – Konvertibilna marka
LE – Očekivani životni vijek
MICS - Istraživanje višestrukih pokazatelja
MSP - Mala i srednja preduzeća
NEEAP - Državni akcijski plan za energetske efikasnost
NPSE - Nacionalni plan smanjenja emisija za BiH
NERP- Nacionalni program ekonomskih reformi
OECD - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
OSI – Osobe sa invaliditetom
PFC- Perfluorkarbon
PDV – Porez na dodanu vrijednost
PPP – Paritet kupovne moći
RS – Republika Srpska
SF6- Sumporheksafluoridi
SZO – Svjetska zdravstvena organizacija
UN – Ujedinjene nacije
UNCAC – Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije
UNDP – Program razvoja Ujedinjenih nacija
UNESCO – Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCP – Međunarodni program Ujedinjenih nacija za kontrolu droga
UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu
VET – Strukovno obrazovanje i obuka
VM BiH - Vijeće ministara Bosne i Hercegovine
WIPO – Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo

Uvod

Izveštaj o razvoju BiH je dokument koji prati napredak u socio-ekonomskom razvoju zemlje prema definisanim strateškim ciljevima iz dokumenta „Strateški okvir za BiH“¹, putem seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identifikuje ključne izazove. Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u BiH, čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja Evropskoj Uniji.

„Strateški okvir za BiH“ je usvojen u 2015. godini, na 19. sjednici Vijeća ministara BiH. Pripremljen je u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine² i predstavlja usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara BiH. Set mjera iz Reformske agende za BiH je inkorporiran u dokument kao i preporuke Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za BiH. Identifikacijom razvojnih područja u okviru ciljeva koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su i opšti ciljevi BiH:

- ✓ *Integrirani rast* kroz promociju regionalne trgovine i uzajamnog investiranja te razvoja nediskriminiranih i transparentnih trgovinskih politika;
- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansiran regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumjeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u ciju stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

BiH treba da bude institucionalno razvijena sa konkurentnijom i dinamičnijom ekonomijom, i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog rasta, većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima, te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja. To je ostvarivo ispunjenjem 14 strateških ciljeva:

1. Makroekonomska stabilnost
2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja
3. Razvoj ljudskih resursa
4. Povećati industrijsku konkurentnost
5. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore
6. Ravnomjeran regionalni razvoj
7. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene
8. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Strateški okvir za BiH je dostupan na adresi www.dep.gov.ba

² Službeni glasnik BiH broj:62/14

9. Razvoj energetskeg potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti
10. Povećati mogućnosti za zapošljavanje
11. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju
12. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost
13. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Izveštaj o razvoju za 2015. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013³. do 2015. godine sa akcentom na 2015. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izveštaja za 2015. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze 14. strateških ciljeva za BiH.

³ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za BiH“.

Izvršni sažetak

Glavni makroekonomski pokazatelji BiH tokom 2015. godine su ukazivali na pojačanu ekonomsku aktivnost koja je rezultovala rastom bruto domaćeg proizvoda od 3%⁴. Ostvareni ekonomski rast je imao uticaja na blagi rast zaposlenosti, iako je stopa nezaposlenost u BiH i dalje među najvećim u regiji (ARS 27,7%⁵). Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije ali i dodatno otežava vođenje aktivnih politika zapošljavanja. Javne finansije su u 2015. godini zabilježile ograničen budžetski deficit i rastući javni dug, dok je ukupno stanje spoljnog duga vlade smanjeno. Deficit na tekućem računu (5,6% BDP-a) je smanjen na osnovu rasta izvoza i niskih uvoznih cijena, a u najvećoj mjeri se i dalje finansira kroz zaduživanje u inostranstvu i direktne strane investicije. U 2015. godini, FDI su zabilježile smanjenje priliva od čak 44% a neto priliv od oko 400 miliona KM ukazuje na slabu zainteresovanost inostranih investitora za poslovanje u BiH.

Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Tržište BiH je i dalje fragmentirano sa različitim pravilima koja se primjenju u različitim djelovima zemlje što vodi ka tome da se ne može postići stvarna sloboda kretanje roba i usluga u okviru njenih granica. Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2015. godinu BiH je zabilježila pogoršanje ranga gdje je dospjela na 111. mjesto od 140 zemalja. **Obrazovna struktura** radno sposobnog stanovništva u BiH je jedan od faktora koje uzrokuju nisku konkurentnost BiH ekonomije. U 2015. svega 9,5% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom iznosi 51%. Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU.

Podsticanjem **konkurentne proizvodnje i distribucije znanja kroz ulaganje u istraživanje i razvoj**, klastere i mala i srednja preduzeća je jedan od načina povećanja industrijske konkurentnosti i ostvarivanja snažnog ekonomskog razvoja. Inovacije predstavljaju jedan od faktora prema boljem prosperitetu i ekonomskom rastu zemlje i vrijeme je da zauzmu svoje mjesto u institucionalnim i strateškim okvirima razvoja Bosne i Hercegovine. Prema Svjetskom inovacijskom indexu BiH je rangirana na 79. mjesto od 141 zemlje u 2015. godini. Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) iznosila su manje od 69,6 miliona eura što je oko 0,3% BDP-a. Naučno istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bh. ekonomije.

Problem sistema socijalne zaštite i dalje koči nastojanja da se smanji siromaštvo u BiH, gdje je svako šesto domaćinstvo siromašno. Stoga ne čudi da je proces emigracije postao jedan od najhitnijih društveno-ekonomskih izazova sa kojima se suočava BiH. Pored toga, pristup zdravstvenim uslugama je otežan jer su kapaciteti medicinskog kadra znatno manji od EU28 prosjeka što onemogućava adekvatan i pravovremen pristup pacijentu. Oko 15% stanovništva BiH nema javno socijalno osiguranje.

Tokom izvještajnog perioda u oblastima iz cilja **održiv razvoj u BiH** (razvoj okoliša i okolinske infrastrukture, energije i obnovljivih izvora energije, transportna infrastruktura i telekomunikacije, te

⁴ BiH Agencija za statistiku, Bruto domaći proizvod za BiH 2015, prvi rezultati.

⁵ Anketa o radnoj snazi, 2015. Konačni rezultati.

razvoj poljoprivrede i ruralnih područja) nije zabilježen značajniji napredak, osim u sektorima transporta i energetike gdje su usvojeni važni strateški dokumenti: Okvirna transportna politika, Okvirna strategija transporta, Akcioni plan za korištenje obnovljive energije i Nacionalni plan smanjenja emisija za BiH.

Glavna strukturna prepreka ekonomskom rastu i konkurentnosti uključuje odsustvo jedinstvenog ekonomskog prostora u cijeloj zemlji i velik i neefikasan javni sektor sa preklapajućim ingerencijama i problemom visoke stope korupcije. Poboljšanje životnog standarda i smanjenje hronično visoke nezaposlenosti su ključni izazovi za politike u zemlji.

Proces tranzicije i izgradnja kapaciteta su ključni za uspjeh administracije koja treba da doprinese ekonomskom i socijalnom razvoju BiH. Bosna i Hercegovina zauzima posljednje mjesto u regiji po pitanju reforme javne uprave sa najlošijom ocjenom od 2,15 prema indikatoru spremnosti za članstvo. **Visoka razina korumpiranosti** predstavlja simptom nepravilnosti u radu uprave, čime se troškovi prenose na građane i ekonomiju. Za rješavanje ovog problema izrađena je Strategija za borbu protiv korupcije 2015 - 2019 i prateći Akcioni plan za provođenje strategije za borbu protiv korupcije 2015 – 2019. U pravosudnom sistemu BiH ostvaren je određeni napredak. Usvojena je Strategija za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini za period od 2014. do 2018. godine.

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi

	2013.	2014.	2015.
Niska stopa aktivnosti na tržištu rada	43,6	43,7	44,1
Visoka stopa nezaposlenosti	27,5	27,5	27,7
Visoka stopa nezaposlenosti mladih	59,1	62,7	62,3
Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja	131. od 189 zemlje	107. od 189 zemlje	79. od 189 zemlje
Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi	nisko	nisko	nisko
Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije	77	80	76
Nizak nivo FDI po glavi stanovnika	nisko	nisko	nisko
Nizak nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja	81.	85.	n/a
Najviši nivo potrošnje na socijalnu pomoć u regionu	7%BDP (2011 ⁶)	n/a	n/a
Najlošije usmjerena potrošnja na socijalnu pomoć (koja dopire do siromašnih)	Najsiromašnijih 20% stanovništva prima svega 36,8% od ukupnog budžeta socijalne pomoći ⁷	n/a	n/a

Prioritetne mjere u narednom periodu bi trebale biti fokusirane na:

- ✓ Poboljšanje kvaliteta javnih finansija, npr. kroz omogućavanje dodatnog fiskalnog prostora, naročito za kapitalna ulaganja i nastaviti sa restriktivnom fiskalnom politikom
- ✓ Rješavanje problema nepostojanja jedinstvenog ekonomskog prostora putem usklađivanja i koordinacije industrijskih politika i politika za mala i srednja preduzeća
- ✓ Povećati konkurentnost BiH dodatnim promoviranjem, unaprijeđenjem i razvojem turizma

⁶ Zadnji raspoloživ podatak

⁷ Svjetska Banka-Javna potrošnja i institucionalni pregled,2012.

- ✓ Unaprijediti politike iz oblasti predškolskog obrazovanja, srednjeg stručnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja
- ✓ Osigurati kvalitetne, harmonizovane i pravovremene službene statističke podatke svim korisnicima
- ✓ Usvojiti nedostajuće strateške dokumente u sektoru transporta, energije i zaštite životne sredine,
- ✓ Reformu javne uprave, smanjenje korupcije i vladavinu prava
- ✓ Osigurati dodatne izvore finansiranja u zdravstvu

I

Integrisani rast

INTEGRISANI RAST

Strateški
ciljevi

Makroekonomska
stabilnost

Unaprijediti razvoj konkurentnog
ekonomskog okruženja

BDP 3%

Indeks ekonomskih sloboda
59,0

Deflacija 1%

Globalni indeks konkurentnosti
3,7

Budžetski deficit 1,2%

Deficit tekućeg računa
5,6% BDP-a

Lakota poslovanja 79 / 189

Javni dug 43% BDP-a

Ključni
indikatori

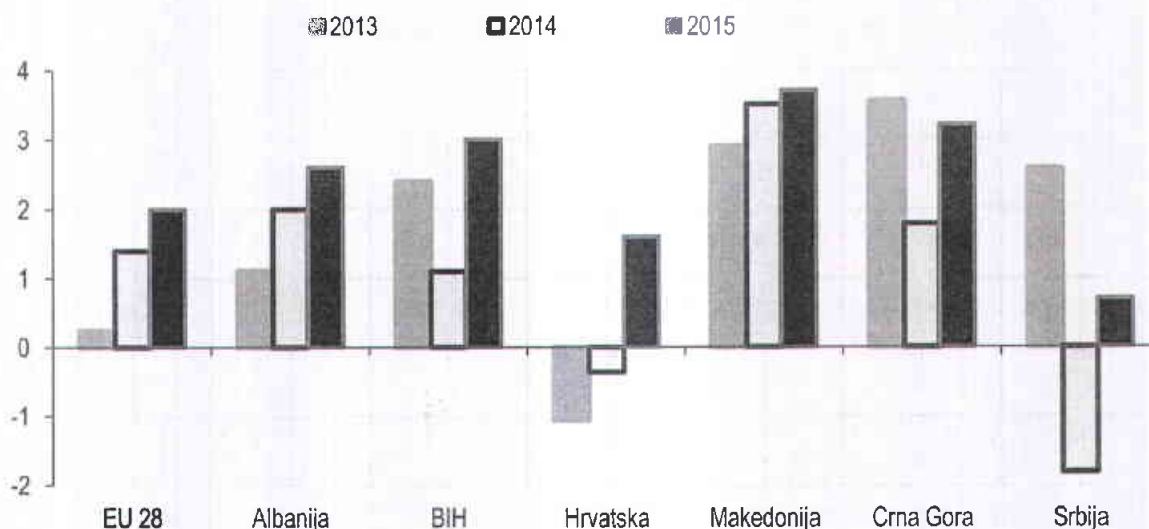
I. Integrirani rast

I.1. Makroekonomska stabilnost

Makroekonomska ravnoteža je osnovni ekonomski cilj svake zemlje a podrazumjeva stabilnost cijena, visok nivo zaposlenosti, unutrašnju i spoljnu ravnotežu, uz stalan privredni rast. U BiH se to može ostvariti kroz unaprjeđenje upravljanja budžetima na svim nivoima vlasti, fiskalnu konsolidaciju i efikasno upravljanje javnim dugom, kao i provođenjem strukturnih reformi koje bi omogućile jedinstven ekonomski prostor za povećanje konkurentnosti i zaposlenosti.

Glavni makroekonomski pokazatelji BiH tokom 2015. godine ukazivali su na pojačanu ekonomsku aktivnost koja je prema prvim rezultatima Agencije za statistiku BiH rezultovala rastom bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 3%. Pored uobičajenih faktora rasta (privatna potrošnja, investicije i izvoz) značajnu ulogu je imao bazni efekat poplava iz 2014. godine. Posmatrajući zemlje u regionu Jugoistočne Evrope u 2015. godini viša stopa ekonomskog rasta u odnosu na BiH je ostvarena u Makedoniji i Crnoj Gori.

Grafikon 1: Rast BDP-a u EU i zemljama JIE (u %)

Izvor: Eurostat i DGEFCIN

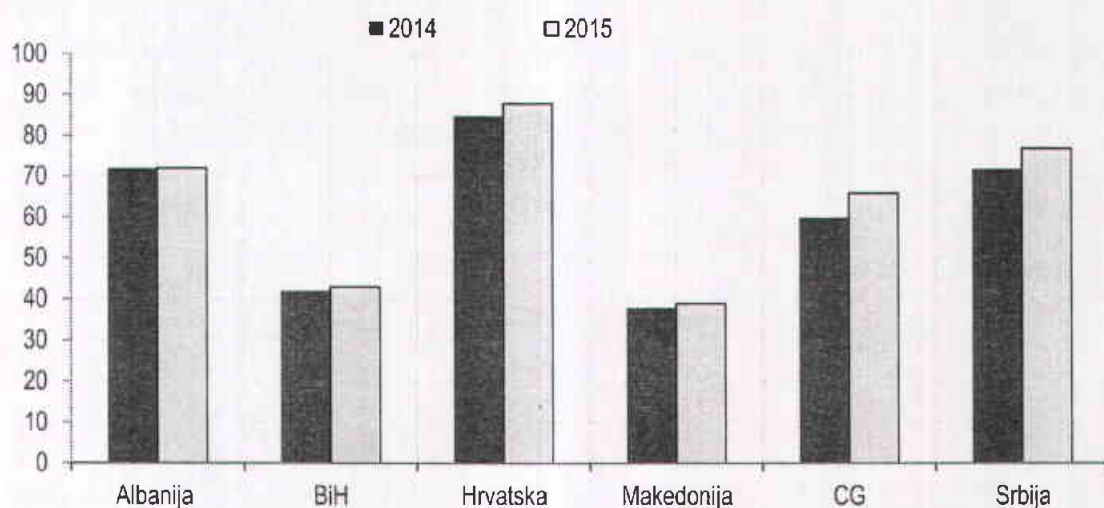
Ostvareni ekonomski rast u prošloj godini je imao uticaja na blagi rast zaposlenosti, iako je stopa nezaposlenost u BiH i dalje među najvećim u regiji (ARS 27,7%⁸). Značajna razlika između registrovanih podataka o radnoj snazi i onih zasnovanih na anketi ukazuje na prilično veliko neformalno tržište radne snage. Povećanje broja zaposlenih uz blagi realni rast prosječnih plata i deflaciju pozitivno su uticali na rast privatne potrošnje. Opšti nivo cijena u zemlji je ostao stabilan u najvećoj mjeri zbog niskih svjetskih cijena energenata i hrane.

Javne finansije su u 2015. godini zabilježile ograničen budžetski deficit i rastući javni dug. Problem predstavljaju niske javne investicije a visoka potrošnja na zaposlenost u javnoj upravi. Ukupan javni dug i otplate duga bilježe povećanje u odnosu na prethodnu godinu. U sektoru opšte vlade registrovano je

⁸ Tržište rada je detaljnije analizirano u poglavlju IV

intenziviranje zaduživanja na domaćem tržištu, pri čemu se naročito bilježi povećanje zaduženja po osnovu vrijednosnih papira. Uz blago povećanje spoljnog duga ukupan javni dug na kraju posmatrane godine iznosi 11,9 milijardi KM⁹, što je 3,6% više nego u 2014. godini. Sa učešćem javnog duga u BDP-u BiH od 41% prema rashodovnoj metodi (ili 43% prema proizvodnoj metodi) BiH se i dalje kreće u okvirima održivog duga.¹⁰ Posmatrajući zemlje u regionu JIE uočljivo je da jedino Makedonija ima niži nivo učešća javnog duga u BDP-u u odnosu na BiH; Hrvatska ima najnepovoljniji omjer, a sve zemlje su zabilježile porast učešća javnog duga u BDP-u.

Grafikon 2: Pregled učešća javnog duga u BDP (u %)

Izvor: Međunarodni monetarni fond (procjena za 2015.godinu)

Spoljni bilans se poboljšao na osnovu rasta izvoza i niskih uvoznih cijena. Deficit tekućeg računa platnog bilansa BiH u 2015. godini je iznosio blizu 1,6 milijardi KM¹¹ što predstavlja 5,6% BDP-a BiH. U odnosu na 2014. godinu primjetno je značajno smanjenje pomenutog deficita za 20% koje je najvećim dijelom nastalo usljed smanjenja **robnog deficita** za 8% i povećanja **suficita na računu usluga** sa inostranstvom za 6%. Iako smanjen u 2015. godini, robni deficit koji čini skoro jednu trećinu BDP-a BiH¹² ukazuje na problem konkurentnosti ekonomije BiH. Procenat pokrivenosti uvoza izvozom od 57% govori u prilog navedenoj činjenici. Izvoz roba je u 2015.godini zabilježio rast od 3,5% dok je uvoz smanjen za 2%.¹³ Tradicionalno značajan priliv (3,5 milijarde KM u 2015. godini) uz smanjenje od 10% je registrovan na računu **sekundarnog dohotka**, koji uključuje transfere vladinom sektoru i ostalim sektorima od kojih su najznačajniji personalni transferi ili tzv. doznake stanovništvu iz inostranstva.

⁹ Ministarstvo finansija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti BiH na dan 31.12.2015.godine

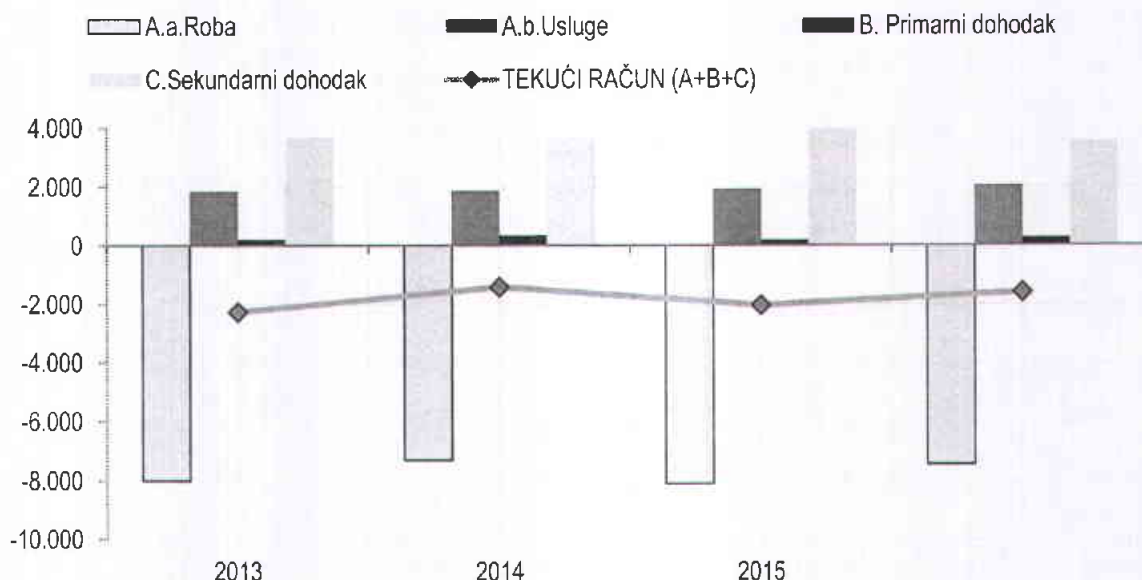
¹⁰ isto

¹¹ Izvor: Centralna banka BiH.

¹² Približno isti omjer u posljednje tri godine

¹³ Izvor: BHAS

Grafikon 3: Tekući račun platnog bilansa BiH (2013-2015) u milionima KM

Izvor: Centralna banka BiH

Finansiranje deficita na tekućem računu se u najvećoj mjeri i dalje ostvaruje kroz zaduživanje u inostranstvu i direktne strane investicije (FDI). Povlačenje novih zajmova vladinom i ostalim sektorima je iznosilo 420 miliona KM uz smanjenje od 36% g/g. Ukupan spoljni dug sektora vlade na kraju 2015. godine je iznosio 8,4 milijardi KM (uz rast od 3% g/g i nepromijenjeno učešće od oko 30% BDP-a). Dospjele obaveze po osnovu spoljnog duga vlade servisirane su u iznosu od 593 miliona KM što je poređenju sa prethodnom godinom smanjenje od 23%¹⁴. **Neto priliv od FDI** je niži za 44% u odnosu na prethodnu godinu, a iznos od 400 miliona KM čini tek 1,4% BDP-a što je vrlo nizak procenat koji ukazuje na slabu zainteresovanost inostranih investitora za ulaganje u BiH. **Ostali izvori finansiranja deficita tekućeg računa** kao što su trgovinski krediti i neto portfolio investicije su zabilježili stabilan priliv u odnosu na prethodnu godinu. Priliv na kapitalnom računu je smanjen za 17% na 370 miliona KM.

Bruto devizne rezerve su zadržale dinamiku promjene stanja iz 2014. godine (rast od 10%) i dostigle nivo od 8,6 milijardi KM. Na povećanje deviznih rezervi najveći uticaj je imalo smanjenje spoljnotrgovinskog deficita. Pokrivenost primarnog novca deviznim rezervama iznosila je 113% što je dovoljno da se ispoštuje pravilo valutnog odbora u ovom segmentu.

Monetarna politika se i dalje sprovodi u okviru aranžmana valutnog odbora, kojim je valuta BiH vezana za euro, zbog čega uživa visok nivo pouzdanosti i povjerenja. Bankarski sektor je stabilan i pored visoke stope nenaplativih kredita¹⁵. Niska kreditna aktivnost je obilježila 2015. godinu. Ukupni krediti su na kraju 2015. godine iznosili 16,86 milijardi KM. Kamatne stope na kredite i depozite nisu zabilježile značajnija odstupanja u odnosu na prethodni period. Ukupni depoziti u bankarskom sektoru nastavili su rastući trend i iznosili su 16,53 milijardi KM na kraju 2015. godine, što predstavlja povećanje od 7,5% na

¹⁴ Izvor podataka o spoljnom dugu sektora vlade je: Ministarstvo finansija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti BiH na dan 31.12.2015.godine

¹⁵ Stopa nenaplativih kredita je iznosila oko 14%. Izvor: DEP, Ekonomski trendovi, Godišnji izvještaj 2015 godine.

godišnjem nivou. Politika obavezne rezerve je nepromijenjena, kao i politika banaka u pogledu upravljanja likvidnošću, što uzrokuje visok udio viška sredstava na računu kod CBBiH¹⁶.

Kreditni rejting BiH prema poslednjim analizama je stabilan što se može vidjeti iz izvještaja dviju međunarodnih rejting agencija: Moody's investors Service i Standard and Poor's. Dodijeljene oznake (B3 i B) i dalje svrstavaju BiH u grupu zemalja sa spekulativnom kreditnom sposobnosti i visokim kreditnim rizikom. U tabeli ispod je uočljivo da se sve posmatrane zemlje svrstane u neinvesticioni (špekulativni) nivo. U tom rangu Hrvatska je ocijenjena najbolje, a BiH najlošije.

Tabela 2: Kreditni rejting zemalja u regiji JIE

Albanija	B1 / stabilan	B+ / stabilan
Bosna i Hercegovina	B3 / stabilan	B / stabilan
Crna Gora	Ba3 / negativan	B+ / stabilan
Hrvatska	Ba2 / negativan	BB / negativan
Makedonija	-	BB- / stabilan
Srbija	B1 / pozitivan	BB- / stabilan

Izvor: Centralna banka BiH, 2016. godina

Ključni izazovi za makro stabilnost u narednom periodu su smanjenje hronično visoke nezaposlenosti, fiskalna konsolidacija, zaustavljanje rasta javnog duga BiH i uspostava jedinstvenog ekonomskog prostora.

1.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja

Vanjska i unutrašnja konkurentnost ekonomije jedne države podrazumljeva mogućnost društva da obezbijedi građanima veći životni standard na održivoj bazi kao i da obezbijedi dostupnost radnih mjesta, a sve zasnovano na okvirima institucija i politika koje podržavaju kontinuiran i održiv rast.

Tržište BiH je i dalje fragmentirano s različitim pravilima koja se primjenjuju u različitim dijelovima zemlje što vodi ka tome da se ne može postići stvarna sloboda kretanje roba i usluga u okviru njenih granica. Jedinstveni ekonomski prostor unutar zemlje još uvijek nije uspostavljen, a predstavlja jednu od prepreka ka integriranju na europsko i svjetsko tržište i poboljšanju konkurentne pozicije BiH. Potrebno je homogeno, transparentno i vjerodostojno tehničko i poslovno okruženje kako bi se osiguralo povjerenje građana i investitora u zemlji i inostranstvu. Posljednjih par godina BiH nije imala velikih pomaka u kreiranju povoljnijeg poslovnog okruženja ili ambijenta koji bi bio primamljiviji za investitore.

Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog europskog tržišta. BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Ključno je urediti sve četiri osnovne slobode zajedničkog tržišta gdje je uloga države jako bitna i bolja koordinacija među entitetima. To podrazumljeva preuzimanje potrebne regulative, unapređenje sistema infrastrukture kvaliteta, stalno unapređenje uslova i okruženja poslovanja kao i sprječavanje korupcije i izgradnju i jačanje potrebnih institucija. Koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti je nedovoljna i ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta.

¹⁶ Izvor podataka o bankarskom sektoru je Centralna banka BiH

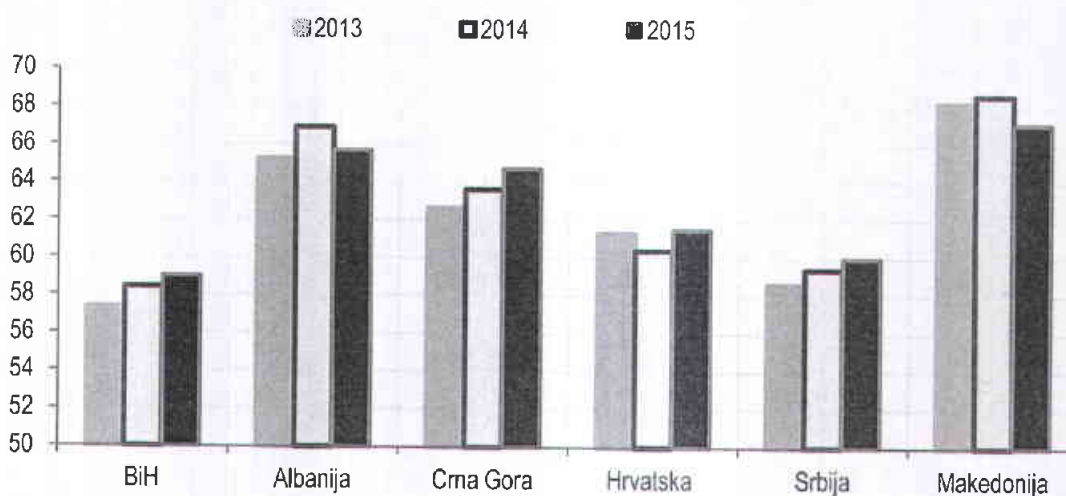
Usvojeno je 85% europskih standarda u oblasti standardizacije¹⁷ potrebnih za članstvo u Europskom odboru za standardizaciju (CEN) i Europskom odboru za standardizaciju u elektrotehnici (CENELEC). U oblasti akreditacije je usvojeno 1 500 europskih standarda kao nacionalni standardi¹⁸, čime je ukupni broj evropskih standarda dostigao 17 341.

Što se tiče ocjenjivanja usklađenosti, BiH treba da stvori uslove za ravnomjernu primjenu postupaka ocjenjivanja usklađenosti na cijeloj teritoriji. Akreditirano je 77 tijela za ocjenjivanje usklađenosti, od čega 54 laboratorije za testiranje, jedna medicinska laboratorija, devet laboratorija za kalibraciju, jedna laboratorija za certifikaciju proizvoda i 12 inspeksijskih tijela¹⁹. Zakon o akreditaciji još uvijek nije u potpunosti usklađen s *acquis*-em i potrebno ga je izmijeniti. Usvojeno je 14 propisa iz mjeriteljstva, od toga osam pravilnika o instrumentima koji se koriste u medicini. Strategija zemlje za razvoj sistema mjeriteljstva tek treba da se usvoji, kao i novi zakon o mjeriteljstvu kojim bi se objedinio postojeći zakonski okvir i stvorila osnova za provedbu *acquis*-a.

Izveštaj Heritage Foundation i Wall Street Journal za 2015. godinu, navodi da nakon nekoliko godina skromnog rasta, ekonomski učinak Bosne i Hercegovine se pogoršao, uglavnom zbog globalnog ekonomskog usporavanja, ali i zbog nedostatka napretka u poboljšanju regulatorne efikasnosti i politika otvorenog tržišta. Ekonomska sloboda u pojedinoj zemlji mjeri se na temelju 10 kvantitativnih i kvalitativnih faktora grupiranih u četiri šire kategorije: vladavina prava (prava vlasništva, sloboda od korupcije); veličina države (fiskalna sloboda, potrošnja države), regulatorna učinkovitost (sloboda poslovanja, sloboda rada, monetarna sloboda) i otvorenost tržišta (sloboda trgovanja, investiranja i financija).

Prema Indeksu ekonomskih sloboda, Bosna i Hercegovina je rangirana na 97. mjesto između 178 država. Zabilježen je rast od 4 mjesta u odnosu na prethodnu godinu, kada je bila na 101. mjestu, te se u izvještaju i dalje tretira kao "uglavnom neslobodna" zemlja. Bosna i Hercegovina je rangirana kao 39. zemlja po ekonomskim slobodama u Europi.

Grafikon 4: Indeks ekonomskih sloboda BiH i zemalja regiona, 2015. godina

Izvor: Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015. godina

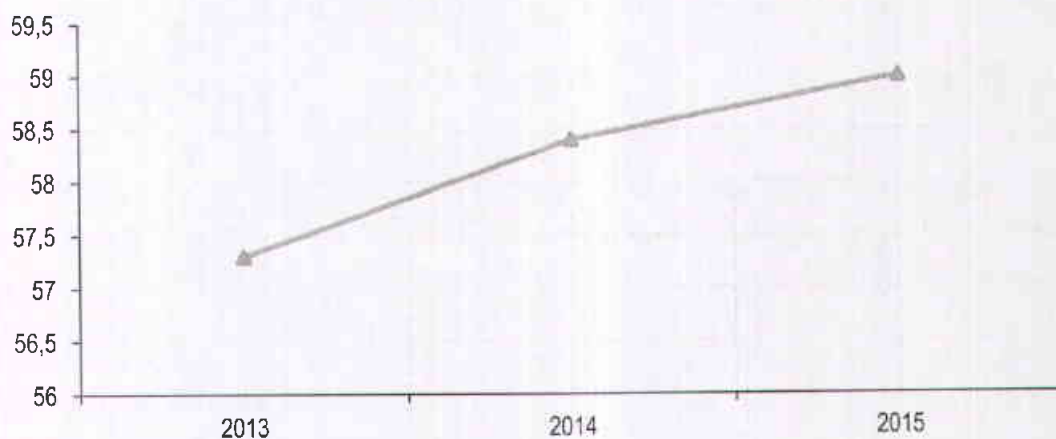
¹⁷ Izveštaj o napretku EK za BiH, 2016. godina

¹⁸ Izveštaj o napretku EK za BiH, 2016. godina

¹⁹ Izveštaj o napretku EK za BiH, 2016. godina

Indeks ekonomskih sloboda u Bosni i Hercegovini je 59²⁰ i porastao je za 0,6 poena u odnosu na prethodnu godinu. Najveću zabrinutost predstavljaju vladavina prava koja je imala najveći pad i upravljanje potrošnje vlade. Negativne trendove imaju i sloboda trgovine i sloboda ulaganja koji bilježe pad, dok su finansijske slobode ostale nepromijenjene.

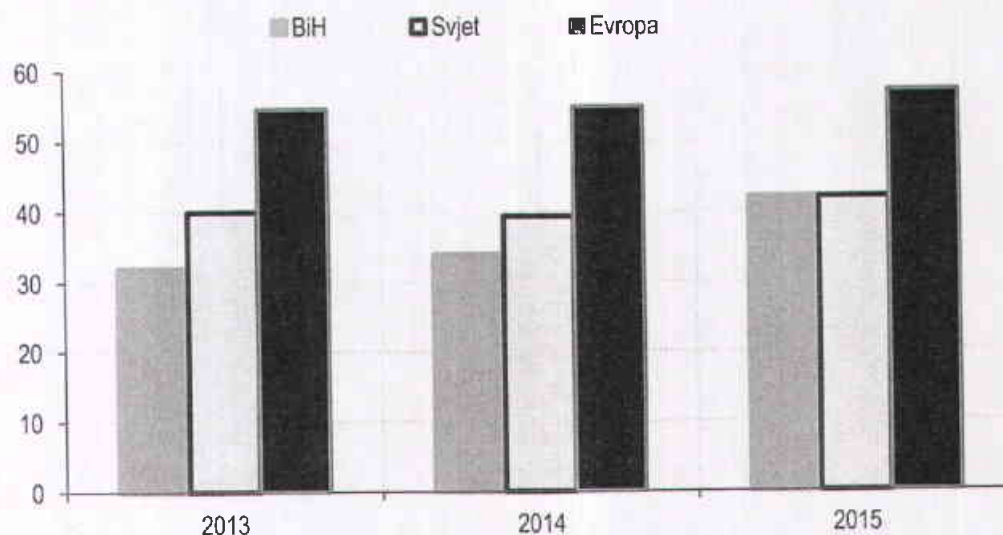
Grafikon 5: Indeks ekonomskih sloboda BiH za period 2013-2015 godine

Izvor: Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015. godina

U oblasti slobode od korupcije smo lošiji u odnosu na prethodnu godinu, gdje su javne nabavke i dalje jedan od glavnih izvora korupcije. Kompleksan sistem vlasti pogoduje zastoju, sprečava reforme i uzgaja jednu od najvećih neformalnih ekonomija u regiji.

Grafikon 6: Slobode od korupcije: poređenje BiH, svijet i Evropa za period 2013-2015 godine

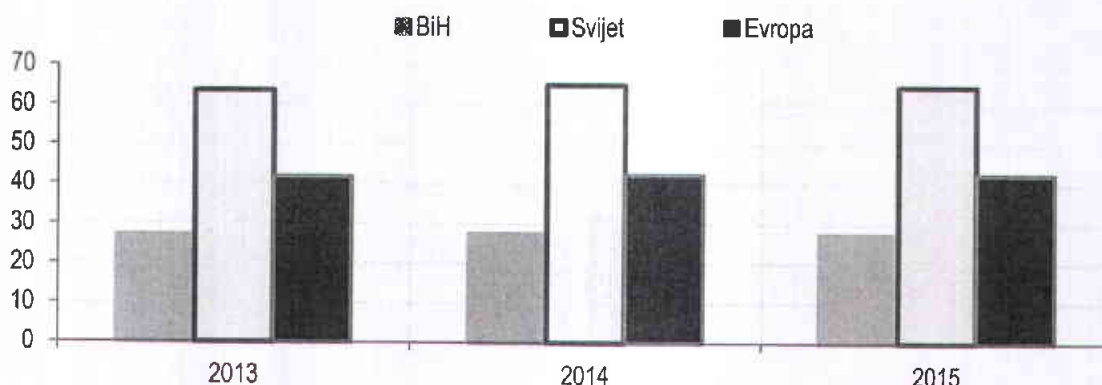

Izvor: Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015. godina

²⁰ Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015

Nasuprot tome, u oblasti vladine potrošnje i fiskalne slobode zabilježeno je poboljšanje²¹. Bez obzira na određene korake u reformi regulatornog okvira gdje birokratija i nedostatak transparentnosti čine osnivanje i rad privatnih preduzeća skupim i opterećujućim. Tržište rada je neefikasno, a stopa nezaposlenosti, posebno među mladima je jedna od najvećih u regionu. Vlada subvencionira energiju i, prema Svjetskoj Banci, loše raspoređuje svoje poljoprivredne subvencije²².

Grafikon 7: Vladina potrošnja: poređenje BiH, svijet i Evropa za period 2013-2015 godine

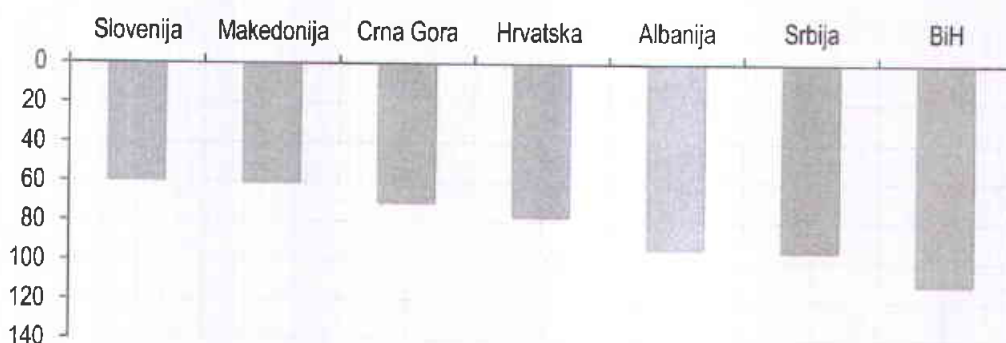

Izvor: Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015. godina

Prema Izvještaju Heritage Foundation i Wall Street Journal prosječna carinska stopa u BiH je relativno niska i iznosi 1,5 posto, finansijski sektor je nerazvijen i oko 80 posto bankarskog kapitala je u privatnom vlasništvu, ali nedostatak izvršenja ugovora i nesigurno regulatorno okruženje ograničavaju raspoloživost kredita. Preduzeća koja su u državnom vlasništvu dominiraju u telekomunikacijama i energetici.

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2015. godinu BiH je za razliku od prethodnih godina zabilježila pad gdje je dospjela na 111 mjesto od 140 zemalja a u 2013. je bila na 87 mjestu od 148 zemalja. Prema analiziranim stubovima kojima se rangira i prati konkurentnost jedne zemlje BiH je pogoršala svoje rang mjesto.

Grafikon 8: Rang Indeksa konkurentnosti zemalja okruženja, poređenje 2015 . godina

Izvor: Izvještaj globalne konkurentnosti 2015/2016 godine

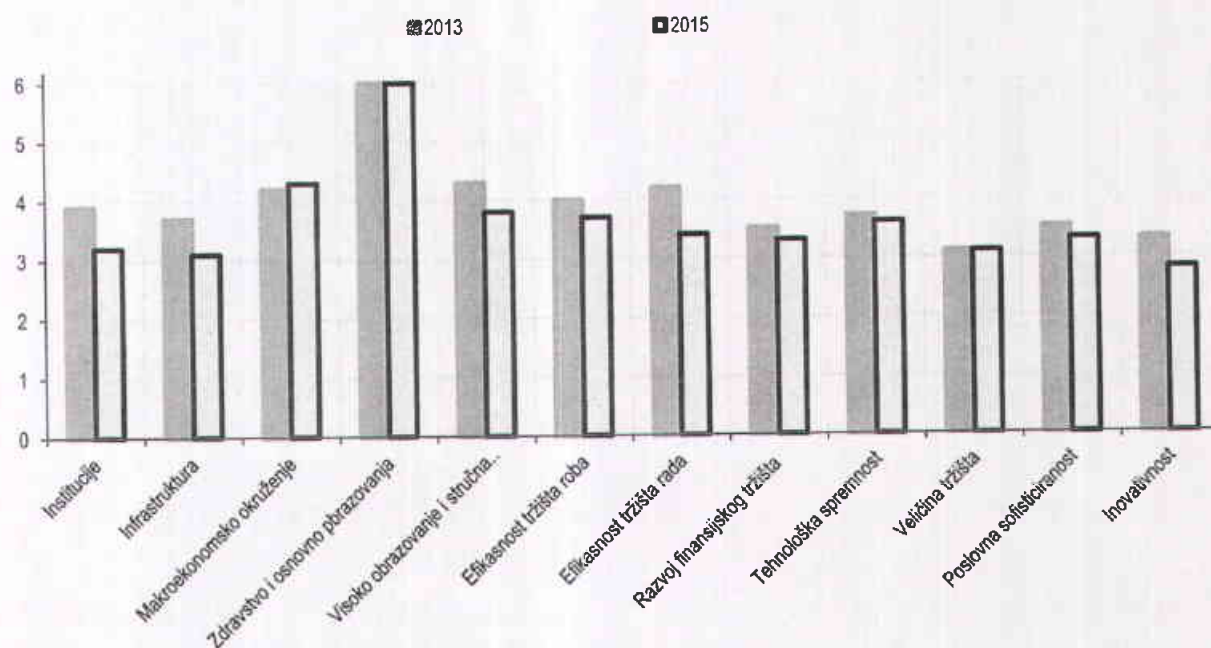
Na osnovu svih kategorija koje se prate, pokazalo se da je u BiH najveći problem institucionalni, problem s visokim obrazovanjem i inovacijama, efikasnost tržišta rada i tržišta roba. Najveći pad

²¹ Heritage Foundation i Wall Street Journal, 2015

²² Izvještaj Svjetske Banke za 2016

zabilježen je u oblasti institucija sa 71. mjesta na 121. mjesto, potom u inovacijama sa 63. mjesta na 115. mjesto, efikasnosti tržišta rada sa 88. mjesta na 131. mjesto, visokog obrazovanja i stručnih obuka sa 63. mjesta na 97. mjesto i efikasnost tržišta roba sa 104. mjesta na 129. mjesto. Jedini napredak zabilježen je u oblasti makroekonomskog okruženja sa 104. mjesta u 2013. godini na 98. mjesto u 2015. godini²³.

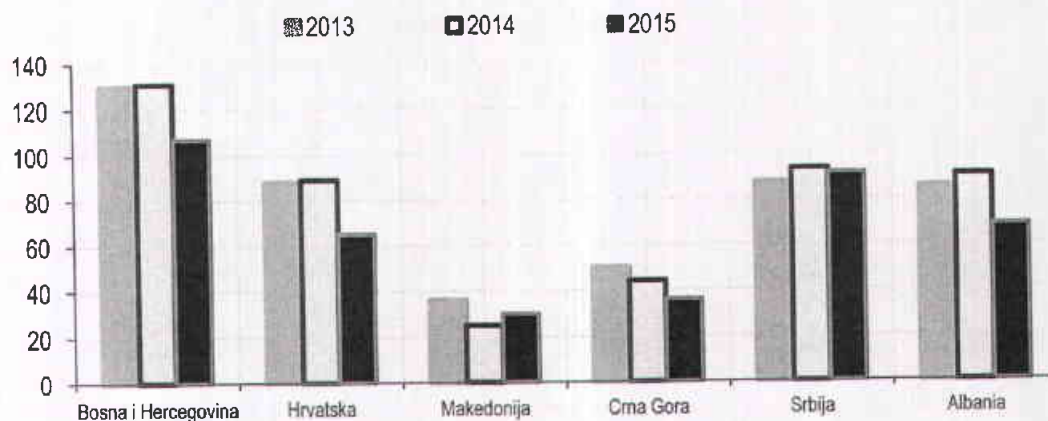
Grafikon 9: Ocjene indeksa konkurentnosti BiH 2013 - 2015

Izvor: Izvještaj globalne konkurentnosti, 2015/2016 godine

Prema izvještaju *Doing business* za 2016. godinu, BiH je rangirana na 79. mjesto od 189 zemalja prema lakoći poslovanja gdje je došlo do poboljšanja u odnosu na prethodnu godinu gdje je BiH bila rangirana na 107. mjesto od 189 zemalja. Ovom poboljšanju ranga najviše su doprinijela poboljšanja u sistemu prekogranične trgovine gdje je uveliko smanjeno vrijeme i troškovi izvoza i uvoza robe kao i sama dokumentacija.

Grafikon 10: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i druge zemlje 2013 – 2015 godine

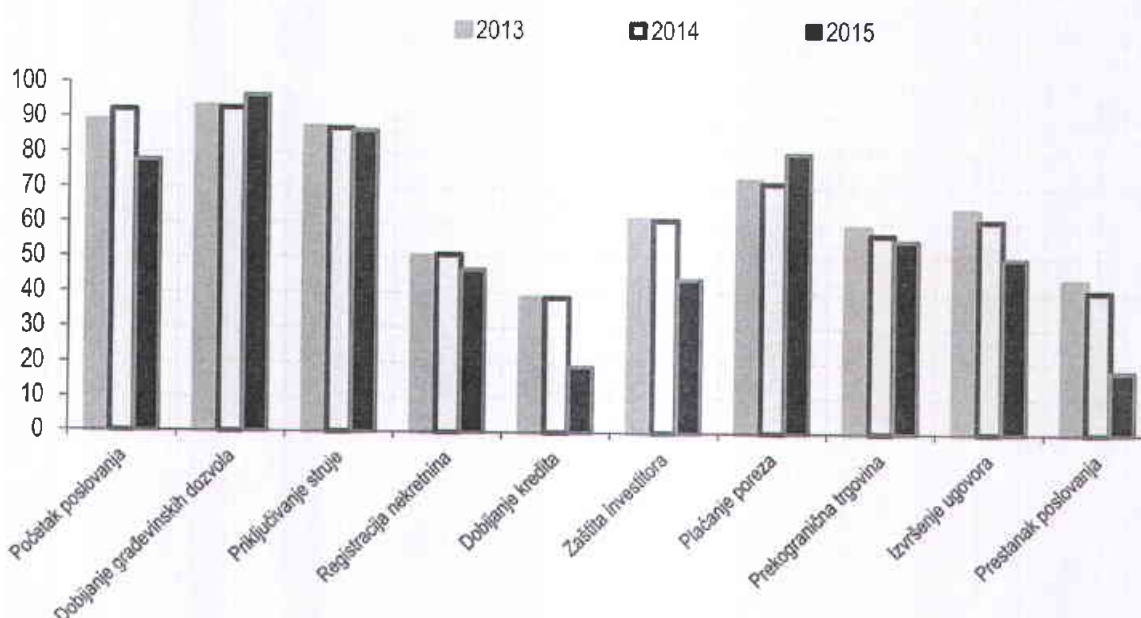

²³ Izvještaj globalne konkurentnosti 2015/2016 godine

Izvor: Doing Business, 2016. godina

Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrowanju imovine ali se preduzeća i dalje moraju registrowati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji sistem registracije za cijelu BiH. Procedure za otvaranje novih firmi, proces dobivanja dozvola, vrijeme i troškovi i dalje su dugotrajni i jedne su od lošijih tačaka konkurentne sposobnosti naše zemlje što odbija i strane investitore. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti odnose se na početak poslovanja tj. započinjanje poslovanja gdje je prema Svjetskom izvještaju „Doing business za 2016. godinu“ navedeno da bi se započeo posao u BiH potrebno proći kroz 11 procedura za koje je potrebno 37 dana. Nakon toga, za dobijanje dozvola mora se proći kroz 15 procedura u tajanju od 179 dana i vrijeme potrebno za pristup električnoj energiji u trajanju od 125 dana.

Grafikon 11: Lakoća poslovanja BiH za period 2013 – 2015 godine

Izvor: Doing Business, 2016. godina

Istraživanje percepcije poduzetnika pokazuje da su glavne prepreke poduzetničkog kruženja u 2014. godini problemi koji se svode na politike vlada (konkretne politike, prioritete i podrška poduzetnicima), transfer istraživanja i razvoja i poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje. Najbolje ocijenjeni uslovi poduzetničkog okvira u BiH su komercijalan i pravna infrastruktura i dinamika internog tržišta²⁴

Tabela 3: Percepcija poduzetnika o preprekama u poslovanju

2013. godina	2014. godina
1 Politike vlada – propisi, porezi i sl. Kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo	Politike vlada – konkretne politike, prioritete i podrška poduzetnicima
2 Transfer istraživanja i razvoja	Transfer istraživanja i razvoja
3 Interno tržište – otvorenost	Poduzetničko obrazovanje-osnovno i srednje

Izvor: GEM, 2014. godina

²⁴ GEM 2014.

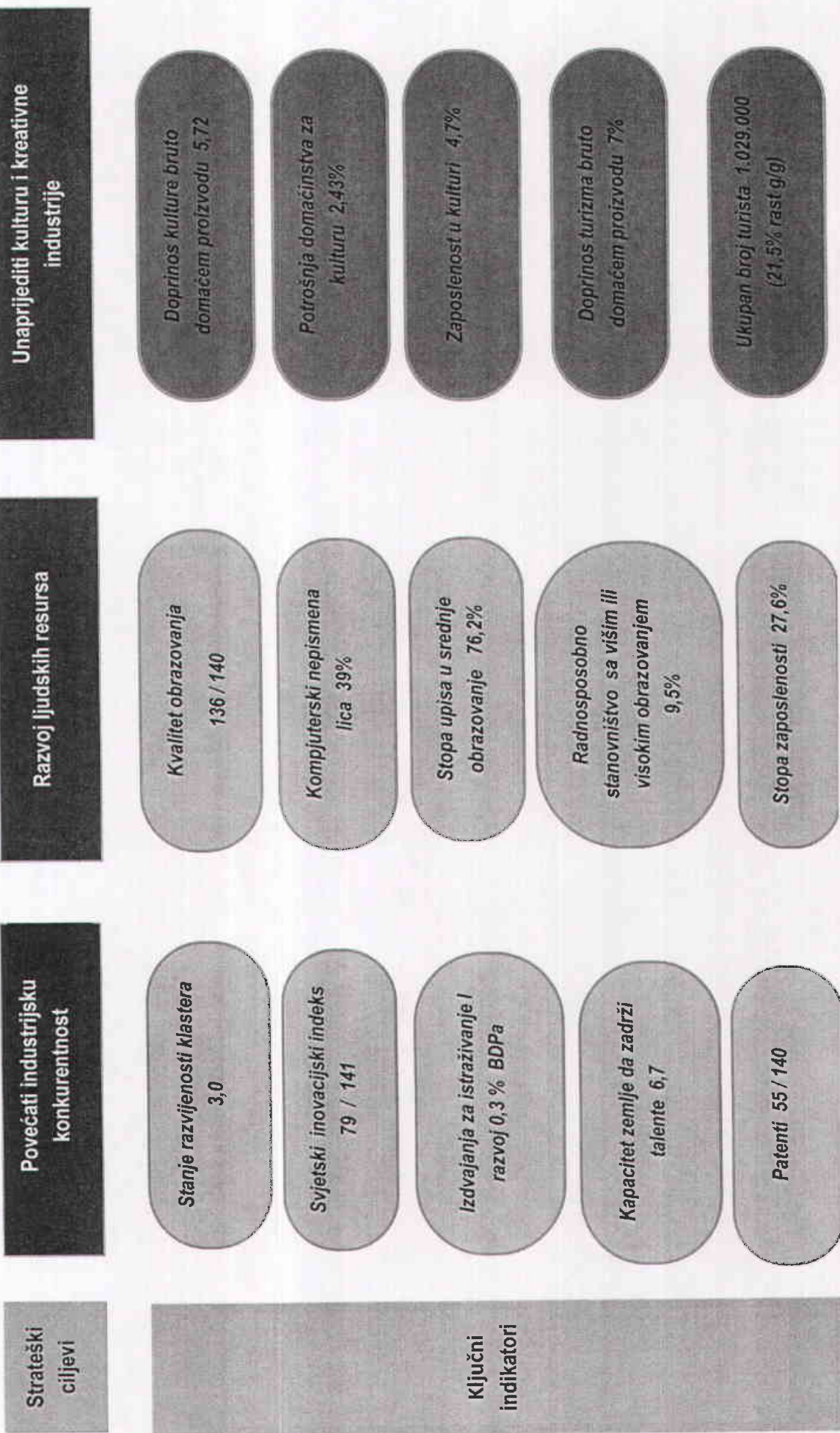
GEM rezultati za Bosnu i Hercegovinu u 2014. godini, ukazuju da procenat pojedinaca koji su aktivno uključeni u vođenje biznisa ne starijeg od 42 mjeseca (*rana poduzetnička aktivnost*) iznosi 7,4%, te da je zabilježen pad ovog indeksa u odnosu na 2013. godinu kada je iznosio 10,3%. S druge strane, *stopa vlasnika/menadžera etabliranih biznisa* (biznisa starijih od 42 mjeseca), u Bosni i Hercegovini za 2014. godinu iznosi 6,7% i ovaj pokazatelj bilježi rast u odnosu na 2013. godinu (4,5%).

Bosna i Hercegovina pored određenog napretka u razvoju konkurentnog ekonomskog okruženja i dalje mora da radi na usklađivanju s *acquis-em* s ciljem osiguranja usklađenosti na cijeloj teritoriji BiH i stvaranja jedinstvenog ekonomskog prostora. Nadalje je potrebno poduzeti korake ka unapređenju restrukturiranja i privatizacije, poboljšanju poslovnog okruženja, donošenju cjelodržavne strategije za infrastrukturu kvaliteta te u oblasti javnih nabavki usvojiti preostale podzakonske akte i uspostaviti specijalizovane funkcije vezane za nabavke u okviru ugovornih organa.

II

Pametn rast

PAMETAN RAST

II. Pametan rast

II.1. Povećati industrijsku konkurentnost

Jedan od načina povećanja industrijske konkurentnosti i ostvarivanja snažnog ekonomskog razvoja je poticanje konkurentne proizvodnje i distribucije znanja kroz ulaganje u istraživanje i razvoj, mala i srednja preduzeća i klastere.

U području politike istraživanja i razvoja, nakon pridruživanja Bosne i Hercegovine programu EU Horizon 2020, organizovano je i nekoliko radionica i info-dana o programu Horizon 2020, ali na osnovu početnih podataka uspjeh u učešću je ograničen. Bosna i Hercegovina nastavlja da kvalitetno učestvuje u programu COST, okviru za podršku međudržavnoj saradnji između istraživača, inženjera i učenika u Europi, ali je učešće države u programu Eureka manje uspješno. Bosna i Hercegovina kao jedna od potpisnica Regionalne strategije istraživanja i razvoja za inovacije na regionalnom nivou saraduje sa Centralnoeuropskom inicijativom (CEI) i s UNESCO-m. Na nivou politika ostvaren je određeni napredak u oblasti jačanja ljudskih potencijala gdje je veći broj univerziteta i instituta potpisao Europsku povelju za istraživanje i Kodeks zapošljavanja istraživača. Bosna i Hercegovina učestvuje u radu Odbora za Europski istraživački prostor (ERAC) i povezanim savjetodavnim tijelima, te u regionalnim mrežama i inicijativama.

Prema Svjetskom inovacijskom indexu BiH je rangirana na 79. mjesto od 141 zemlje u 2015. godini i za razliku od prethodne godine nije promijenila svoju poziciju gdje je bila rangirana na 81. mjesto od 143 zemlje. BiH je i dalje najlošije plasirana zemlja sa Balkana. Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) iznosila su manje od 69,6 miliona eura što je oko 0.3% BDP-a, sa 150 istraživača koja su aktivna puno radno vrijeme. Prema izvještajima INSEADa (Međunarodna vodeća škola biznisa) i WIPOa (Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo) je navedeno da je za napredak u oblastima inovacija i tehnoloških istraživanja vrlo bitna politička stabilnost zemlje i obrazovanje.

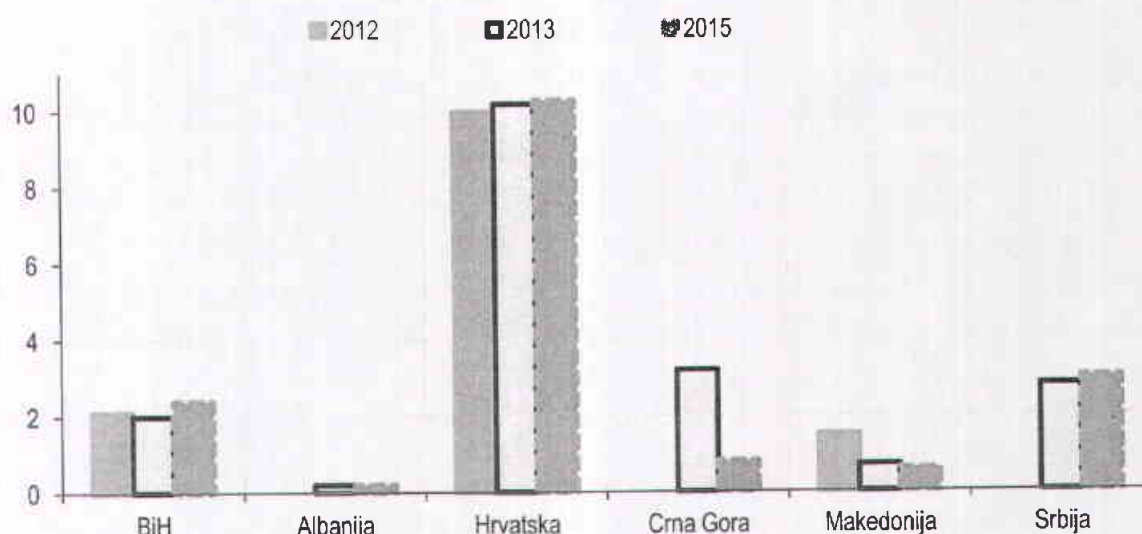
Inovacije predstavljaju jedan od faktora prema boljem prosperitetu i ekonomskom rastu zemlje i vrijeme je da zauzmu svoje mjesto u institucionalnim i strateškim okvirima razvoja Bosne i Hercegovine.

Prethodnim okvirnim programom za istraživanje, tehnološki razvoj i demonstracijske aktivnosti (FP7) omogućeno je finansiranje zajedničkih istraživanja u strateškim oblastima koja obuhvataju oblasti obrazovanja (inovacije i istraživanja, nauku), zdravstva, infrastrukturu, razvoj malih i srednjih preduzeća i klastere, gdje program još stimulira mobilnost naučno-istraživačkih radnika i izgradnju istraživačke infrastrukture, te Program Evropske Zajednice za atomsku energiju i zajednički istraživački centar. Učešće BiH u ovom programu je rezultiralo s 34 odobrena projekta u ukupnom iznosu od 3,5 miliona eura i trenutno su aktivna 22 projekta i ukupna stopa uspješnosti BiH iznosi 12,3% u poređenju sa prosječnom stopom EU od 21,6%.

Tokom 2015. godine nije došlo do velikih promjena u inventivnosti BiH ekonomije. **Broj prijavljenih patenata** se nije znatno povećao u odnosu na prethodnu godinu. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma o broju prijava patenata na milion stanovnika, BiH je rangirana na 55. mjesto od

140 zemalja. Prijave za industrijski dizajn su nešto manje u 2015. godini nego u prethodnoj godini ali ne značajno.

Grafikon 12: Patenti, aplikacije/milion stanovnika

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti, 2015/2016 godine

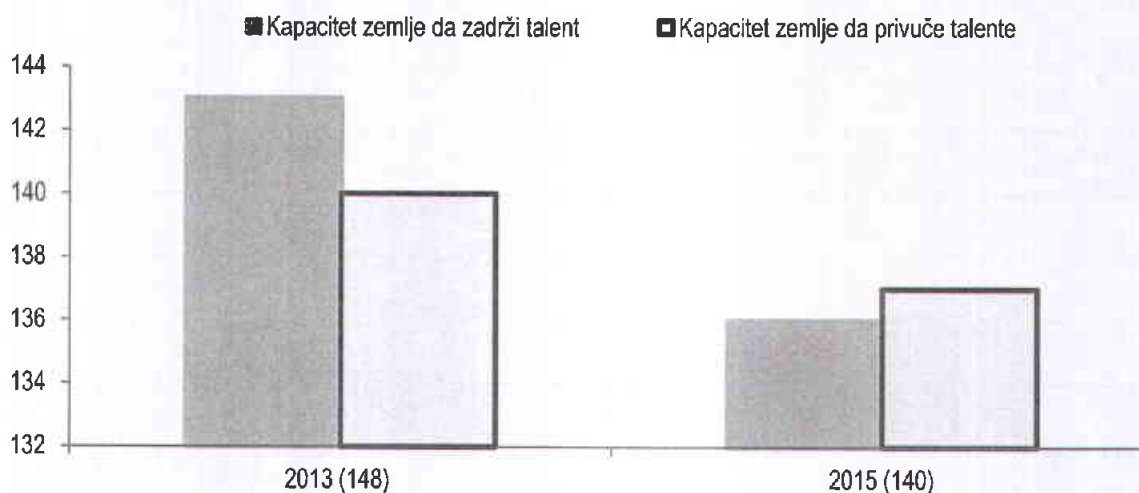
Naučno istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bosansko-hercegovačke ekonomije. BiH održava naučni i tehnološki sistem s osam javnih univerziteta, nekoliko namjenskih istraživačkih instituta (na primjer, u metalurgiji i poljoprivredi), te ograničenim brojem industrijskih laboratorija.

Za finansiranje istraživačkih aktivnosti BiH ne izdvaja velika sredstva i to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala. Veći dio istraživačke infrastrukture je zastario; mnogim laboratorijima nedostaju operativni fondovi; nema mogućnosti da se plaćaju pretplate na naučne časopise, priključak s međunarodnim sistemom komunikacija nije adekvatan; mladi istraživači na univerzitetima nemaju sredstava za obuku u oblasti naučnih istraživanja.

Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Usvojena je Strategija učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima u BiH za period 2012-2015. godina. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocijenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Prema ocjenama stručnjaka u BiH ima jako malo ljudi koji imaju određene sposobnosti i znanja za započinjanje biznisa u regiji. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Bosna i Hercegovina pored svega ima i problem odljeva mozgova, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH.

Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Prema Svjetskom ekonomskom forumu, BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 136. mjesto od 140 zemalja što pokazuje da nam i dalje odlaze obrazovani ljudi i radna snaga. Prema kapacitetu zemlje da privuče talente BiH je rangirana na 137. mjesto od 140 zemalja.

Grafikon 13: Odljev mozgova u BiH

Izvor: Svjetski ekonomski forum, Globalni izvještaj o konkurentnosti 2015/2016 godine

Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama, elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi pokazati svoje rezultate tokom otvaranja karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala u skladu s politikama EU.

Ono što ohrabruje je da BiH prema pokazateljima pokazuje napredak u oblastima tehnološke spremnosti i obuka što se vidi kroz uvođenje nove tehnologije i tehnoloških inovacija u preduzeća. Međutim ishodi ovog napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija, broja patenata pokazuju da reforme koje smo uradili u ovim oblastima ne daju željene rezultate jer je došlo do povećanja broja visokoobrazovnih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje ishoda još uvijek nije prepoznatljivo.

Za konkurentnost jedne ekonomije uvođenje nove tehnologije i inovacija u preduzeća je od velike važnosti, naročito pri razvoju novih malih i srednjih preduzeća i u unapređenju postojećih. U BiH 6,7% preduzeća je uvelo samo tehnološke inovacije, 9,7% je uvelo ne tehnološke inovacije a 16,4% preduzeća je uvelo i tehnološke i netehnološke inovacije istovremeno.

Tabela 4: Inovativno aktivna preduzeća 2012-2014

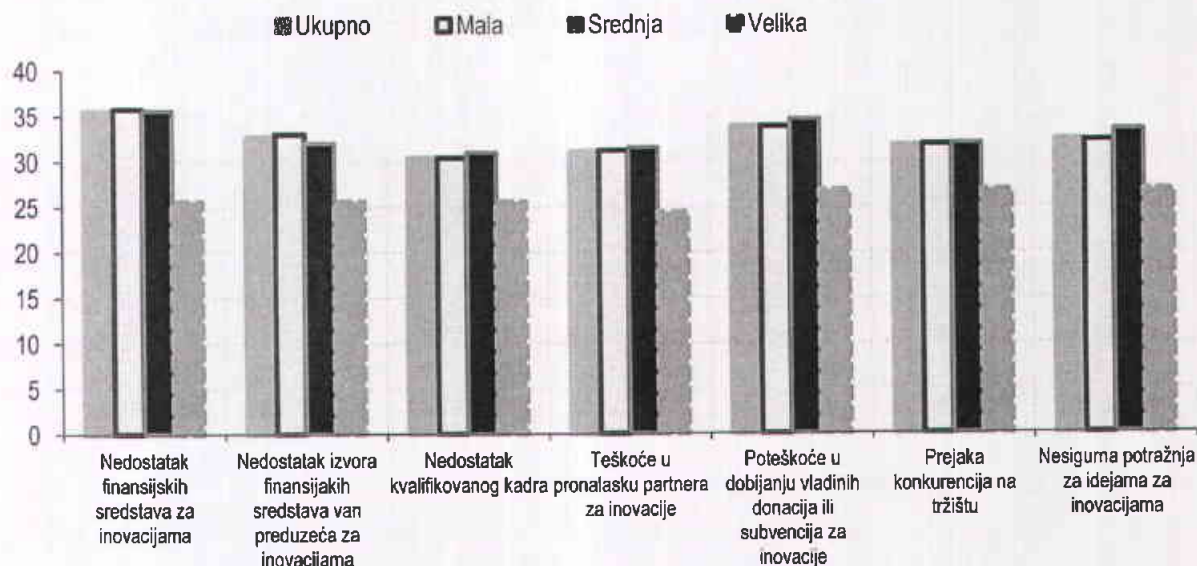
	Tehnološka inovativna preduzeća	Netehnološka inovativna preduzeća	Tehnološka inovativna i netehnološki inovativna preduzeća
Ukupno	6,7	9,7	16,4
Mala	6,9	9,8	13,0
Srednja	6,3	9,7	25,4
Velika	4,8	9,1	41,9

Izvor: BHAS, 2016. godina

BiH u 2015. godini još uvijek nema specifične programe podrške poduzećima glede tehnološke obuke. Stanje se nije bitnije promijenilo u odnosu na prethodnu godinu pa stoji ocjena da u cijeloj regiji još uvijek postoje velike prepreke u saradnji između univerziteta, istraživačkih centara i malih i srednjih preduzeća. Razlozi su slabo i sporo transformiranje univerziteta utemeljenih na distributivnoj funkciji

(distribuciji znanja) prema univerzitetima utemeljenim na proizvodnoj funkciji (proizvodnji znanja) i na poduzetničkoj funkciji (oplođavanja proizvedenih znanja)²⁵. Prema GEM izvještaju postoji mali broj univerziteta posebno neovisnih istraživačkih centara, dok oni postojeći nemaju dovoljno kadra i opreme.

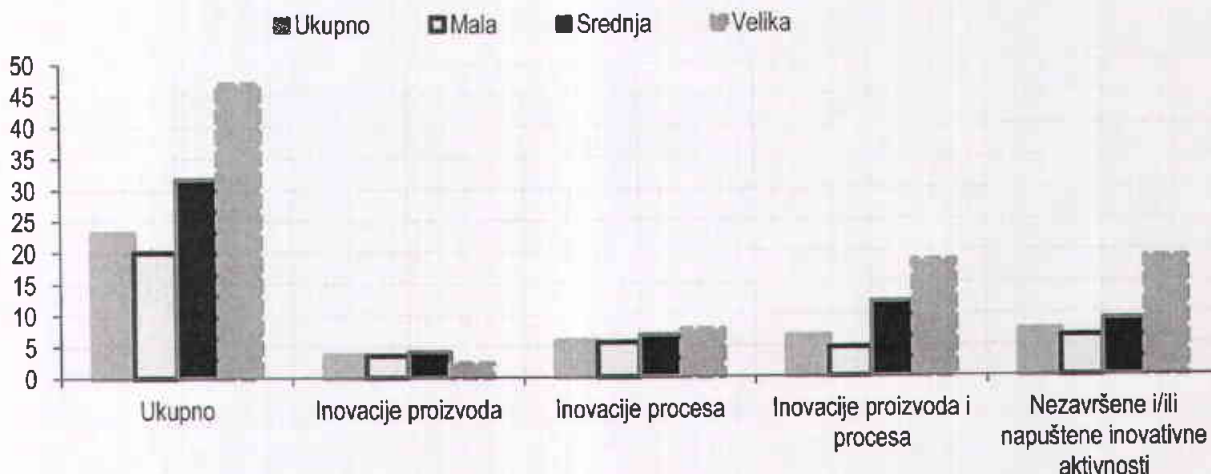
Grafikon 14: Prepreke koje su ne-inovativna preduzeća označila veoma značajnim u sprovođenju inovativnih aktivnosti za period 2012 - 2014

Izvor: BHAS, 2016. godina

Prema GEM izvještaju za 2014. godinu, u BiH je transfer istraživanja i razvoja ocijenjen kao nestimulativan i lošiji u odnosu na prethodnu godinu. Stručnjaci iz BiH su ocijenili da je pozitivno to da nova i rastuća preduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i veća preduzeća. Po izvozu visoke tehnologije BiH je u 2015. godini poboljšala svoj izvoz visoke tehnologije u odnosu na 2014. i 2013. godinu.

Grafikon 15: Preduzeća sa tehnološkim inovacijama u BiH, 2014 godina

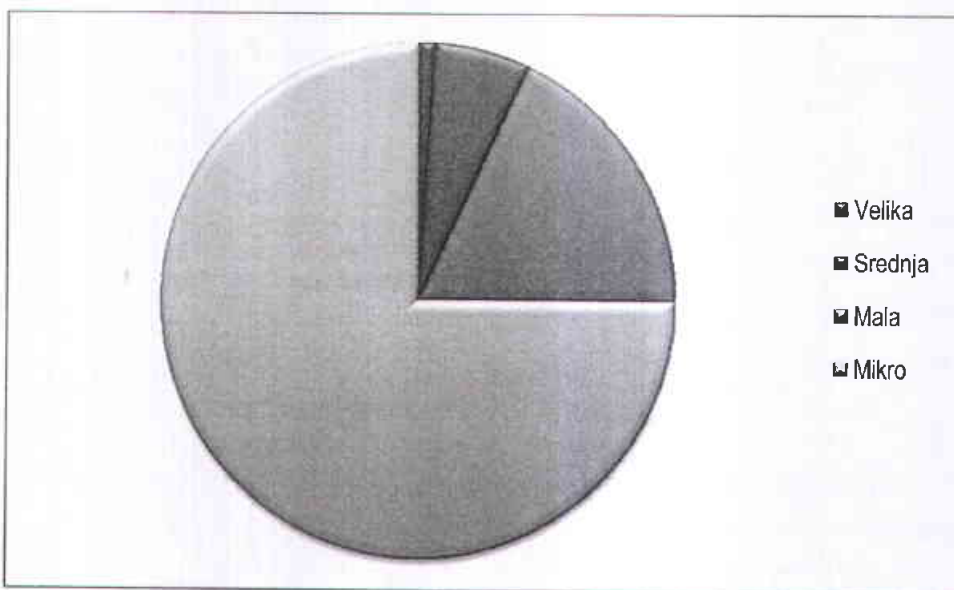
Izvor: BHAS, 2016. godina

²⁵ GEM izvještaj za 2012. godinu

Mala i srednja preduzeća imaju vrlo važnu ekonomsku i socijalnu ulogu s aspekta otvaranja novih radnih mjesta i jačanja ekonomije. BiH je potpisala europsku Povelju za MSP za period 2000. – 2010. i opredjelila se za implementaciju novog europskog programa „Small and Medium Enterprises Act“ za period 2010. – 2020²⁶. gdje postoji potreba da se donesu nove mjere, zakoni i strategija za MSP u BiH. Potpisivanjem Sporazuma i učešću u programu EU COSMO (Konkurentnost preduzeća i malih i srednjih preduzeća) 2014. – 2020. daje se mogućnost pristupa malim i srednjim preduzećima međunarodnom tržištu kao i da postanu dio Europske mreže preduzeća (Enterprise Europe Network – EEN) u periodu 2015 – 2020. Time će se malim i srednjim preduzećima omogućit pristup fondovima za razvoj i konsolidaciju kao i novim poduzetnicima koji po prvi put pokreću biznis, naročito mladima i ženama koje se suočavaju s poteškoćama u uspostavljanju vlastitog biznisa.²⁷

U BiH prema veličini preduzeća po klasama i kriteriju „broja zaposlenih“ u 2015. godini najveći udio su imala mikro preduzeća (0 – 9 zaposlenih) sa 75%, potom mala preduzeća (10 - 49 zaposlenih) sa 18%, srednja preduzeća (50 – 249 zaposlenih) sa 6% i velika preduzeća sa samo 1%²⁸ u poređenju sa 2013. godinom nije došlo do značajnih promjena u otvaranju preduzeća.

Grafikon 16: Veličina preduzeća prema klasama po broju zaposlenih, 2015. godina

Izvor: BHAS, 2016

Mnoga preduzeća sama za sebe nisu u mogućnosti da izađu na velika tržišta i budu konkurentna na istim, njihovim uvezivanjem smanjuju se troškovi poslovanja, povećava se produktivnost s kojom će preduzeća biti konkurentnija, te imaju lakši pristup tržištu i veće mogućnosti za saradnju. **Udruživanjem malih i srednjih preduzeća u klasterne** (koncentracija međusobno povezanih kompanija, specijaliziranih snabdjevača, pružaoca usluga, savjetodavnih, naučnih i drugih institucija u određenom sektoru) jača njihova konkurentnost. U BiH i dalje je nedostatak u razvoju klastera nedovoljna razvijenost i povezanost članova (tj. preduzeća) ali i slaba saradnja sa istraživačko – obrazovnim ustanovama. Zemlje EU polaze od toga da su klasteri u velikoj mjeri ključni za povezivanje i jačanje high-tech

²⁶ Komisija evropskih zajednica, „Think Small First“, „Zakon o malim preduzećima“ za Europu

²⁷ Sjedinjena VMBiH, 2015

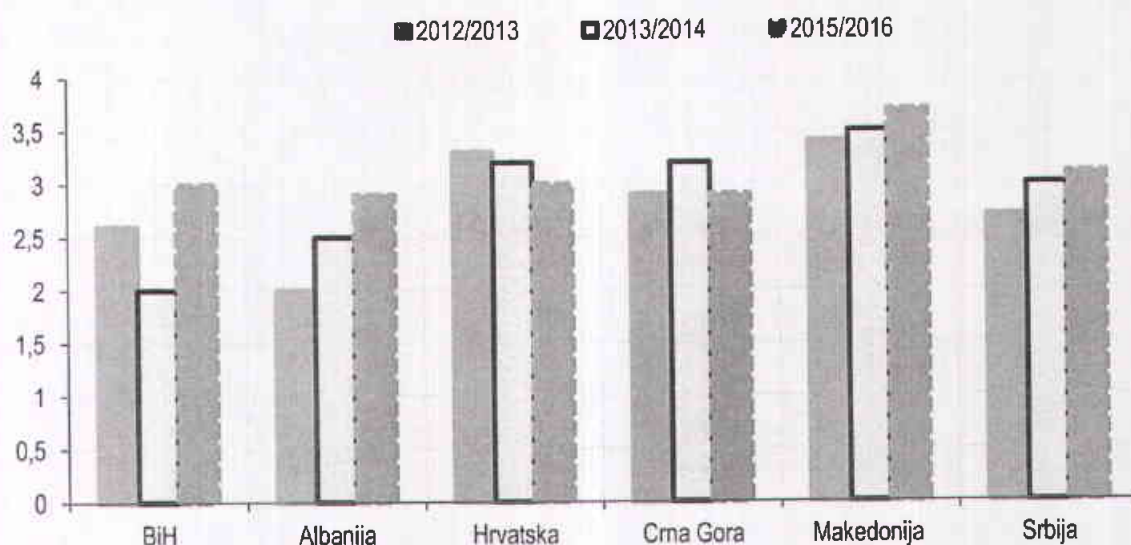
²⁸ BHAS, Saopštenja 2015

inovacija i transfera tehnologija a u isto vrijeme jačaju konkurentnost i ekonomski rast u zemlji. U BiH u zadnje dvije godine došlo je do razvoja klastera i osnivanja novih klastera.

Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma o ocjeni razvijenosti klastera u BiH u 2015. godini u odnosu na 2013. godinu, došlo je do pomaka gdje smo sa posljednjeg 148. mjesta od 148 zemalja poboljšali svoju rang poziciju na 122. mjesto od 140 zemalja.

Kada poredimo BiH sa zemljama komparatorima u 2015. godini nižu rasprostranjenost klastera od BiH imaju Albanija i Crna Gora a najveća rasprostranjenost je u Makedoniji.

Grafikon 17: Ocjena razvijenosti klastera, BiH i komparatori

Izvor: Svjetski ekonomski forum, Globalni izvještaj o konkurentnosti 2015/2016 godine

U narednom periodu u oblasti industrijske konkurentnosti potrebno je realizovati određene izazove koji bi doprinijeli konkurentnijoj Bosni i Hercegovini u oblastima preduzetničkog obrazovanja, razvoja novih tehnologija, klastera, inovacija i nauke. Izazovi kojima bi se Bosna i Hercegovina trebala okrenuti su povećanje izdvajanja za istraživanje i razvoj na 1% BDP-a; povećanje učešća države u aktivnostima koje se tiču istraživanja i inovacija u oblasti socijalnih izazova, učešća malih i srednjih preduzeća, te u oblasti nauke; jačati kapacitete za istraživanje i inovacije; riješiti probleme nepostojanja jedinstvenog ekonomskog prostora putem usklađivanja i koordinacije industrijskih politika i politika za mala i srednja preduzeća.

II.2. Razvoj ljudskih resursa

Evropska Unija je usvojila strategiju po kojoj bi do 2020. Godine, 40% stanovništva trebalo biti visokoobrazovano. U Bosni i Hercegovini taj procenat je 10 %, u Hrvatskoj 15 %, a u Sloveniji 22%. U Evropskoj Uniji prosjek visokoobrazovanih je preko 22%. Broj nezaposlenih osoba koje prvi put traže zaposlenje nakon završenog tercijarnog obrazovanja u Federaciji BiH je 12.535. Jedan od problema u Bosni i Hercegovini je i to što više od pola upisanih studenata ne završi školovanje. Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2015-2016, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskom nivou, tj. od 140 zemalja, Bosna i Hercegovina je rangirana na 136. mjestu.

Tabela 5: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2015

Indikator	Rang/140
Upis u srednje obrazovanje	73
Upis u tercijarno obrazovanje	70
Kvalitet obrazovnog sistema	136
Kvalitet obrazovanja iz matematike i prirodnih nauka	92
Kvalitet poslovnih škola	41
Pristup škola internetu	61
Dostupnost usluga istraživanja i obuke	100
Opseg obuke osoblja firmi	58

Izvor: World Economic Forum (2015-2016), Global Competitiveness Report 2015-2016

Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje.

Grafikon 18: Računarski pismeno stanovništvo staro 10 i više godina

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

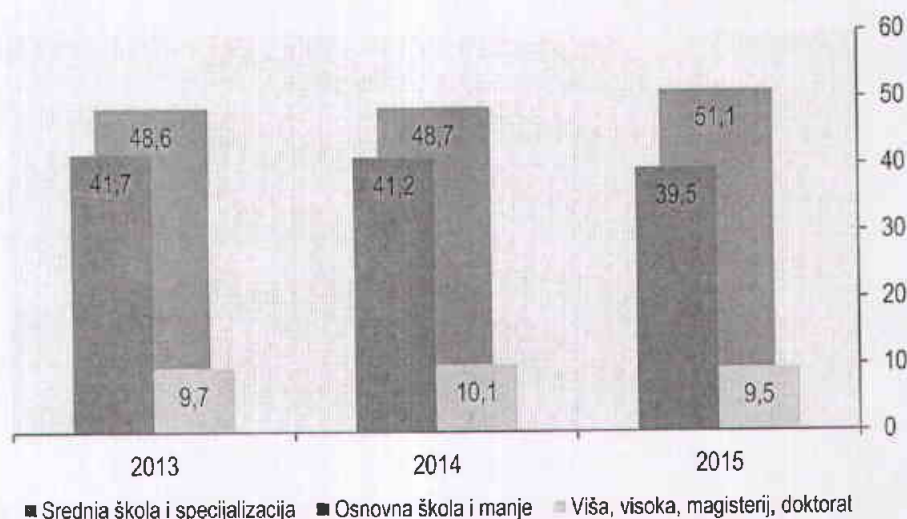
Većina osoba sa visokom stručnom spremom nema odgovarajuće komunikacijske, menadžerske, informatičke **vještine** niti znanje stranih jezika. Prema Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, 39% stanovništva BiH preko 10 godina ne zna osnovne standardne računarske radnje. Poređenja radi, u skandinavskim zemljama ovaj postotak ne prelazi 10%, dok je u Poljskoj, Kipru i Grčkoj taj postotak do 40%, a Bugarskoj čak 59%. Stoga je potrebno da sektor visokog obrazovanja fokus usmjeri na razvijanje ljudskih resursa, unaprijeđenje njihovog tehničkog znanja i vještina. Osim ovoga, u BiH i dalje postoji potreba za razvojem okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje.

Tabela 6: Konkurentnost ljudskih resursa

Kategorija	Izvor	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Osnovna škola i manje	ARS	41,7	41,2	39,5
Srednja škola	ARS	48,6	48,7	51,1
Viša, visoka, magisterij, doktorat	ARS	9,7	10,1	9,5
Broj upisanih studenata, ukupno	BHAS	102.443	108.008	109.259
Broj upisanih studenata, muški	BHAS	45.957	42.224	42.826
Broj upisanih studenata, ženski	BHAS	56.486	53.335	53.599
Broj diplomiranih studenata	BHAS	18.365	19.861	16.351
Broj završenih magistara nauka	BHAS	2630	3364	3364
Broj završenih doktora nauka	BHAS	210	301	301

Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva u BiH je jedan od faktora koje uzrokuju nisku konkurentnost BiH ekonomije. U 2015. godini svega 9,5% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 51,1%. Ovaj podatak kao i veoma visok procenat radno sposobnog stanovništva sa osnovnom školom i manje ukazuje na to da mnogi ne nastavljaju školovanje nakon stečenog osnovnog ili srednjeg obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. Niska konkurentnost ljudskih resursa i stanje na tržištu rada BiH direktan su rezultat loše obrazovne strukture kadrova i obrazovnog sistema koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada.

Grafikon 19: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi

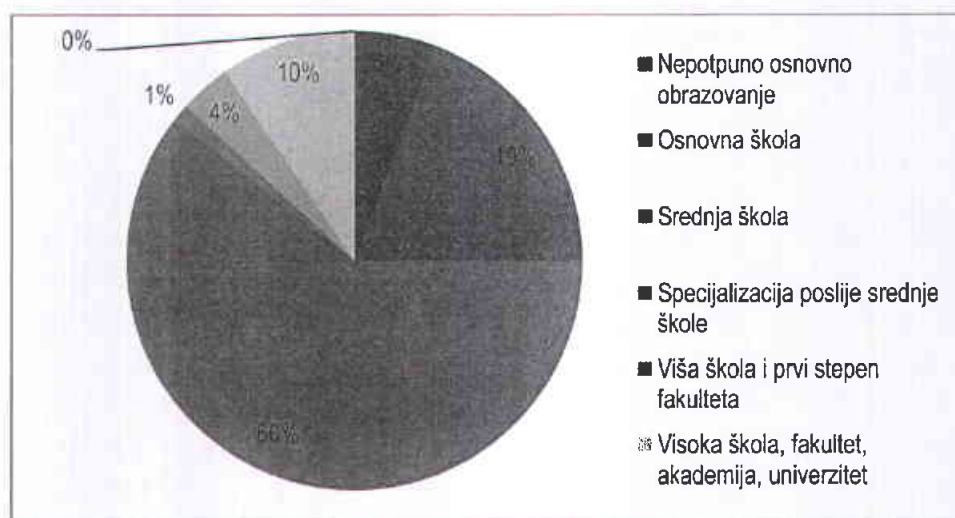
Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anкета o radnoj snazi 2015. godine

Jedan od značajnijih nedostataka za poslodavce i socijalne partnere je nemogućnost da uspostave adekvatnu vezu sa programom **srednjeg stručnog obrazovanja (VET)**, te u vezi s tim, na svim nivoima obrazovanja stiže se nedovoljno praktičnog znanja. Iako je ovo uglavnom problem srednjih stručnih škola, ovaj problem se odnosi i na univerzitetsko obrazovanje, gdje studenti ne dobivaju dovoljnu količinu praktičnog znanja kako bi bili konkurentni na tržištu rada. U srednjem stručnom obrazovanju ne postoji bodovni sistem. Uvođenjem jednog takvog sistema, olakšala bi se mobilnost i održivost za više nivoje obrazovanja. Akreditiranje i certificiranje programa i predmeta ne predstavlja problem samo za srednje stručne škole, već i za univerzitete. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je

ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Nadalje, postojeće mogućnosti za cjeloživotno učenje su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva.

Uprkos ostvarenom napretku i provedenim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim problemima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema visokog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu okončavaju na vrijeme svoje studije. U 2014. godini diplomiralo je 16.351 studenta, što je za 11,2 % manje u odnosu na školsku 2013. godinu. Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke je 2,1%. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Grafikon 20: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Agencija za statistiku BiH

Postoji značajan broj učenika koji ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg obrazovanja. Prema podacima MICS 2011-2012 (UNICEF), stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Lica sa visokim nivoom obrazovanja su u najmanjem riziku od nezaposlenosti (u 2015. godini lica sa visokim obrazovanjem su predstavljala 10,4% stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne u dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada, a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju. Vijeće ministara BiH je usvojilo načela i standarde visokog obrazovanja. Na nivou Federacije BiH je registrovano pet akreditovanih visoko obrazovnih institucija. U kantonima nisu usklađeni dokumenti i postupci za akreditaciju. Agencija/zavodi za statistiku u BiH su uz primjenu klasifikacije ISCED 2011 započele praksu izvještavanja o statistici obrazovanja u

skladu sa zahtjevima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) / Međunarodne organizacije rada (ILO) i Eurostata. Postoje planovi da se modernizuje i reformiše obrazovanje nastavnika u entitetima. Nije bilo napretka u izradi Državnog kvalifikacijskog okvira. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva u visokom obrazovanju uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene.

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj BiH univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unaprjeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstava, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

BiH se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. Prema Svjetskom ekonomskom forumu, BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocjenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

II.3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore

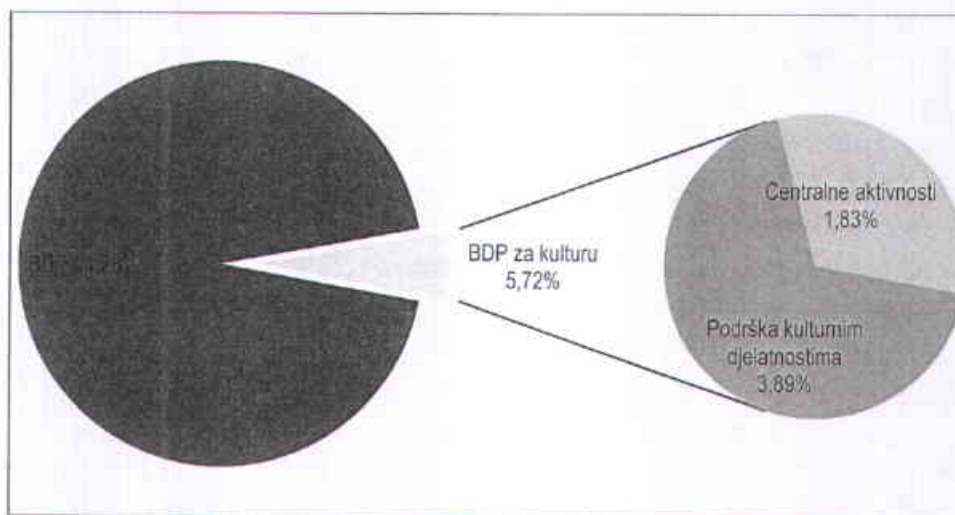
Instrumentalizacija kulture u proizvodnji, distribuciji i potrošnji proizvoda i usluga jako je važna za izgradnju komparativnih i kompetitivnih prednosti pojedinih sektora i ekonomije. Kultura kao generator radnih mjesta podrazumijeva promjenu javne politike prema umjetnicima i kulturnim djelatnicima. Neophodna je podrška razvijanju zanata, kulturnog turizma i obezbjeđivanje kontinuiranih kulturnih aktivnosti koje se mogu izgraditi oko već uspostavljenih festivala u BiH.

Kulturne industrije predstavljaju poseban ekonomski sektor koji može da potpomogne jačanje regionalnih potencijala. Obuhvatajući širok raspon djelatnosti od knjige, filma, audiovizuelnog domena, do zanatskih proizvoda i dizajna, one su usko vezane i uz pitanje očuvanja i unapređenja kulturne raznolikosti. Kulturna produkcija je u svijetu postala jedan od glavnih faktora ekonomije. Odnos između kulturnog i ekonomskog razvoja i njegov utjecaj na tržište rada sve više postaje oblast diskusija na evropskom nivou.

U 2014. godini, kulturne aktivnosti su doprinijele 5,72%²⁹ bruto domaćem proizvodu (BDP) u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. 32% ovog doprinosa može se pripisati direktnim kulturnim aktivnostima i 68% se može pripisati podršci tim aktivnostima. Iako se smatra da je ovaj sektor pokretački, doprinos kulture u BDP-u je potcijenjen, za ovaj pokazatelj se samo u obzir uzimaju privatne i formalne kulturne aktivnosti, a isključuju se indirektni i inducirani uticaji sektora kulture.

Gore navedeni indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji stvara sektor kulture. Veći dio udjela u BDP-u (64%) odnosi se na podršku kulturnim aktivnostima (žične i bežične telekomunikacijske djelatnosti). Centralne kulturne aktivnosti kao što su emitiranje televizijskog programa, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i izdavanje novina ostvaruju 1,83% BDP-a. S obzirom na oslabljeno stanje ekonomije, utjecaj ovog sektora na BDP je zadovoljavajući.

Grafikon 21: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u

Izvor: Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

U 2015. godini, u Bosni i Hercegovini su uspješno podržani projekti produkcije, prezentacije i afirmacije kulturnog i umjetničkog stvaralaštva od internacionalnog značaja. Također, uspješno je formiran desk EU program „Kreativna Evropa 2014-2020“ s kancelarijama u Sarajevu i Banja Luci, zatim projekti kulture nacionalnih manjina, projekti za razvoj kulturnih industrija, projekti razvoja novih umjetničkih formi i izraza, alternativnim i eksperimentalnim vidovima umjetnosti, projekti produkcije i prezentacije djela mladih stvaralaca koji se prvi put pojavljuju pred umjetničkom javnosti.

Ekonomski razvoj manjih i velikih gradova u regiji može se unaprijediti raznim mjerama udruženim s kulturom i kulturnim industrijama, što osigurava, pospješuje i otvara nove mogućnosti zapošljavanja. To je neiskorišteni resurs koji može doprinijeti porastu ugleda zemlje kroz promociju kulturne i historijske baštine.

Da bi se to postiglo neophodna je aktivna kulturna politika, aktivna ekonomska politika, podrška politike urbanog razvoja, integriranje urbane i regionalne politike, kao i odgovarajući evropski kontekst. Ulaganje u kulturu može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih

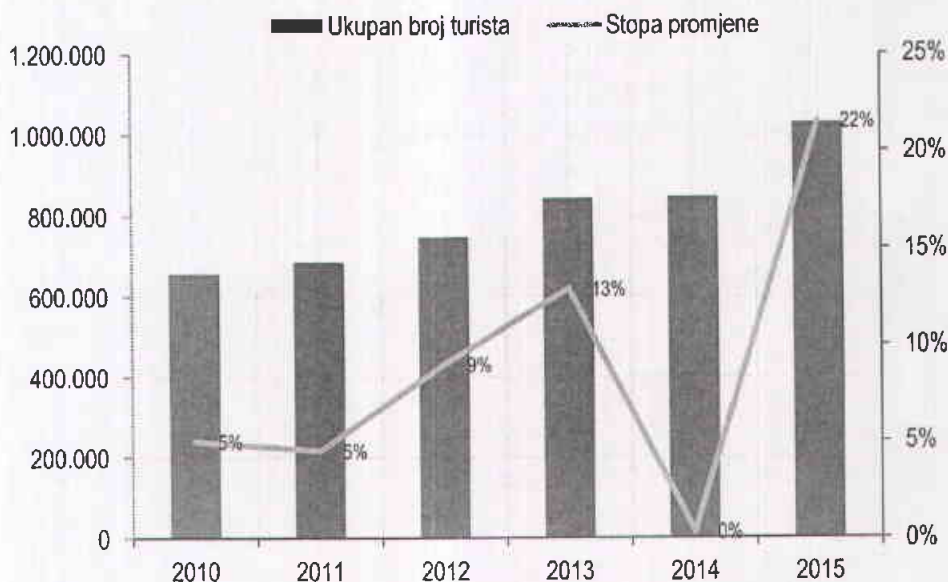
²⁹ Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za BiH. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija. Od velikog značaja je transparentnost svih aktera u javnom sistemu kulture kao i promocija i osnaživanje nezavisne kulture i stvaranje podsticajne klime za dalji razvoj.

Svi nivoi vlasti, uključujući i lokalne zajednice, trebaju revidirati svoje razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj. Saradnja domaćih i međunarodnih institucija može doprinijeti razvoju kulturnih programa koji mogu značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa. Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih industrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru turizma.

Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Analiza Svjetskog vijeća za putovanja i turizam predviđa da bi zaradom od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% BiH izvoza do 2019. godine. Ukupan doprinos turizma BDP-u je 7% i prema svjetskim procjenama mogao bi narasti za 6,2% do 2022. godine. Također, ohrabruje i činjenica da je prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma, BiH u oblasti turizma popravila svoj rang u 2013. godini za sedam mjesta u odnosu na 2011. godinu, odnosno, sa 97. mjesta prešla na 90. mjesto.

Grafikon 22: Ukupan broj turista u BiH

Izvor: Statistika turizma, Kumulativni podaci, januar – decembar 2015, Agencija za statistiku BiH

U periodu januar – decembar 2015. godine turisti su ostvarili 1.029.000 posjeta, što je više za 21,5% i 2.143.118 noćenja, što je više za 25,2% u odnosu na 2014. godinu. Broj noćenja domaćih turista veći je za 15,1%, dok je broj noćenja stranih turista veći za 31,0% u odnosu na 2014. godinu. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 33,5% i 66,5% stranih turista. Turizam u Bosni i Hercegovini pokazuje trend rasta i ima potencijal da uveća svoj razvojni faktor.

Ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u BiH. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u BiH zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđe dozvoljava razvoj na osnovu lokalnih specifičnosti i karakteristika regiona.

III

Održivi rast

ODRŽIV RAST

Strateški ciljevi

Ravnomjeren regionalni razvoj

Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolišne infrastrukture uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Razvoj energetskih potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

Ključni indikatori

Kvalitet opšte infrastrukture na 118. mjestu u svijetu

Loš kvalitet cesta

Učešće željezničkog saobraćaja u ukupnom prevozu roba 63%

Prevoz putnika vazdušnim saobraćajem u porastu

Prevoz putnika cestom i željeznicom opada

Termoelektrane emituju visoke količine CO₂

Pokrivenost teritorije BiH šumama 42,7%

Smanjenje izvoza neopasnog otpada za 47,7%

Potencijal hidroenergije među vodećim u Južnoj Evropi

Ne postoji sistemsko praćenje životne sredine

Učešće poljoprivrede u BDP 6%

31% domaćinstava se bavi poljoprivredom

18% zaposlenih u poljoprivredi

Smanjenje cijena hrane

Deficit u trgovini prehrambenim prerađevinama veći od 1mlrd KM

Ušteda energije od 9% do 2018.

Smanjenje uvoza i izvoza energije

60% učešća termoelektrana u proizvodnji el.energije

Prosječna cijena za domaćinstva 13,78 feninga/kWh

40% učešće energije iz obnovljivih izvora u bruto finalnoj potrošnji energije

III. Održiv rast

Briga za očuvanje zdrave i prirodne životne sredine, ravnomjernog regionalnog razvoja i optimalne upotrebe resursa je sve važnija dimenzija u planiranju ekonomskog i društvenog razvoja. Postoje mnogi izazovi vezani za efikasno i održivo upravljanje prirodnim resursima uz smanjenje štetnih uticaja na životnu sredinu.

Kako je definisano u Strategiji Jugoistočne Evrope 2020 „održiv rast zahtijeva održivu i pristupačnu transportnu i energetska infrastrukturu, konkurentnu ekonomsku bazu i ekonomiju zasnovanu na efikasnom korišćenju resursa“.

III.1. Ravnomjeran regionalni razvoj

Regionalni razvoj jedna je od najvažnijih politika Evropske unije koja čak trećinu svoga budžeta izdvaja za razvoj slabije razvijenih regija. Politika ravnomjernog regionalnog razvoja u BiH ima za cilj stvaranje uslova koji će smanjiti društvene i ekonomske nejednakosti među regijama, omogućiti svim područjima da postanu konkurentna, te uspostavljanje okvira za koordinisane nacionalne, regionalne i lokalne inicijative koje teže unaprjeđenju ekonomskog i društvenog razvoja zemlje.

Razvijanjem transportne infrastrukture se obezbijavaju osnovne pretpostavke za održiv i uravnotežen ekonomski razvoj. Razvijen transportni sistem predstavlja izuzetnu potrebu građana i ekonomije i ima značajnu ulogu u sveukupnom društvenom i ekonomskom razvoju i budućnosti BiH, te predstavlja ključ za smanjenje razvojnog jaza između BiH i EU, kao i snažno sredstvo svih integracionih procesa.

Sredinom 2015. godine Parlamentarna skupština BiH je usvojila **Okvirnu transportnu politiku BiH za period 2015. do 2030. godine** koja predstavlja višegodišnji okvir za razvoj transportne infrastrukture, te temelj za izradu strategije transporta i akcionih planova. Cilj Okvirne transportne politike BiH je: „održiv razvoj transportnog sistema zemlje, entiteta, i Brčko Distrikta BiH, zasnovan na očekivanom ekonomskom i društvenom razvoju zemlje, zadovoljenju potreba za poboljšanom mobilnošću tereta i ljudi, fizičkom pristupu tržištima, radnim mjestima, obrazovnim centrima i ostalim ekonomskim zahtjevima. Povećati mobilnost tereta, kapitala i ljudi u novim procesima globalizacije, deregulacije, slobodnih tržišta, integracija i dr. u oblasti transporta“.³⁰ U dokumentu je navedeno da okvirna transportna politika pruža opšti okvir djelovanja za postizanje novog željenog stanja (vizije) i definisanog sveukupnog cilja za period 2015-2030. godine koju dalje treba detaljnije razraditi kroz sektorske strateške dokumente i akcione planove koje će definisati konkretne aktivnosti koje će se preduzeti.

Savjet ministara BiH, na prijedlog Ministarstva komunikacija i prometa, donijeo je Odluku o usvajanju **Okvirne strategije transporta Bosne i Hercegovine za period 2016 - 2030. godina**³¹, čime se omogućava pristup finansijskoj podršci EU i međunarodnim finansijskim institucijama za kandidovane i buduće infrastrukturne projekte. Okvirna strategija transporta BiH je planski dokument za transportnu i infrastrukturnu mrežu u Bosni i Hercegovini i sadrži strukturne prijedloge za razvoj transportnog sektora i programe za nadgradnju kapaciteta radi usklađivanja s dugoročnim ciljevima i strateškim dokumentima Evropske unije iz oblasti transporta. Urađena je na temelju sektorskih strateških dokumenata entiteta i Distrikta Brčko BiH, koji su ranije usvojeni.

³⁰ Okvirna transportna politika BiH za period 2015. do 2030. godine, dostupno na adresi:

https://www.parlament.ba/sadrzaj/ostali_akti/usvoj_ddok/default.aspx?id=58504&langTag=hr-HR&pril=b

³¹ 64. sjednica Savjeta ministara BiH, juli 2016.

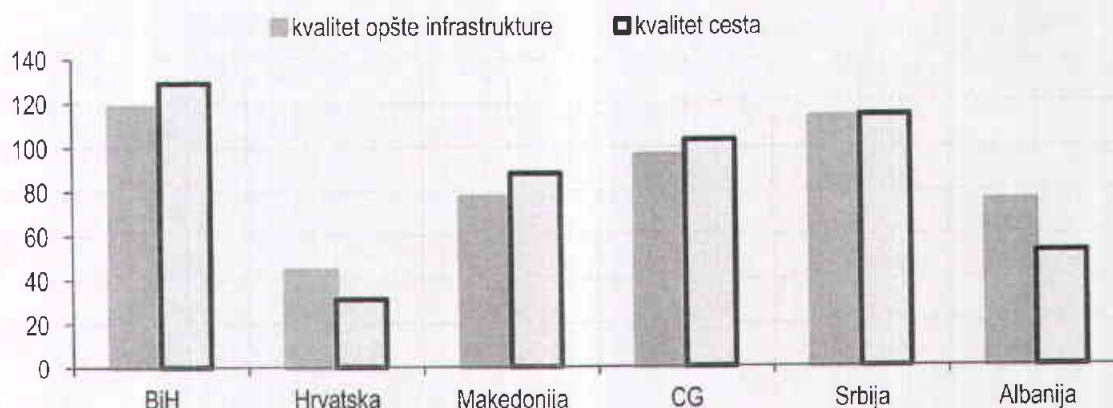
Bosna i Hercegovina je nastavila da učestvuje u sastancima i forumima u okviru **Transportne opservatorije za Jugoistočnu Evropu**, kao i sastancima vezanim za Agendu za povezivanje za Zapadni Balkan. Bosna i Hercegovina je imala aktivnu ulogu u Agendi za povezivanje za Zapadni Balkan kroz podršku Sporazumu iz Brisela o Glavnoj regionalnoj transportnoj mreži, i Sporazumu iz Rige o ključnim mrežnim koridorima i listi projekata za sprovođenje do 2020. godine. Definisana je jedinstvena lista sa ukupno 16 prioriternih infrastrukturnih projekata, od kojih je 15 na osnovnoj TEN – T mreži i 1 na sveobuhvatnoj TEN – T mreži.

Kvalitet transportne infrastrukture u Bosni i Hercegovini je nižem stepenu razvoja u odnosu na zemlje u okruženju, dok je u odnosu na prosječnu razvijenost iste u zemljama EU u značajnom zaostatku, što predstavlja prepreku za jačanje dugoročne konkurentnosti BiH. Cestovna i željeznička infrastruktura u BiH zahtijevaju značajna poboljšanja, a transport vodenim putem nije iskorišten na optimalan način.

Izveštaj o globalnoj konkurentnosti³² (2015-2016) navodi da se nepostojanje adekvatne infrastrukture svrstava među deset najproblematičnijih faktora za obavljanje poslovanja u BiH. U oblasti opšte infrastrukture BiH se nalazi na 118. mjestu (od 140 posmatranih zemalja). Transportna infrastruktura je na nezavidnom 136. mjestu, dok je električna i telefonska infrastruktura na 81. mestu.

U poređenju sa zemljama Jugoistočne Evrope (JIE) prema pokazateljima infrastrukture iz pomenutog izvještaja BiH se nalazi u najlošijoj poziciji. Najbolji rezultat u grupi je ostvarila Hrvatska, a zatim Albanija.

Grafikon 23: Pokazatelji infrastrukture po zemljama JIE (rang od 140 zemalja)

Izvor: Svjetski ekonomski forum, Izvještaj o globalnoj konkurentnosti

Loš kvalitet cesta odražava se na sigurnost u cestovnom saobraćaju. Savjet ministara BiH je usvojio Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama sigurnosti saobraćaja na cestama u Bosni i Hercegovini, u svrhu prevazilaženja uočenih nedostataka u implementaciji kao i potrebe preciznijeg definisanja važećih zakonskih odredbi³³. Predloženim izmjenama i dopunama, za određene prekršaje propisuju se i oštrije sankcije u odnosu na važeći Zakon. Usvojenim Nacrtom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radnom vremenu, obaveznim odmorima mobilnih radnika i uređajima za evidentiranje u cestovnom prijevozu³⁴, otklonjeni su tehnički nedostaci, te se izvršilo dalje usklađivanje

³² Svjetski ekonomski forum

³³ 34. sjednica Vijeća ministara BiH, 2015. godine

³⁴ isto

sa AETR sporazumom i odredbama Uredbe (EZ) broj 561/2006. Provedeno je više aktivnosti sa ciljem jačanja i podizanja svijesti o sigurnosti saobraćaja.

Tabela 7: Pokazatelji infrastrukture Svjetskog ekonomskog foruma za BiH

Pokazatelji kvaliteta infrastrukture	Rang 2013-2014 (od 148 zemalja)	Rang 2015-2016 (od 140 zemalja)
Opšta infrastruktura	127	118
Kvalitet cesta	104	129
Željeznička infrastruktura	55	92
Lučka infrastruktura	147	135
Infrastruktura vazdušnog saobraćaja	148	138
Snabdjevanje električnom energijom	15	85

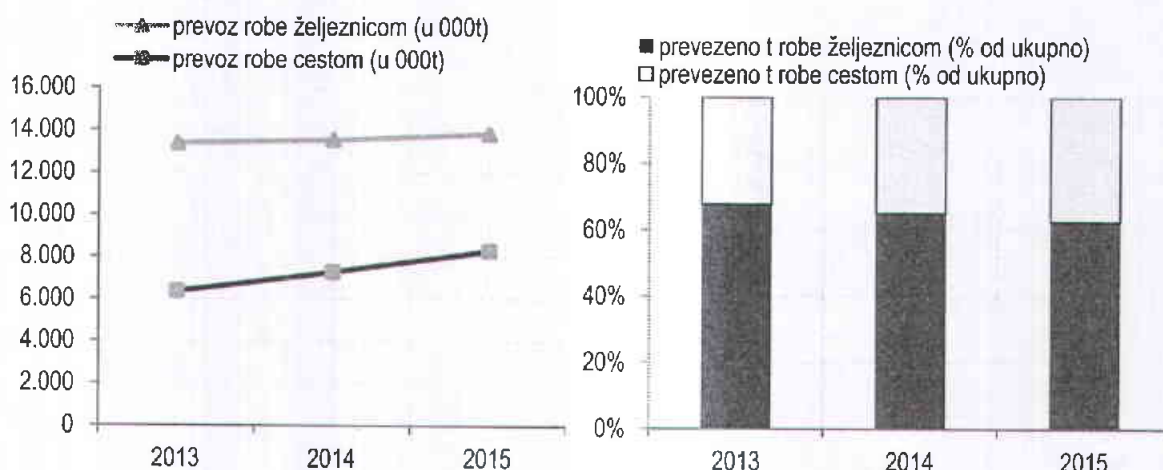
Izvor: Svjetski ekonomski forum, Globalni izvještaj o konkurentnosti 2013-2014 i 2015-2016

U 2015. godini se napredovalo sa obnavljanjem **željezničkih pruga**. Finansijska situacija u obje vertikalno integrisane (entitetske) željeznice je veoma teška. U oba preduzeća je potrebno izvršiti potpuno razdvajanje operativnih funkcija od upravljanja infrastrukturom, kako zahtijeva *acquis*.

Što se tiče **intermodalnog transporta** intenzivno su se odvijali radovi na remontu pruge od Sarajeva do Bradine. Ukupna vrijednost radova je 25,5 mil eura, a projekt je finansiran u okviru regionalnog projekta obnove željeznica u BiH sredstvima EBRD i EIB. Radilo se i na remontu tunela "Ivan", (koji je dugačak tri kilometra) kako bi se poboljšala njegova funkcionalnost i prohodnost.

Iako statistika željezničkog i cestovnog prevoza u protekle tri godine pokazuje **trend rasta prevezenog obima robe** (mjereno u tonama) u obje kategorije, potrebno je istaći da se značajno više godišnje stope rasta (oko 14%) registruju u cestovnom prevozu robe. Obim prevezene robe u željezničkom prevozu u 2015. godine veći je za 2,3% u odnosu na 2014. godinu pa je omjer od 68:32 u korist prevoza roba željeznicom u 2013. godini, iznosio 63:37 u 2015. godini.³⁵

Grafikon 24: Prevoz roba u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Sa druge strane, u protekle tri godine je evidentno **smanjenje broja prevezenih putnika željeznicom i cestom**, pa je tako u 2015. godini broj putnika koji se prevozi željeznicom smanjen za 2%, dok je broj

³⁵ BH Agencija za statistiku, *Cestovni, željeznički i vazdušni saobraćaj, IV kvartal 2015*. Saopštenje br.4

prevezenih putnika u cestovnom prevozu bio manji za 4%. Putnici značajno više koriste cestovni transport (98%) u odnosu na prevoz željeznicom (2%) i taj omjer se od 2013. godine nije promijenio.³⁶

U 2015. godini registrovano je ukupno 952.598 **cestovnih motornih vozila**. Od ukupnog broja registrovanih cestovnih motornih vozila u 2015. godini 87% odnosi se na putnička vozila, 8% na teretna vozila, 3% na priključna vozila, a 2% na sve ostale kategorije vozila. Po godinama starosti registrovanih cestovnih motornih vozila za 2015. godinu prednjače vozila starija od 10 godina (76%), od 5 do 10 godina (16%), 2-5 (6%) i <2 (2%).³⁷

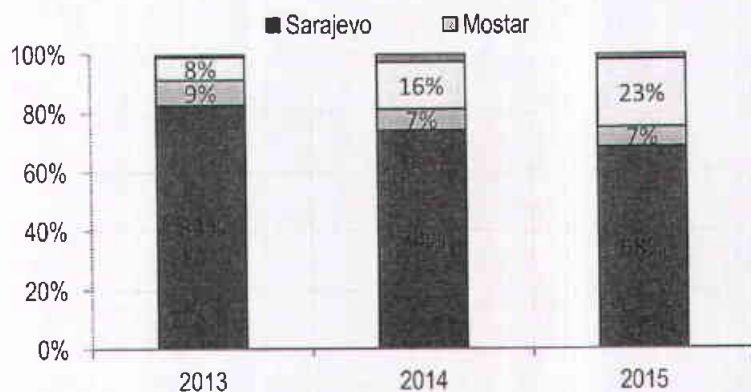
Od ukupnog broja **registrovanih motornih vozila** 8,2% odnosi se na prvi put registrovana cestovna motorna vozila u 2015. godini. Prvi put je registrovano 77.807 cestovnih motornih vozila, što je za 1,6% više u odnosu na prethodnu godinu. Od ukupnog broja prvi put registrovanih cestovnih motornih vozila u 2015. godini, 83% odnosi se na putnička vozila, 8% na teretna vozila, 3% na priključna vozila, a 9% na sve ostale kategorije vozila.³⁸

U pogledu **vazdušnog saobraćaja**, Agencija za pružanje usluga u vazdušnoj plovitbi BiH je uz punu saradnju sa EUROCONTROL-om preuzela kontrolu letova u nižem vazdušnom prostoru zemlje od agencija za kontrolu letenja Srbije i Hrvatske. Bosna i Hercegovina učestvuje u Inicijativi za zajedničku oblast pružanja usluga kao posmatrač.

Savjet ministara BiH je prihvatio Informaciju o provođenju „Strategije razvoja sistema upravljanja zračnim saobraćajem u Bosni i Hercegovini“, te zadužilo Ministarstvo transporta i komunikacija BiH da formira novi Projektni odbor za realizaciju II faze projekta upravljanja zračnim prostorom u kojem će glavni nosilac budućih aktivnosti biti BiH agencija za pružanje usluga u zračnom saobraćaju.³⁹

Statistika vazdušnog saobraćaja je i u 2015. godini zabilježila nastavak trenda visoke stope rasta prevezenih putnika (18%), dok je porast prevoza robe iznosio čak 373%.⁴⁰ Najveća stopa rasta broja prevezenih putnika je zabilježena na aerodromu Tuzla gdje se broj prevezenih putnika u periodu poslednje tri godine uvećao za više od 4 puta (sa 61.564 u 2013. godini na 259.094 u 2015.godini). Time je aerodrom Tuzla povećao svoj značaj u broju ukupno prevezenih putnika avionom sa 8% u 2013. godini na 23% u 2015. godini.

Grafikon 25: Prevoz putnika po aerodromima (učešće u %)

Izvor: Agencija za statistiku BiH

³⁶ isto

³⁷ BH Agencija za statistiku, *Registrovana, cestovna motorna vozila za 2015. godinu*. Saopštenje br.2

³⁸ BH Agencija za statistiku, *Prvi put registrovana cestovna motorna vozila 2015. godina*, Saopštenje br.2

³⁹ 34. sjednica Vijeća ministara BiH

⁴⁰ BH Agencija za statistiku, *Saobraćaj, Vazdušni saobraćaj*, Saopštenje br. 1

BiH je nastavila aktivno učestvovati u radu Međunarodne komisije za sliv rijeke Save u svrhu implementacije Okvirnog sporazuma o slivu rijeke Save. Transport vodenim putem je i dalje ugrožen miniranim područjima, a zbog otkazivanja ugovora o kreditu sa Svjetskom bankom, i posljedično otkazivanje pomoći EU, stopirane su aktivnosti na obnovi rijeke Save. U pogledu pomorskog saobraćaja, Bosna i Hercegovina nije članica konvencija Međunarodne pomorske organizacije.

U okviru prijedloga reformi u dokumentu Program ekonomskih reformi za 2016 - 2018. godinu⁴¹, uz izmjenu postojećih zakona, navedeno je i poboljšanje finansiranja željezničke i cestovne infrastrukture i otvaranje tržišta u željezničkom saobraćaju. Reforme u oblasti transportne infrastrukture predviđaju izgradnju novih kapaciteta i restrukturiranje javnih željezničkih preduzeća u oba entiteta. Preostaje usklađivanje propisa o željezničkom, cestovnom, pomorskom, saobraćaju unutrašnjim plovnim putevima i intermodalnom saobraćaju sa *acquis*-em i implementacija iste.

III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

BiH se nalazi na samom početku kad je riječ o usklađivanju sa *acquisem* EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena. Vijeće ministara BiH je 2013. godine usvojilo **Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu**. Strategija ističe aktivnosti koje će omogućiti ekonomski rast i spriječiti uništavanje okoline kroz sedam sektora: poljoprivreda, biodiverzitet i osjetljivi ekosistemi, energija/hidroenergija, šumarstvo, zdravlje stanovništva, turizam, vodni resursi/vodoprivreda. Četiri sektora su izdvojena kao sektori koji su prioritetni za Strategiju niskoemisionog razvoja: proizvodnja električne energije, energetska efikasnost u zgradarstvu, sistem daljinskog grijanja, prevoz/saobraćaj. Akcenat je na dvjema usko vezanim komponentama: prilagođavanje na klimatske promjene i smanjenje emisije štetnih plinova staklene bašte.

Klimatološki prognostički modeli na globalnom nivou predviđaju **povećanje prosječnih godišnjih temperatura** za 2°C-4°C do kraja ovog vijeka, sa porastom ljetnih temperatura i do 4°C.⁴² Prosječan rast temperature veći od 2°C rezultiraće skupim procesom adaptacije na klimatske promjene i posljedicama koji će da nadmaše kapacitet prilagodljivosti velikog broja ekosistema (područja visokih planina i nizinskih hrastovih šuma). Posljedice se ogledavaju u većoj učestalosti ekstremnih vremenskih događaja, poplava, oluja uz promjene klime koje otvaraju put invazivnim vrstama napadajući oštećeni ekosistem uz moguće istrebljenje endemskih vrsta. Ovakve situacije će zahtijevati fundamentalne promjene u poljoprivredi, šumarstvu i pristupima u obradi i upravljanju zemljištem. Predviđa se da će se količina padavina smanjiti za 10% u zapadnim dijelovima zemlje, a da će se povećati za 5% na istoku.⁴³ Očekuje se da će godišnja doba jeseni i zime imati najveće smanjenje u količini padavina što će proizvesti negativne implikacije za poljoprivredu i šumarstvo, a posebno će se odraziti na hidroenergetski sektor.

Najznačajniji **izvor emisije ugljendioksida je energetska sektor** koji sa 74% doprinosi emisiji CO₂. Potencijal za smanjenje emisije štetnih gasova u tom sektoru je najveći. Gore pomenuta strategija predlaže, kao potencijal za ublažavanje klimatskih promjena, **zamjenu postojećih termoelektrana (na uglj) sa novim efikasnijim i sa manje emisija**, a uz to se promoviše i korištenje obnovljivih izvora

⁴¹ Direkcija za ekonomsko planiranje, Program ekonomskih reformi za 2016-2018.godinu, dostupno na adresi: http://www.dep.gov.ba/naslovna/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=140&pageIndex=1

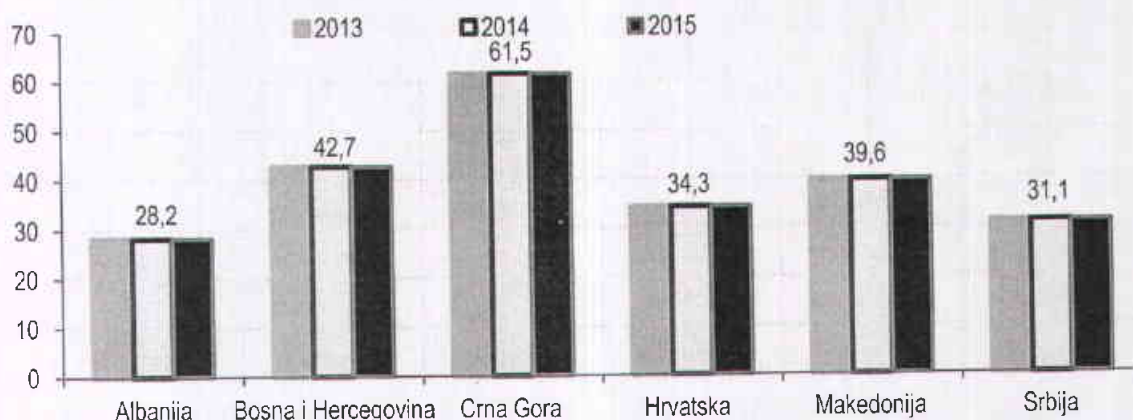
⁴² Izvor: IPCC Third Assessment Report-Climate Change 2001.Fig 9.29

²⁴Izvor: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu., str 19

energije. Električna energija u Bosni i Hercegovini se proizvodi u termoelekttranama i iznosi 60% od ukupne proizvodnje energije za 2015. godinu.⁴⁴ Ove termoelekttrane koriste domaći ugalj i imaju prilično visoke emisije karbondioksida (1,3 t CO₂/MWh).⁴⁵ Sektor zgradarstva je odgovoran za najveći udio u krajnjoj potrošnji energije u Bosni i Hercegovini (približno 60%, u skladu sa državnim akcijskim planom za energetska efikasnost [NEEAP] za Bosnu i Hercegovinu). Na sektor zgradarstva otpada najveći dio emisija plinova staklene bašte i to kroz direktnu i indirektnu potrošnju električne energije. U **ovom sektoru mitigacija klimatskih promjena bi se mogla reflektovati kroz poboljšanje energetske efikasnosti**. Ugalj i nafta još uvijek su dominantni energenti u BiH, što utiče na zagađenje okoliša najizraženije kroz zagađenje vazduha u zimskom periodu. Drvo za ogrjevanje je najvažniji izvor energije za zagrijavanje domaćinstava. U sektoru transporta cilj je smanjiti očekivani rast zagađenja od saobraćajnih izduvniha gasova ulažući u željeznice i javni saobraćaj.

Ostali izvori emisije ugljendioksida uključuju poljoprivredu (12%), industrijske procese (11%) i otpad (3%)⁴⁶. Pokrivenost teritorije BiH šumama je na zavidnom nivou (42,7%) uz veliki potencijal smanjenja emisije CO₂ kroz procese absorpcije⁴⁷.

Grafikon 26: Pokrivenost teritorije šumama (u %)

Izvor: World Development Indicators

Neizostavno je napomenuti i ostale stakleničke gasove kao izvore zagađenja (HFC, PFC, SF₆) čiji podaci iz 2012. godine pokazuju visoke nivoe u odnosu na okolne zemlje. U BiH u 2012. godini nivo ovih stakleničkih plinova je iznosio 896,9 hiljada metričkih tona/CO₂-eq. Koncentracije ovih gasova u okolnim zemljama u 2012. godini su iznosile: Republika Albanija sa 153 hiljade metričkih tona/CO₂-eq, Republika Hrvatska sa 89,3 hiljade metričkih tona/CO₂-eq i Republika Makedonija sa 186 hiljada metričkih tona/CO₂-eq⁴⁸.

Provedba *acquis*-a u oblasti **kvaliteta zraka** je u ranoj fazi. Emisija CO₂ u BDP-u (prema PPP izražen u US\$ iz 2005.) u 2013. godini je iznosila 0,75 kg što predstavlja najnepovoljniji omjer u posmatranoj regiji

⁴⁴ Izvor: DERK, Godišnji Izvještaj za 2015. godinu

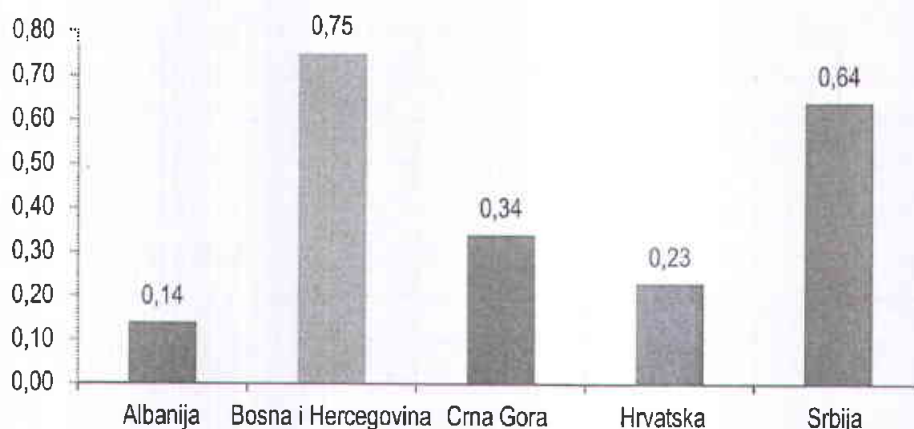
⁴⁵ Izvor: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu., str 36.

⁴⁶ Izvor: Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, 2013.

⁴⁷ Izvor: <http://databank.worldbank.org/data/>

⁴⁸ Izvor: <http://databank.worldbank.org/data/>

Grafikon 27: Emisija CO₂/BDP u kg (PPP US\$ 2005. godine)

Izvor: International Energy Agency, Key World Energy Statistics, 2015 godina

Ukupna izračunata **emisija stakleničkih plinova u sektoru otpada** u BiH u 2015. godini iznosi 988,4 gigagrama CO₂-eq (ekvivalent CO₂ emisije).⁴⁹ U poređenju sa 2014. godinom emisija stakleničkih plinova u sektoru otpada je porasla za 9,2%. Zbrinjavanje otpada u BiH se vrši odlaganjem istog na deponije (odlagališta otpada). Neadekvatno upravljanje otpadnim vodama i ovakav način zbrinjavanja otpada jedan je od faktora koji uzrokuje povećavanje emisije gasova staklene bašte uz vrlo negativan uticaj na okoliš.

Ukupna količina **izvezenog neopasnog otpada** u 2015. godini iznosi 104.376 tona, što je za 47,7% manje u odnosu na prethodnu godinu.⁵⁰ U 2015. godini povećan je izvoz metalnog otpada, dok je izvoz tekstilnog otpada, otpada od papira i kartona, plastičnog i gumenog otpada smanjen. Ukupna količina **uvezenog neopasnog otpada** u 2015. godini je niža za 15,5% u odnosu na prethodnu godinu. Analiza podataka o uvozu neopasnog otpada za razdoblje 2009-2015. godine ukazuje na trend pada uvezenih količina neopasnog otpada.

Bosna i Hercegovina posjeduje značajne **vodne resurse** koji bi, ukoliko se njima bude pravilno upravljalo, mogli poduprijeti ekonomski razvoj i 'zelenu ekonomiju'. Savjet ministara BiH je usvojio **Akcioni plan za zaštitu od poplava i upravljanje rijekama u BiH** za period 2014 - 2017⁵¹, kojim se stvara okvir u kojem će pitanja zaštite od poplava i upravljanja vodama biti tretirana na usklađen i koordiniran način, kako u BiH tako i na regionalnom nivou. U pogledu kvaliteta vode, u državi još nije osiguran usklađen pristup upravljanju vodama.⁵²

Potencijal **hidroenergije** u Bosni i Hercegovini procjenjuje se na 8.000 megavata (MW), sa tehničkim potencijalom od 6.800 MW i ekonomskim potencijalom od 5.800 MW, što Bosnu i Hercegovinu svrstava među vodeće zemlje u južnoj Evropi. Hidroenergija, zajedno sa drvnom biomasom, predstavlja ključni izvor obnovljive energije, sa potencijalnom stopom iskorištenja koja je za 30% viša od prosjeka Evropske unije i najviša na Balkanu (Partnerstvo za obnovljivu energiju i energetska efikasnost, 2007 godina). Razvoj hidroelektrana predstavlja perspektivan izvor obnovljive energije u Bosni i Hercegovini. Ovaj sektor nudi značajne mogućnosti za razvoj 'zelene ekonomije', sa potencijalnim sudjelovanjem malih i srednjih preduzeća u njihovoj izgradnji i radu.⁵³ Emisija stakleničkih plinova od strane

⁴⁹ Izvor: Okoliš, Emisije stakleničkih plinova iz otpada, 1.broj

⁵⁰ BHAS, Prekogranični promet neopasnog otpada, 5.broj

⁵¹ 119. sjednica Savjeta ministara BiH, 21.1.2015. godina

⁵² Izvor: Akcioni plan za zaštitu od poplava i upravljanje rijekama u BiH 2014-2017

⁵³ Izvor: Strategija prilagodavanja na klimatske promjene niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu., str 23.

hidroelektrana, kao glavnih izvora obnovljive hidroenergije u formi električne energije je na niskom nivou. Razvoj hidroenergetskih postrojenja zahtjeva znatno tehnološko znanje i istraživanje što bi moglo doprinjeti stvaranju novih radnih mjesta i rastu domaćih ekonomija što donosi pozitivan neto fiskalni doprinos nacionalnim budžetima.⁵⁴

Prva formalna primjena koncepta ekoloških mreža u Evropi učinjena je 1992. godine formiranjem Evropske ekološke mreže nazvane Natura 2000, kao dio EU direktive o staništima. Ekološka mreža je biološka veza ekološki značajnih područja (prirodnih, približno prirodnih i zaštićenih prirodnih područja) i njihovih tampon zona, koje su osigurane ekološkim koridorima. Ukupna površina zaštićenih područja na nivou BiH iznosi 7.120 ha.⁵⁵

Mine i eksplozivni ostaci rata predstavljaju ozbiljnu prijetnju za sigurnost, zdravlje i živote civilnog stanovništva i prepreku društvenom i ekonomskom razvoju na nacionalnom i lokalnom nivou. U okviru revizije Strategije protivminskog djelovanja BiH 2009-2019. godina, Centar za uklanjanje mina u BiH je 2012. godine, izradio Opštu procjenu minske situacije u BiH koja je identifikovala 1.417 ugroženih zajednica pod uticajem mina/NUS-a. Lokacije kontaminirane minama/NUS-om direktno utiču na sigurnost oko 15% od ukupnog broja stanovnika BiH.⁵⁶ Iako se u *Strategiji protuminskog djelovanja* navodi da Bosna i Hercegovina mora biti očišćena od mina do 2019. godine, tekuća dinamika ne daje razloga za optimizam. Za deminiranje preostalog zemljišta potrebni su značajni resursi.

Pored slabe usklađenosti sa *acquisem*, **ne postoji ni sistemsko praćenje životne sredine u BiH**, niti sistem izvještavanja zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština. Poseban izazov predstavlja nedostatak velikog broja podataka i pokazatelja, ali i nedostatak kapaciteta za prikupljanje podataka kako bi se moglo sveobuhvatno sagledati stanje životne sredine u BiH. Potrebno je osigurati sprovođenje *Strategije prilagođavanja na klimatske promjene i nisko-emisionog razvoja* uz dalji razvoj politika i strategije u vezi sa klimatskim promjenama u zemlji, u skladu sa okvirom EU do 2030, izvršiti usklađivanje sa Uredbom EU o mehanizmu monitoringa uz unaprijeđenje kapaciteta za realizaciju *Sporazuma o klimatskim promjenama iz Pariza 2015* kao i usvojiti nedostajuće sektorske strateške dokumente.

III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, podizanje nivoa proizvodnje i osiguranje dovoljnog nivoa konkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje za nastup na liberalizovanom tržištu je jedan od prioriteta od posebnog interesa za Bosnu i Hercegovinu. Raspoloživi budžeti institucija namijenjeni za podršku razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja svih nivoa nadležnih za poljoprivredu u BiH u visini od 160 miliona KM, su nedovoljni da podrže reformske procese i ne mogu osigurati jačanje konkurentnosti bh poljoprivrede⁵⁷. Da bi se u potpunosti stekli uslovi za korištenje EU predpristupnih sredstava za ruralni razvoj (IPARD), uključujući i poljoprivredu, potrebno je izraditi i usvojiti sveobuhvatni strateški plan ruralnog razvoja BiH i uspostaviti IPARD operativnu strukturu, koja će uvažiti specifičnosti ustavnog uređenja u BiH. Savjet ministara BiH⁵⁸ je usvojio Informaciju o perspektivama za korištenje IPARD II te je zadužilo Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa da u saradnji sa nadležnim organima

⁵⁴ Vodeći principi o održivom razvoju hidroenergije u slivu Dunava_bos.pdf

⁵⁵ Izvor: <http://www.fmoit.gov.ba/ba/page/41/ekoloscaronka-mrea-natura-2000>

⁵⁶ Operativni plan protuminskog djelovanja u BiH za 2015 godinu

⁵⁷ Program ekonomskih reformi BiH 2016-2018, dostupno na: dep.gov.ba/naslovna/?id=1722

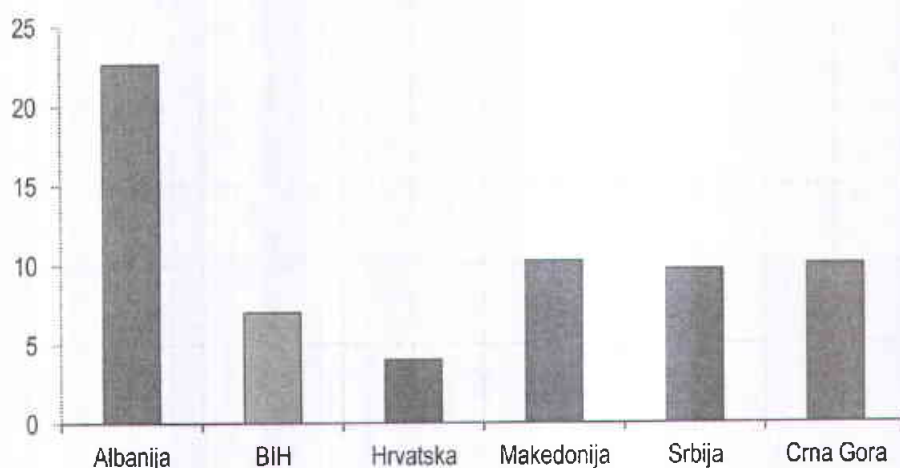
⁵⁸ 29. sjednica VMBiH, održana 29.10.2015 godine.

entiteta, BD BiH i kantona, nastavi aktivnosti sa ciljem definisanja modela Operativne strukture za sprovođenje programa IPARD II.

Poljoprivreda je veoma značajna grana u BiH gdje se jedna trećina domaćinstava bavi poljoprivrednim aktivnostima⁵⁹. Broj domaćinstava koja obavljaju poljoprivrednu aktivnost i prodaju proizvode na tržištu prema popisu 2013. je 5%(u odnosu na ukupan broj domaćinstava).

Učešće **poljoprivrede, šumarstva i ribolova** u BDP-u BiH u 2015. godini je bilo oko 6%⁶⁰, što je skoro nepromijenjeno u posljednje tri godine. Zabilježen je rast bruto dodane vrijednosti sektora od 8% u odnosu na 2014. godinu (kada je zbog poplava čitav sektor zabilježio značajne posljedice)⁶¹. U poređenju sa drugim zemljama JIE značaj poljoprivrede u BDP-u BiH je nešto manji u odnosu na Makedoniju, Srbiju i Crnu Goru (10%), a značajno manji u poređenju sa Albanijom koja prednjači sa 23% učešća bruto dodane vrijednosti sektora poljoprivrede u BDP-u⁶².

Grafikon 28: Učešće (%) bruto dodane vrijednosti poljoprivrede u BDP za region JIE

Izvor: Svjetska banka, World development indicators

Struktura zaposlenih u BiH po području djelatnosti pokazuje da učešće zaposlenih u sektoru poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u BiH u posljednje tri godine iznosi oko 18%. Prema podacima Ankete o radnoj snazi za 2015. godinu, u poljoprivrednoj djelatnosti je bilo zaposleno oko 147 hiljada zaposlenih, što predstavlja porast od 6% u odnosu na 2014. godinu. Povećava se učešće zaposlenih muškaraca (65%) u odnosu na učešće žena (35%) u poljoprivredi.⁶³

⁵⁸ www.popis2013.ba

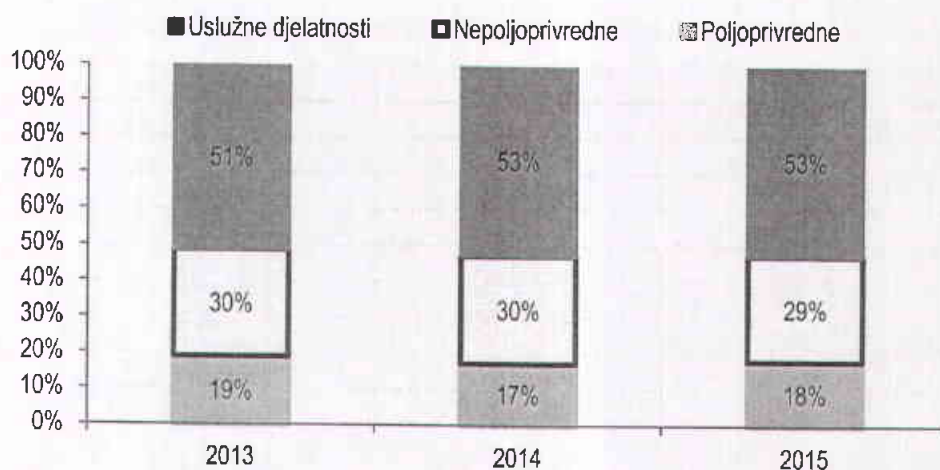
⁶⁰ Procijenjeni BDP

⁶¹ BHAS, Bruto domaći proizvod, kvartalni podaci, Saopštenje br. 1, 2016 godine.

⁶² Svjetska banka, World development indicators, podaci su za 2014. godinu.

⁶³ BHAS, Anketa o radnoj snazi 2015. godine, Tematski bilten broj 11.

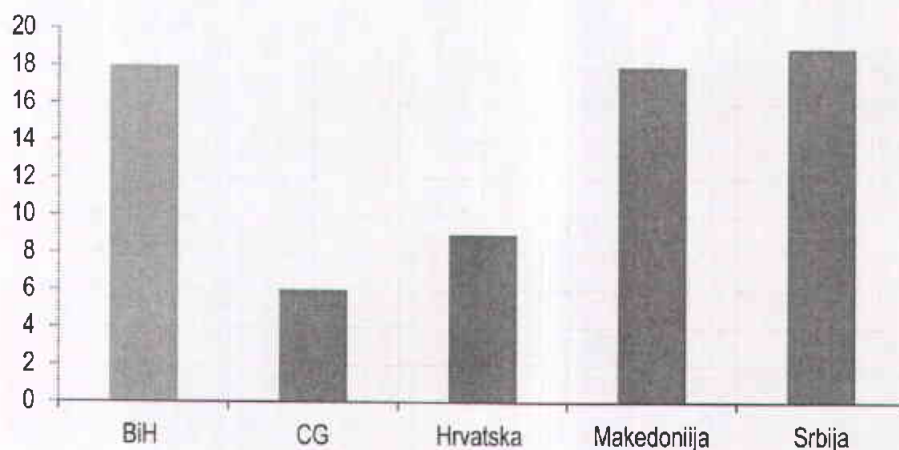
Grafikon 29: Struktura zaposlenih po području djelatnosti u BiH

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2015, BHAS

U Srbiji i Makedoniji je zabilježen skoro isti značaj poljoprivrede na ukupnom tržištu rada, dok je u Hrvatskoj i Crnoj Gori učešće zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih očekivano niži.

Grafikon 30: Regionalno poređenje učešća zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih (u %)

Izvor: Svjetska banka, World development indicators, i BHAS

Proizvodnja prehrambenih proizvoda u ukupnoj industrijskoj proizvodnji u BiH u 2015. godini je učestvovala sa oko 9%, uz ostvareni rast od 6,4% g/g (što predstavlja najveću stopu rasta u protekle tri godine)⁶⁴.

Ukupna proizvodnja konzumne ribe u 2015. godini je veća za 32,5% u odnosu na 2014. godinu. Proizvodnja šarana je veća za 331%, a i proizvodnja pastrmke je veća za 8% u odnosu na 2014. godinu. I dalje prednjači proizvodnja pastrmke sa učešćem od 71% dok je proizvodnja šarana iznosila 21% u ukupnoj količini proizvedene konzumne ribe.⁶⁵

⁶⁴ BHAS, Indeks obima industrijske proizvodnje za BiH, decembar 2015 godine.

⁶⁵ BHAS, Godišnji izvještaj o akvakulturi 2015 godine.

U 2015. godini je zabilježen nastavak trenda pada **cijena hrane** u BiH (0,9%) što je pored ostalih faktora doprinjelo smanjenju opšteg nivoa cijena u BiH (deflacija od 1%).⁶⁶ Kretanje cijena hrane u BiH je u velikoj mjeri determinisano smanjenjem cijena hrane u svijetu u 2015. godini. Niže cijene hrane imale su pozitivan uticaj na rast izvoza prehrambenih preradevina u 2015. godini od 9% g/g. Učešće izvoza prehrambenih preradevina u ukupnom izvozu BiH u poslednje tri godine iznosi oko 3,5%. Uvoz hrane je još uvijek značajno dominantniji (oko 1,4 milijardi KM ili 9% ukupnog uvoza u BiH), tako da je procenat pokrivenosti uvoza izvozom u 2015. godini iznosio tek 21%⁶⁷. Deficit u ovoj kategoriji je iznosio više od jednu milijardu KM (1,139 milijardi KM).

U pogledu **sigurnosti hrane** nadležni organi BiH⁶⁸ su izradili „Akcioni plan kontrole proizvodnje i prerade mliječnih proizvoda namijenjenih za izvoz u EU“ koji je odobren od strane kancelarije za hranu i veterinarstvo EU u junu 2015. godine. Na osnovu toga su četiri mljekare dobile odobrenje od Evropske komisije za izvoz termički obrađenog mlijeka i mliječnih proizvoda u EU u septembru 2015. I dalje je potrebno dodatno unaprijediti lanac upravljanja i sistem službene kontrole hrane za ljude i za životinje. Očekuje se potpuno i ujednačeno sprovođenje higijenskog paketa u cijeloj zemlji kao i preuzimanje EU regulative i uspostavljanje struktura kojim će se obezbijediti dostizanje potrebnog nivoa standarda kvaliteta i sigurnosti hrane za nesmetanu trgovinu poljoprivrednim robama i izvoz svih roba animalnog porijekla na tržište Evropske unije.

U **fitosanitarnom** sektoru je zabilježen napredak u 2015. godine kada je Bosni i Hercegovini priznat status države u kojoj nema prstenaste truleži krompira i dozvoljen je izvoz krompira u EU. Potrebno je dalje jačanje institucionalnih kapaciteta, a mreža regionalnih kancelarija Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja tek treba da postane operativna u potpunosti.⁶⁹

U protekloj godini su usvojeni dodatni podzakonski akti u oblasti **veterinarstva** o kontrolisanju, prevenciji i iskorjenjivanju prenosivih životinjskih bolesti. Nastavljeno je sprovođenje mjera za kontrolu životinja, kao i vakcinacija protiv bruceloze i bjesnila. Potrebno je nastaviti usklađivanje sistema službenih veterinarskih i fitosanitarnih kontrola sa evropskim standardima.

Oko 63% teritorije BiH je pod **šumom i šumskim zemljištem**, što je procenat među najvišim u Evropi.⁷⁰ Ukupna proizvodnja šumskih sortimenata u Bosni i Hercegovini u 2015. godini veća je za 2,5% u odnosu na 2014. godinu. Proizvodnja sortimenata četinarskih vrsta drveća manja je za 0,6% dok je proizvodnja sortimenata lišćarskih vrsta veća za 5,65%⁷¹. Potencijal u pogledu ulaganja u narednom periodu su proizvodnja drvenog peleta, biomase i toplotne energije na bazi biomase, industrija panela i tradicionalno proizvodnja visoko-kvalitetnog namještaja. Obzirom na pomenuti potencijal, borba protiv protivpravne sječe je jedan od prioriteta ruralnog razvoja. Takođe, ruralna infrastruktura je od presudnog značaja za unapređenje proizvodnje, logistiku i marketing u sektoru šumarstva u BiH. Iako je ostvaren određeni napredak u ovom sektoru, preostaje još mnogo da se uradi da bi se BiH približila EU zakonodavstvu. Neki od opštih problema sektora su: birokratizovanost, korumpiranost, sporost odlučivanja, kašnjenje isplata poticaja, usitnjene parcele i neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nepostojanje dugoročne strategije razvoja sektora, itd.

⁶⁶ BHAS, Indeks potrošačkih cijena, Tematski bilten broj 09.

⁶⁷ Centralna banka BiH

⁶⁸ Kancelarija za veterinarstvo u saradnji sa nadležnim organima entiteta u BiH

⁶⁹ Evropska komisija. Izvještaj o napretku u 2015. godini

⁷⁰ FAO, Analiza sektora šumarstva u BiH, januar 2015

⁷¹ BHAS, Proizvodnja, prodaja i zalihe šumskih sortimenata u BiH prema asortimanu u 2015. godini

Posebni izazovi su: usklađivanje sistem službenih veterinarskih i fitosanitarnih kontrola sa evropskim standardima; osnaživanje administrativnih kapaciteta posebno u pogledu inspeksijskih službi i laboratorija; preuzimanje EU regulative i uspostavljanje struktura kojim će se obezbijediti dostizanje potrebnog nivoa standarda kvaliteta i sigurnosti hrane za nesmetanu trgovinu poljoprivrednim robama i izvoz svih roba animalnog porijekla na tržište Evropske unije. U narednom periodu potrebno je izraditi strateški plan ruralnog razvoja na državnom nivou i uspostaviti nacionalne strukture za predpristupnu pomoć poljoprivrednom sektoru kroz Instrument za predpristupnu pomoć ruralnom razvoju.

III.4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

BiH je kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici preuzela obavezu da izvrši liberalizaciju energetskog tržišta i usvoji set zakonskih propisa o gasu, nafti i električnoj energiji koji će omogućiti stvaranje konkurentnog, integriranog energetskog tržišta, i veća ulaganja u energiju kako bi se obezbijedilo sigurno i održivo snabdijevanje energijom. Infrastrukturne reforme u oblasti energetike (navedene u dokumentu ERP BiH 2016-2018⁷²) imaju za cilj razvoj novih elektroenergetskih kapaciteta sa naglaskom na povećanje učešća obnovljivih izvora energije (hidroelektrane i vjetroelektrane) te seta pratećih zakona koji su usklađeni sa obavezama iz Ugovora o Energetskoj zajednici.

Na nivou države **ne postoji strategija za sektor energije**. Jedan od važnijih zahtjeva iz direktive Energetske zajednice je izrada Akcionog plana za energetsku efikasnost BiH pri čemu već je definisan cilj uštede energije od 9% do 2018. godine u odnosu na bazno stanje u 2010. godini.

Savjet ministara BiH je usvojio **Akcioni plan za korištenje obnovljive energije u Bosni i Hercegovini**⁷³ čime je ispunjen jedan od važnijih zahtjeva Direktive 2009/28/EZ o promociji upotrebe energije iz obnovljivih izvora. Akcioni plan za korištenje obnovljivih izvora energije u BiH je usklađen sa strateškim i planskim dokumentima RS, FBiH i BD, te između ostalog, definiše indikativne ciljeve korištenja izvora obnovljive energije u našoj zemlji do 2020. godine i dinamiku njihovog postizanja. U narednom periodu Bosna i Hercegovina će aktivno nastaviti raditi na implementaciji obaveza iz Ugovora o osnivanju Energetske zajednice. Prema odlukama iz Direktive 2009/28/EC za Bosnu i Hercegovinu utvrđen obavezujući cilj od 40% učešća obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji energije i učešća energije iz obnovljivih izvora energije u transportu u iznosu od 10% do 2020. godine.⁷⁴

Krajem 2015. godine BiH je ispunila obavezu definisanu u odluci 2013/05/MC-EnC Energetske zajednice usvajanjem **Nacionalnog plana smanjenja emisija za BiH (NPSE)**⁷⁵ čime se stvaraju preduslovi za smanjenje emisija iz kotlova termoelektrana, a time i smanjenja štete po zdravlje ljudi i životnu sredinu. NPSE za BiH se odnosi na smanjenje emisija sumpor dioksida, azotnih oksida i čvrstih čestica iz velikih postrojenja za sagorijevanje u BiH. Usvajanjem i primjenom NPSE-a neće biti ugrožena sigurnost snabdijevanja električnom energijom u BiH.

Bosna i Hercegovina je pristupila **Međunarodnoj energetskoj povelji** kao 76. članica ove organizacije. Međunarodna energetska povelja je nasljednik Evropske energetske povelje i ima za cilj uspostavljanje pravnog okvira za promovisanje dugoročne saradnje u oblasti energije. Uvažavajući suverenitet svake države nad svojim energetske resursima, i njihova prava da regulišu prenos i transport na svojoj

⁷² Program ekonomskih reformi BiH 2016-2018, dostupno na: dep.gov.ba/naslovna/?id=1722

⁷³ 50. sjednica VMBiH, održana 30.3.2016. godine

⁷⁴ Prilikom određivanja cilja od 40% za BiH na nivou radne grupe Sekretarijata Energetske zajednice, kao polazni element uzet podatak za 2009. godinu u iznosu od 34% učešća obnovljivih izvora energije.

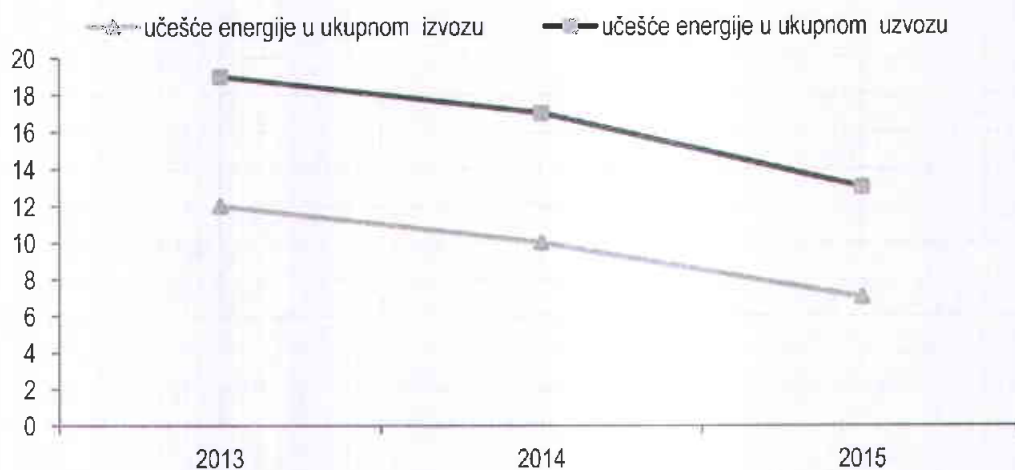
⁷⁵ 37. sjednica, održana 30.12.2015. godine

teritoriji, poštujući sve svoje relevantne međunarodne obaveze, a u duhu političke i ekonomske saradnje, Međunarodna energetska povelja ima za cilj i da promoviše razvoj efikasnih, stabilnih i transparentnih energetskih tržišta na regionalnom i globalnom nivou, zasnovano na principu nediskriminacije i tržišno orijentisanog formiranja cijena, uzimajući u obzir pitanja zaštite životne sredine i uloge energetike u nacionalnom razvoju svake zemlje. Prihvatanjem ove povelje BiH će doprinijeti unapređenju energetskog razvoja, sigurnosti snabdijevanja energijom, efikasnosti njene proizvodnje, transporta, distribucije i njenog korištenja uz očuvanje okoliša.

U pogledu **unutrašnjeg tržišta energije**, Bosna i Hercegovina je formalno izvršila liberalizaciju svog tržišta električne energije. Bosna i Hercegovina treba uskladiti domaće zakonodavstvo sa zakonodavstvom EU u sektoru električne energije, s akcentom na sadržaj Trećeg energetskog paketa.

Glavni pokazatelji u okviru **energetskog sektora**⁷⁶ su tokom 2015. godine ukazivali na stagnaciju, čime je izostao značajniji doprinos rastu industrijske proizvodnje u BiH. Izuzme li se proizvodnja koksa u okviru koje je ostvarena nešto viša stopa rasta proizvodnje od oko 6%, u svim ostalim kategorijama je zabilježena stagnacija ili pad proizvodnje. Na osnovu toga je i izvoz energije⁷⁷ od 628 miliona KM zabilježio smanjenje od 25%. Uvoz energije (2,1 mlrd KM) je takođe zabilježio smanjenje od 21% pa je deficit u ovoj kategoriji u iznosu od 1,5 milijardi KM u 2015. godini smanjen za 19%⁷⁸. Procenat pokrivenosti uvoza izvozom je iznosio 29%. Na grafikonu ispod je uočljivo smanjenje učešća energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH u periodu 2013-2015. godine.

Grafikon 31: Učešće energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2015 godine) u procentima

Izvor: BH Agencija za statistiku

Prema Godišnjem izvještaju DERK-a⁷⁹ **ukupna proizvodnja električne energije** u 2015. godini iznosila je 14.408 GWh i manja je za 4% u odnosu na 2014. godinu, koju su odlikovali povoljniji hidrološki uslovi. Posmatra li se struktura proizvodnje električne energije u 2015. godine, evidentno je da je smanjenje podjednako posljedica pada proizvodnje u termo i hidroelektranama u BiH. U hidroelektranama je proizvedeno 5.426 GWh, odnosno 6,8% manje nego u 2014. godini. Protekla 2015. godina se može okarakterisati kao hidrološki umjereno nepovoljna u kojoj su ostvareni dotoci bili nešto niži od

⁷⁶ obuhvata proizvodnju uglja i lignita, proizvodnju električne energije i koksa, te preradu naftnih derivata

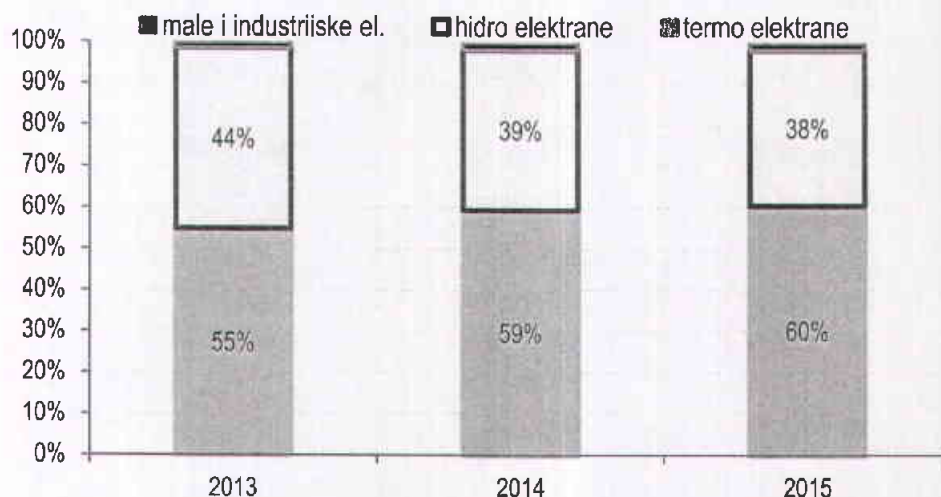
⁷⁷ Energija je svrstana kao kategorija glavnih industrijskih grupa prema ekonomskoj namjeni

⁷⁸ BHAS, Saopštenje, Statistika robne razmjene BiH sa inostranstvom januar – decembar 2015

⁷⁹ Državna regulatorna komisija za električnu energiju

višegodišnjih prosjeka. Proizvodnja u termoelekttranama iznosila je 8.712 GWh i za 2,3% je manja u odnosu na prethodnu godinu. Time je već treću godinu nastavljen trend pada proizvodnje u termoelekttranama, što je najvećim dijelom posljedica smanjene proizvodnje uglja u rudnicima, ali i niskih cijena na veleprodajnom tržištu. Proizvodnja iz obnovljivih izvora (male hidroelektrane, solarne i vjetroelektrane) iznosila je 246,9 GWh, a industrijskih elektrana 23,3 GWh.

Grafikon 32: Struktura proizvodnje električne energije

Izvor: Državna regulatorna komisija za električnu energiju

Prema usvojenom Akcionom planu za korištenje obnovljive energije u BiH planira se povećanje učešća električne energije iz obnovljivih izvora sa 50,3% na 56,9% u 2020. godini.

Nakon dvije godine u kojima je zabilježeno smanjenje, u 2015. godini **ukupna potrošnja električne energije** je iznosila 12.606 GWh što predstavlja povećanje od 3,2% u odnosu na 2014. godinu. Prosječna cijena za domaćinstva u 2015. godini iznosila je 13,78 feninga/kWh, što je 2,1% više nego u prethodnoj godini⁸⁰. U poređenju sa zemljama Evrope prema cijeni električne energije za domaćinstva BiH se svrstava na treće mjesto, iza Srbije i Kosova koje imaju najnižu cijenu. Prosjek zemalja članica EU 28 je preko 0,40 KM/kWh uključujući PDV.⁸¹ Cijene električne energije za industriju su takođe među najnižim u Evropi.

Istekom 2014. godine prestala je **regulacija tarifa** za snabdijevanje za sve kupce, osim za domaćinstva i male kupce (komercijalni kupci, odnosno ostala potrošnja na 0,4 kV), a praksa regulacije tarifa za usluge distribucije je zadržana. Od 1. januara 2015. godine svi kupci električne energije u BiH imaju mogućnost da biraju svog snabdjevača na tržištu.

Najveći obim **prekogranične razmjene električnom energijom** tradicionalno se obavljao sa Hrvatskom, a zatim sa Crnom Gorom, a najmanji sa Srbijom. U 2015. godini izvezeno je 3.445 GWh, što je 7%, odnosno 271 GWh manje nego u prethodnoj godini, i u najvećoj mjeri je posljedica smanjene proizvodnje električne energije. Uvoz električne energije iznosio je 1.308 GWh sa porastom od 37% u odnosu na prethodnu godinu.⁸²

⁸⁰ DERK, Godišnji izvještaj o radu za 2015.godinu

⁸¹ isto

⁸² DERK, Godišnji izvještaj o radu za 2015.godinu

U protekloj godini se intenzivno radilo na tekstu novog Zakona o regulatoru, prijenosu i tržištu električne energije u BiH. Po donošenju ovog zakona će uslijediti i usvajanje međusobno harmonizovanih zakona u oblasti električne energije u svim jurisdikcijama u BiH.

Usljed nepostojanja jedinstvene energetske strategije na nivou države i otežana je koordinacija politika između entiteta kojim bi se unaprijedila sveukupna sigurnost snabdijevanja, sa naglaskom na sektor nafte i gasa. Nisu ispunjene obaveze iz Ugovora o Energetskoj zajednici u pogledu sektora gasa. Potrebno je usvojiti zakon o gasu u ovoj oblasti.⁸³

Izazov u ovom sektoru je nastavak reformi u skladu sa preporukama iz izvještaja Energetska zajednica za budućnost, dosljedna primjena *acquis-a*, odnosno pravnog okvira Energetske zajednice, uz koncentrisanost na implementaciju 'Trećeg energetskog paketa', sigurnost snabdijevanja, transparentnost tržišta električne energije, te prihvatanje i početak primjene prvog skupa mrežnih kodeksa EU. U fokusu djelovanja biće zaštita okoliša i razvoj veleprodajnog tržišta.

⁸³ Promjene su potrebne i u Zakonu o gasu Republike Srpske kako bi se uskladio sa *acquis-em*, dok zakon o gasu u Federaciji BiH tek treba da se usvoji.

IV

Inkluzivni rast

INKLUZIVNI RAST

Strateški ciljevi	Povećati mogućnost za zapošljavanje	Povećati inkluzivnost u obrazovanju	Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost	Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
	Stopa zaposlenosti (31,9%)	Rano napuštanje obrazovanja (6,7%)	Apsolutno siromaštvo (23,4%)	Očekivani životni vijek (76 godina)
	Stopa aktivnosti (44,1%)	Stopa djece u predšk. obrazovanju (16,3%)	Relativno siromaštvo (18%)	Dojenačka smrtnost (5,2 promila)
	Stopa nezaposlenosti (27,7%)	Cjeloživotno učenje (2,1%)	Materijalna uskraćenost (54,8%)	Zdravstveno osigurani (85%)
	Potrošnja na pasivne mjere (72,6 milKM)	Stopa upisa u srednje škole (76,5%)	Jaz siromaštva (25,2)	Potrošnja na zdravstvo u BDP (9,6%)
	Potrošnja na aktivne mjere (40,5 milKM)	Nastavak obrazovanja poslije srednje škole (24%)	Kvintilni omjer S80/S20 (4,9)	Dužina boravka u bolnicima (7,4dana)

Ključni indikatori

IV. Inkluzivni rast

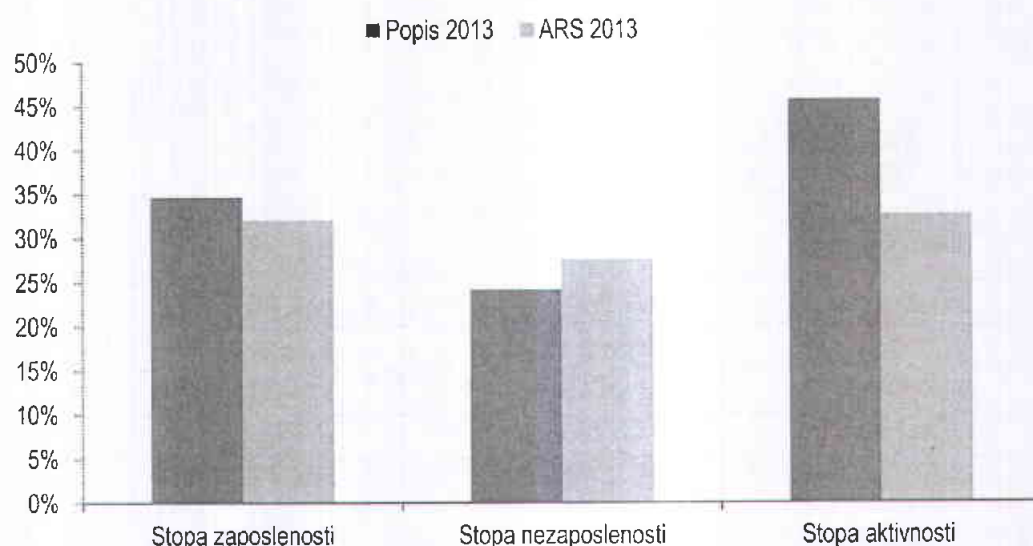
IV.1. Povećati mogućnosti za zapošljavanje

Zapošljavanje predstavlja jedan od osnovnih uslova za pokretanje ekonomije i za održivost i kvaliteta zdravstvenih, penzionih i socijalnih programa.

Tržište radne snage u BiH karakteriše visoka neaktivnost, nezaposlenost, a posebno dugoročna nezaposlenost. Aktivne politike tržišta rada, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju posebnu evaluaciju njihove efikasnosti u dugoročnom periodu. Zapošljavanje u BiH bi trebalo da prati globalne trendove tržišta rada gdje se fokus sa nivoa obrazovanja pomjera na posjedovanje vještina. Biroi za zapošljavanje, iako nude obuke za stjecanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, i poslodavci prilikom konkursnih procedura često ne navode vještine potrebne za obavljanje određenog radnog mjesta, izuzetak je poznavanje stranog jezika.

Prema rezultatima popisa 2013. godini, u BiH je bilo 1.033.884 zaposlenih osoba, nezaposlenih 328.632 i neaktivnih 1.624.924. U skladu s tim stopa zaposlenosti je iznosila 34,6%, stopa nezaposlenosti 24,1% i stopa aktivnosti 45,6%. Grafikon prikazuje uporedni pregled rezultata ARS 2013 i popisa 2013. U nastavku izvještaja koriste se anketni podaci radi međunarodne uporedivosti i praćenja trendova.

Grafikon 33: Uporedni pregled ARS 2013 i Popisa 2013 godine

Izvor: ARS 2013 godine i Popis 2013 godine, Agencija za statistiku BiH

Regionalna komparacija osnovnih indikatora na tržištu rada pokazuje da u BiH treba posebnu pažnju posvetiti povećavanju stope zaposlenosti i smanjenju stope nezaposlenosti kroz multidisciplinarni pristup.

Posmatrajući BiH i zemlje iz okruženja i EU 28, vidljivo je da BiH ima veću stopu zaposlenosti samo od Kosova, a stopu nezaposlenosti manju od Kosova i Makedonije.

Grafikon 34: Stopa zaposlenosti (20-64) i stopa nezaposlenosti (15-74), BiH, EU 28 i zemlje regije, 2014. godina

Izvor: EUROSTAT

U 2015. godini prema administrativnim podacima Agencije za statistiku, u BiH u prosjeku je bilo 713,6 hiljada **zaposlenih osoba**. Od 2013. godine broj zaposlenih bilježi stalni rast. Broj anketno zaposlenih u 2015. godini je bio 822 hiljade i također je u porastu od 2013. godine. Stopa zaposlenosti mladih (15-24 godine) je najniža u poređenju sa EU28 i iznosi tek 12,1% prema anketi o radnoj snazi, bez značajnih promjena u periodu 2013.–2015. godine. Ipak ako posmatramo starosni interval od 25-34 godine stopa zaposlenosti iznosi 50,7%. Ovo može biti rezultat toga da u BiH u prosjeku student diplomira sa 26 godina starosti, a postoji i sve značajniji trend povećanja upisa na fakultete, tako je u 2014/2015 godini fakultet pohađalo 109 hiljada studenata, što je za 5.000 više nego prethodne školske godine.

Od ukupnog broja zaposlenih 64,6% osoba je zaposleno sa srednjim stručnim obrazovanjem, a oko 17,6% za nekim od oblika visokog stručnog obrazovanja (fakultet, magistarski, doktorat).

Posmatrajući strukturu zaposlenih u BiH prema područjima djelatnosti, oko 18% ih je zaposleno u sektoru poljoprivrede, dok prema administrativnim podacima samo 2,3% zaposlenih je zaposleno u sektoru poljoprivrede. Prema ARS u 2015. godini u sektoru poljoprivrede bilo je zaposleno 138 hiljada, dok je prema administrativnim podacima 16.433. osoba bilo zaposleno u poljoprivrednom sektoru.⁸⁴ Administrativni podaci pokazuju da zaposlenost u poljoprivredi bilježi povećanje, posmatrano za isti mjesec u odnosu na 2013. godinu kada je taj broj iznosio 14.865. Administrativni podaci bilježe povećanje zaposlenih za 10,5% u poljoprivredi, za razliku od anketnih podataka prema kojima se broj zaposlenih u poljoprivredi smanjuje (u 2013. godini 155 hiljada bilo je zaposleno u poljoprivredi, što predstavlja smanjenje od 12,3%).

U BiH sve je popularniji trend zapošljavanja u inozemstvu. Jedinstvena statistika o ovome na postoji ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za zapošljavanje BiH.

Trenutno su na snazi dva ugovora koje Bosna i Hercegovina putem Ministarstva civilnih poslova i Agencija za rad i zapošljavanje BiH, ima zaključene sa Slovenijom i Njemačkom.

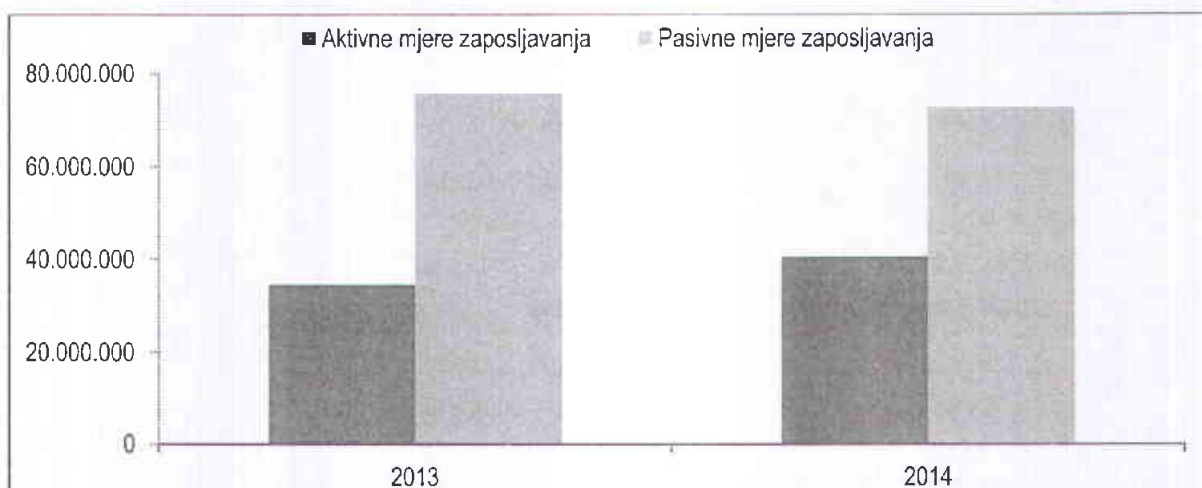
⁸⁴ Podatak se odnosi na april 2015 godine iz Agencije za statistiku BiH (Saopćenje: Zaposleni po djelatnostima), jer se Anketa o radnoj snazi za 2015 godinu. sprovodila u aprilu.

Od 2013. godine u Sloveniji je zaposleno 6.053 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Najviše se traže vozači, varioci, bravari, kuvari, ali i ostali radnici sa srednjom stručnom spremom. U Njemačkoj u istom periodu zaposleno je 2.029 njegovatelja preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. Sa Slovenijom je ugovor da osoba mora biti evidentirana na zavod za zapošljavanje minimum 30 dana, dok sa Njemačkom taj uslov ne postoji.

Stopa **nezaposlenosti** u BiH je iznosila 27,7% u 2015.godini. U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u BiH je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana i čine 82% ukupno nezaposlenih. Najveću stopu nezaposlenih imaju osobe koje imaju završenu osnovnu školu ili niže, dakle nekvalifikovana radna snaga (27,3% u 2015.godini). Prema starosti nezaposlenost je najkarakterističnija među mladima (62,3%). Prema spolu, nezaposlenost je više zastupljena kod žena (30,7%) nego kod muškaraca (25,8%). Prema evidencijama zavoda za zapošljavanje 540,35 hiljada je u prosjeku bilo nezaposleno, a 315 hiljada po Anketi o radnoj snazi. Od 2013. godine smanjuje se broj nezaposlenih koji primaju novčane naknadne u slučaju nezaposlenosti i u 2015. godini. su iznosili 12,8 hiljada sto je oko 1.000 manje nego 2013.godine Istovremeno povećao se broj novoprijavljenih na biroa za zapošljavanje u 2015. godini i iznosi 15,3 hiljade što je za oko 1.000 više nego u 2013.godini. Više od pola registrovanih nezaposlenih su osobe koje prvi put traže zaposlenje (233,6 hiljada).

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije ali i dodatno otežava vođenje aktivnih politika zapošljavanja. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u BiH nisu konsolidovani. Jedinici dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere se uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biro plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja. Prema metodologiji EUROSTATATA u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih).

Grafikon 35: Odnos aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja

Izvor: Podaci o aktivnim i pasivnim mjerama su dostupni od Agencije za rad i zapošljavanje BiH

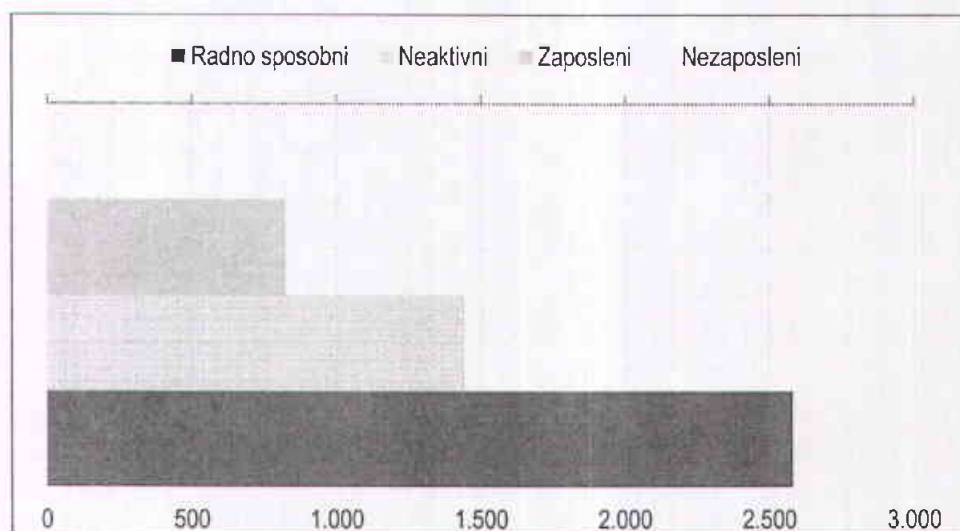
Podrška zapošljavanju kao jedna od aktivnih politika zapošljavanja, „zauzima“ najviše novca (oko 35 miliona KM u 2014 godini.). Ova mjera zapošljavanja fokusirana je najviše na sufinansiranju za prvi

posao. Slijedeća „najpopularnija“ mjera zapošljavanja je mjera za start-up poduzetništva sa tek 3,2 miliona KM u 2014.godini. U 2014.godini oko 3.897 nezaposlenih osoba je bilo obuhvaćeno aktivnim politikama zapošljavanja što je duplo više nego u 2013. godini, kad je bilo 1.728 osoba obuhvaćeno aktivnim politikama zapošljavanja.

Osobe sa invaliditetom su posebno diskriminirane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Za BiH karakterističan je i visok udio **neaktivnog stanovništva**. Neaktivnog stanovništva ima više nego zaposlenih i nezaposlenih zajedno, i to prema podacima Ankete o radnoj snazi koja obuhvata i zaposlene u sivoj ekonomiji.

Grafikon 36: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2015. godina

Izvor:ARS

U periodu 2013-2015 godine, broj neaktivnih se smanjio iako ne značajno (1,465 miliona u odnosu na 1,443 miliona). Najviše neaktivnih čine žene i osobe koje se smatraju nesposobnim za rad. U 2015.godini bilo je 68 hiljada neaktivnih koji su obeshrabreni. Među neaktivnima 56,7% je osoba koje imaju osnovno obrazovanje i manje.

Tržište rada u BiH i dalje se suočava sa brojnim **izazovima**.

Indikatori na tržištu rada nisu dovoljno razvijeni. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

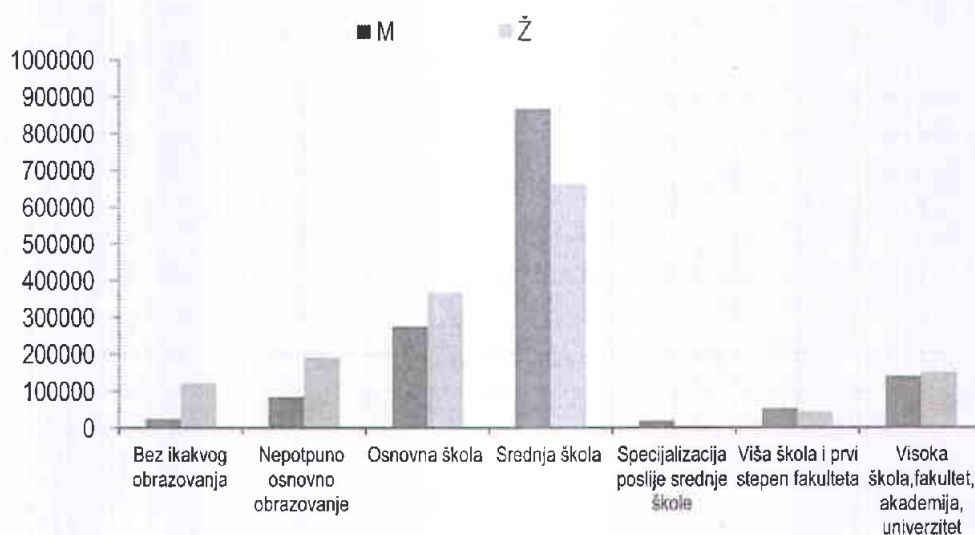
Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje je jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećalo zaposlenost. Također, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta.

IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Obrazovanje ima krucijalnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje, odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća systemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju. Danas, u doba brzog tehnološkog napretka, zadatak obrazovanja osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Iz navedenog proizilazi da se bez stečenih kvalifikacija nije moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse, ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%.

Grafikon 37: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, Agencija za statistiku BiH

Zadnje procjene o procentu uključenosti djece u **predškolski odgoj i obrazovanje** date su u istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012 gdje se navodi da 16,3% djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje u BiH. U školskoj 2015/2016. godini u BiH ukupno je bilo 317 predškolskih ustanova, što je porast u odnosu na prethodnu godinu kada je bilo 288 predškolskih ustanova tj. za 9,7%. Broj djece

koja pohađaju predškolske ustanove se također povećao za 6,7% na 22.901 djece⁸⁵. Međutim, povećao se i broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova u drastičnoj mjeri. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno će biti dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja.

Procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu. Posmatranjem trendova upisa u prvi razred osnovnih škola u Federaciji Bosne i Hercegovine za period školska 2008/09 – 2015/16. godina, za koje su dostupni zvanični statistički podaci, može se ustanoviti da se broj upisanih učenika u školskoj 2015/16. smanjio za 5.455 učenika u odnosu na prethodnu, što izraženo u procentima iznosi 1,8%. U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁸⁶ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁸⁷. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Prema zadnjim podacima po pitanju **ranog napuštanja školovanja**, u BiH 2013. godine 6,7% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole. Istovremeno, u EU28 ta stopa iznosi 11,2%⁸⁸. Cilj strategije EU 2020 je da prosjek bude 10%. Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 76,2%⁸⁹. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁹⁰. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, i zbog toga su osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje. Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca**

⁸⁵ Agencija za Statistiku BiH, *Statistika obrazovanja 2015/2016. godina*

⁸⁶ Svjetska banka 2004. godine.

⁸⁷ Istraživanje za potrebe Izveštaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

⁸⁸ *Early school leavers*, EUROSTAT.

⁸⁹ Istraživanje MICS 2011-2012

⁹⁰ *Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF), 2011.*

povratnici zbog lošeg materijalnog stanja i geografske dostupnosti škole. Djeca iz **porodica u stanju socijalne potrebe**, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁹¹. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011. godine) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. U nekim slučajevima, problem neprijavlivanja djece u matičnu knjigu rođenih se prenosi u obrazovanje gdje ta djeca ne pohađaju ni osnovnu školu. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja na maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁹².

IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za BiH je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe s invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji s dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca.

Siromaštvo u BiH najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva promatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku BiH, 17,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Siromašno je bilo svako šesto domaćinstvo u državi. Prosječni izdaci za potrošnju siromašnih domaćinstava u BiH su u prosjeku 25,2% ispod praga siromaštva. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašnju petinu što ukazuje na nejednakost raspodjele izdataka za potrošnju. Prosječna mjesečna potrošnja je 20% veća u urbanim nego u ruralnim područjima. Stoga, ne čudi da je proces emigracije postao jedan od najhitnijih društveno-ekonomskih izazova s kojima se suočava BiH. Zvanični podaci o odljevu pameti iz zemlje ne postoje međutim, BiH je na visokom mjestu prema broju tražitelja azila u drugim europskim zemljama i to iz ekonomskih razloga.⁹³

⁹¹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁹² Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁹³ Brisel, 2014. Samit EU-Zapadni Balkan

Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011

Broj siromašnih domaćinstava	177.277
Apsolutna linija siromaštva	15
Stopa siromaštva za domaćinstva	17,2
Jaz siromaštva	25,2
Broj siromašnih pojedinaca	566.025
Stopa siromaštva za jednočlano kućanstvo	17,9
Kvintilni omjer S80/S20	4,9

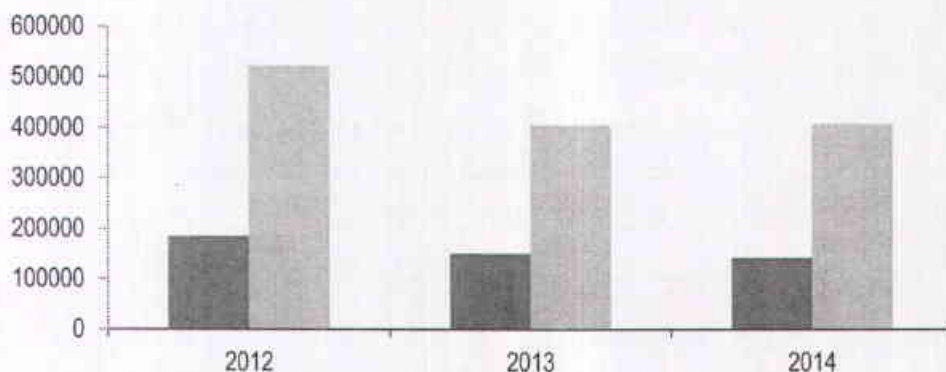
Izvor: Agencija za statistiku BiH, APD 2011.

Sistem socijalne zaštite u BiH

Cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države tako da najugroženijim dijelovima društva osigura pristup neophodnoj pomoći.

Sistem socijalne zaštite sastoji se od komponente socijalnog osiguranja i socijalne pomoći. Nadležnosti za socijalnu zaštitu su na nivou entiteta i kantona. Ovo za rezultat ima teritorijalne razlike i nejednakost kod pružanja naknada i usluga. **Prema podacima Agencije za statistiku u BiH u 2014. godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je 551.207 korisnika** (bez značajnih spolnih razlika), od čega su korisnici većinom punoljetne osobe i to 74%, dok je maloljetnih korisnika bilo 26%. Broj centara za socijalni rad u BiH, kao i prethodne godine, je 119.⁹⁴

Grafikon 38. Maloljetni i punoljetni korisnici socijalne zaštite, BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2009-2014 godine

U promatranoj godini zabilježeno je neznatno smanjenje broja korisnika u odnosu na prethodnu godinu (oko 1%) u obje kategorije. Broj maloljetnih korisnika smanjen je za 6% u odnosu na 2013. godinu dok je broj punoljetnih korisnika porastao za 1%. Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH najviše maloljetnih korisnika je u kategoriji od 7-14 godina starosti, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina. Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije *ugroženih porodičnom situacijom*, njih 68.228 i ta kategorija bilježi smanjenje od 8% u odnosu na prethodnu godinu. Jedan od oblika socijalne pomoći u 2014. godini primalo je 409.195 punoljetnih osoba od čega najbrojniju skupinu čine osobe starosti 46-59 godina, od čega skoro polovinu čine žene, dok je najmanji broj korisnika starosti 18-21 godine. Od punoljetnih korisnika, gledano po kategorijama, najviše je osoba

⁹⁴ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2009-2014 godine

koje nemaju dovoljno prihoda za uzdržavanje (181.152 korisnika). Ova kategorija čini preko 44% ukupnog broja punoljetnih korisnika socijalne zaštite i njen broj je povećan u odnosu na prethodnu godinu za 4%.

Realizacija ključnih mjera koje se provode u okviru implementacije Akcionog plana Reformske agende u 2015. i 2016. godini u oblasti socijalne zaštite trebala bi doprinijeti smanjenju broja siromašnih osoba, održivom mirovinskom sistemu, te unaprjeđenju sistema socijalne i dječje zaštite. Imajući u vidu da su sadašnji sistemi socijalne zaštite neefikasni i nepravedni u Federaciji BiH je započela reforma okvirnog sistema socijalne zaštite kroz izmjenu postojećeg zakonodavstva i to: Zakona o osnovama socijalne zaštite, zakona o zaštiti obitelji s djecom, zakona o udomiteljstvu, zakona o djelatnosti socijalnog rada i zakona o socijalnim uslugama. Ovim aktivnostima uređuje se oblast socijalne zaštite u smislu uklanjanja nejednakosti u stupnju pokrivenosti i razini pomoći koja se osigurava korisnicima sistema. Najznačajnija novina koja za rezultate ima efikasniji način isplate novčanih davanja i kontrolu korisnika naknada te značajne uštede budžetskih sredstva i bolje ciljane novčane pomoći je uspostava *Jedinstvenog registra korisnika naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi*. Usvajanje navedenog Zakona o jedinstvenom registru naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi očekuje se u 2016. godini. Također, jedna od reformskih mjera je i *uvezivanje staža za radnike* putem Zakona o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za zaposlene u poduzećima s većinskim državnim kapitalom. Na taj način omogućit će se penzionisanje i rješavanje socijalne situacije velikog broja radnika koji su ostali bez posla i nemaju nikakva primanja niti zdravstveno osiguranje.

Republika Srpska također, s ciljem poboljšanja socijalne zaštite, provodi obaveze iz Reformske agende te je u procesu izrade šema za dobrovoljno penzionisanje kao i provedbi osnivanja prvog dobrovoljnog penzijskog fonda.⁹⁵

Kad je u pitanju socijalna zaštita BiH se i u 2015. godini suočava s brojnim ozbiljnim i urgentnim socijalnim problemima, koji se moraju rješavati kroz poboljšanje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, izmjenu zakonodavstva, izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada i izjednačavanje prava iste vrste, različitih kategorija osoba s invaliditetom kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera.

Ljudska prava

Dva osnovna instrumenta Vijeća Europe s kojima se štiti čitav niz ljudskih prava su Europska konvencija o ljudskim pravima i Europska socijalna povelja. Bosna i Hercegovina je ratificirala sve glavne europske i međunarodne instrumente za ljudska prava prema preporukama Europske komisije, ali još uvijek ima mnogo za uraditi na unaprjeđenju ove oblasti. Nakon Univerzalnog periodičnog pregleda Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda koji je realiziran u novembru 2014. godine, Bosna i Hercegovina je dobila 167 preporuka. Međutim, BiH tek treba provesti preporuke iz prethodnog ciklusa, uključujući i preporuke koje se tiču borbe protiv diskriminacije, inkluzivnog obrazovanja, rodno zasnovanog nasilja, usklađivanja zakona i politike na nivou entiteta i reforme krivičnog zakona u pogledu ratnih zločina.⁹⁶

⁹⁵ Direkcija za ekonomsko planiranje, Program ekonomskih reformi BiH 2016-2018.

⁹⁶ Europska komisija, Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu za 2015. godinu

Izazov za naredni period ogleda se u implementaciji i monitoringu međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

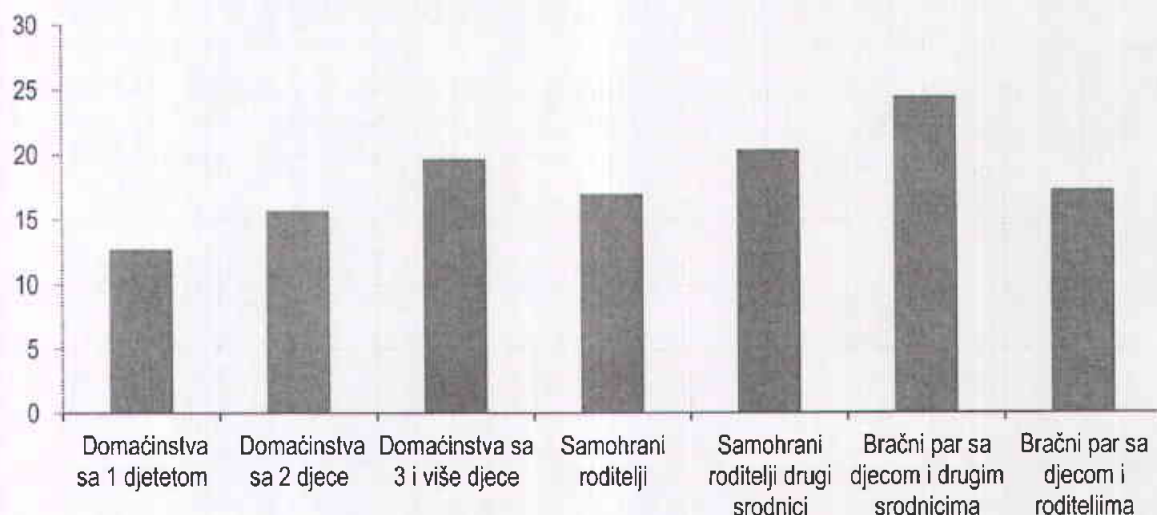
Djeca

Socijalna zaštita djece i porodica sa djecom u BiH je organizirana i uređena kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone i provodi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe.

Prema podacima Ankete o radnoj snazi (2015.) učešće stanovništva ispod 15 godina (13,5%) je za pola procenta manje nego prethodne godine. Stopa siromaštva najveća je kod domaćinstava s troje i više djece i iznosi 19,7%, dok je 24,5% stopa siromaštva kod bračnih parova koji žive s djecom i drugim srodnicima u istom domaćinstvu, te 20,4% kod samohranih roditelja sa drugim srodnicima.⁹⁷ Anкета također, pokazuje da su djeca koja žive u domaćinstvima koja vode žene (23%) daleko više izložena riziku od siromaštva i deprivaciji u odnosu na djecu koja žive u domaćinstvima koja vode muškarci (18%).

Osiguranje uvjeta za poboljšanje položaja obitelji s djecom kroz unapređenje, izradu i provedbu strateškog i zakonodavnog okvira usmjerenog djeci i obitelji ostaje izazov za naredni period.

Grafikon 39: Stopa siromaštva prema broju djece i tipu domaćinstva, BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anкета o potrošnji domaćinstava (2011.)

⁹⁷ Agencija za statistiku BiH, APD (2011.)

Žene

Opće odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova BiH⁹⁸ uređuju, promoviraju i štite ravnopravnost spolova u BiH te garantiraju jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, a osobito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi itd.

U 2015. godini, svega 37% žena je bilo zaposleno, a 60,9%⁹⁹ neaktivno što je i dalje najniži stupanj zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Europi. Najugroženija skupina žena su samohrane majke ili žene koje su hranitelji kućanstva. Na lošiji položaj žena utječe i razina obrazovanja. Prema podacima popisa iz 2013. godine, bez ikakvog obrazovanja je 146.078 osoba u dobi 15+, od tog broja, 84% čine žene.

Ekonomsko osnaživanje žena je preduvjet za smanjenje nasilja u porodici. Prema Studiji o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u BiH provedenoj 2013. godine, 47,2% žena doživjelo je od svoje 15. godine, neki od oblika nasilja.¹⁰⁰

Generalno gledajući, poboljšanje mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i samozapošljavanje žena je najbolji put za smanjene njihovog siromaštva i sprječavanje socijalne isključenosti.

Mladi

Prema popisu iz 2013. godine, **mladi u dobi od 15-24 godine čine 13,3% populacije BiH.** Anketna stopa nezaposlenosti mladih iako smanjena u odnosu na prethodnu godinu, još uvijek je vrlo visoka i iznosi 59%. Osim ovoga, 15,9% mladih u dobi 15-24 godine ne traži, niti su tražili posao u 2015. godini¹⁰¹. Poređenja radi, u EU u junu 2015. godine stopa nezaposlenosti mladih dobi do 25 godina bila je 20,6%. Najvišu stopu nezaposlenosti u EU imale su Grčka 49,4% i Hrvatska 41,5%.¹⁰² Mladi u BiH se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u BiH, dvije trećine mladih napustilo BiH zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjanja u drugoj zemlji.¹⁰³

Izazov za naredni period je svakako strateški i programski pristup institucija u rješavanju položaja mladih kao i veća izdvajanja za rješavanje problema s kojima se suočava ova populacija.

Starije osobe (penzioni sistem)

Penzioni sistem je dio sistema sigurnosti, odnosno, dio socio-ekonomskih politika koji služi za osiguravanje socijalne zaštite za sprječavanje rizika od siromaštva u slučaju starosti i invalidnosti rada. Na ovaj sistem, osim ekonomskih, bitno utječu demografske promjene. **Trend bržeg starenja populacije koji je zahvatio i BiH, u Europskoj uniji uvjetovao je reforme sistema penzionih**

⁹⁸ Sl. gl. BiH, br.32/10

⁹⁹ Agencija za statistiku BiH, Žene i muškarci u BiH (2015.)

¹⁰⁰ Studija o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2013.)

¹⁰¹ Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi (2015.)

¹⁰² Eurostat

¹⁰³ www.undp.ba

osiguranja. Starije osobe čine 14,2%¹⁰⁴ populacije BiH i njihov udio se konstantno povećava. Navedeni trend neminovno predstavlja teret za sisteme socijalne zaštite. To više sada, u vrijeme krize, kada izdvajanje nedovoljno sredstava izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju utjecaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava. Univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantiraju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije.

U 2014. godini odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Broj penzionera u BiH i dalje raste. U FBiH u decembru 2014. godine bilo je 394.900 penzionera. U periodu od 2008. do 2014. godine broj penzionera konstantno je rastao po prosječnoj stopi od preko 2%. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije (49,95%), a najmanji broj, invalidske (19,92%) dok porodične čine 30,13% isplaćenih penzija.¹⁰⁵ Ukupan broj korisnika prava na penziju posljednjeg dana 2014. godine u RS-u bio je nešto manji od 249.000. Od tog broja 131 hiljada su korisnici starosne penzije, 41 hiljada su korisnici invalidske, a 77 hiljada su korisnici porodične penzije.¹⁰⁶

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti. BiH je ratificirala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom UN-a 2010. godine, a Vijeće ministara BiH usvojilo Politike u oblasti invalidnosti 2008. godine. Također, na nivou entiteta usvojeni su strateški dokumenti iz ove oblasti: Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osoba sa invaliditetom u FBiH 2010-2014. godine i Strategija unaprijeđenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom RS 2010-2015. godine.

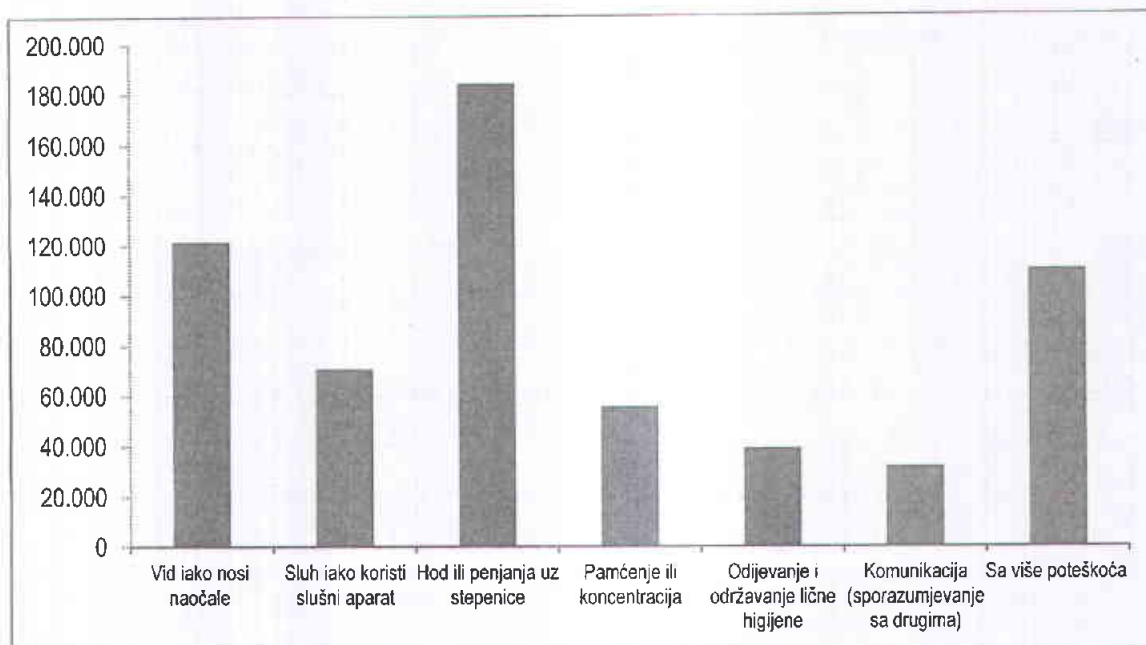
Prema rezultatima popisa 2013. godine neku vrstu poteškoće ima 8,3% bh populacije. Najviše osoba je u skupini s poteškoćama u hodu ili penjanju uz stepenice njih 184.430, dok je 110.230 osoba s više poteškoća. Poteškoće s vidom ima 121.620 osoba.

¹⁰⁴ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.-Rezultati popisa

¹⁰⁵ Federalni zavod PIO/MIO

¹⁰⁶ www.rzs.rs.ba, preuzeto 01.06.2016.

Grafikon 40: Osobe sa poteškoćama prema vrsti poteškoće, BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013. godine

Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke s kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Gotovo dvije trećine ukupnog broja odraslih osoba s invaliditetom živi blizu ili ispod zvanične linije siromaštva.

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama. Dostupni podaci o 41.212 punoljetnih invalida korisnika socijalne zaštite za 2014. godinu pokazuju da je u 2014. godini ukupan broj punoljetnih invalidnih osoba korisnika socijalne zaštite zabilježio povećanje u odnosu na 2013. godinu kada je ovih korisnika bilo 40.162 osobe, od kojih najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba kojih je prema posljednjim podacima Agencije za statistiku u 2014. godini bilo 15.392 osoba.¹⁰⁷

U cilju razvijanja inkluzivnih modela posebnu pažnju treba posvetiti ženama i djeci s invaliditetom. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u kategoriji maloljetnih korisnika socijalne zaštite-osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju u 2014. godini bilo je 15.392 osobe i taj broj je uvećan za 5% u odnosu na prethodnu godinu, najveći broj u okviru ove kategorije su *mentalno nedovoljno razvijene osobe* njih 4.439 i *fizički invalidne osobe* (2.399).¹⁰⁸

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, pravosudnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za

¹⁰⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2009-2014. godine

¹⁰⁸ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2009-2014. godine

zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom. Pod posebnim uvjetima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi i privrednom društvu koja su osnovana radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti, – a u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. Zakonom je uspostavljen tzv. kvotni koncept zapošljavanja osoba s invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti osobu/e s invaliditetom, u odgovarajućoj srazmjeri na ukupan broj zaposlenih, tj. 1 osoba s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2014. godini u BiH je zaposleno 149 invalidnih osoba čega 142 rade u zaštitnoj radionici, a 7 rade kod kuće. Broj zaposlenih osoba s invaliditetom u 2014. godini u odnosu na prethodne godine se povećava.

Tabela 9: Zaposleni invalidi, BiH 2009-2014. godine

	2012.	2013.	2014.
Zaposleni invalidi Ukupno:	131	142	149
Zaposleni invalidi (zaštitna radionica)	125	136	142
Zaposleni invalidi (rade od kuće)	6	6	7

Izvor: Agencija za statistiku BH, Socijalna zaštita 2009- 2014. godine

Osim civilnih invalida i civilnih žrtava rata u BiH postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključ enje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljš an pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Izbjegl ice i raseljene osobe

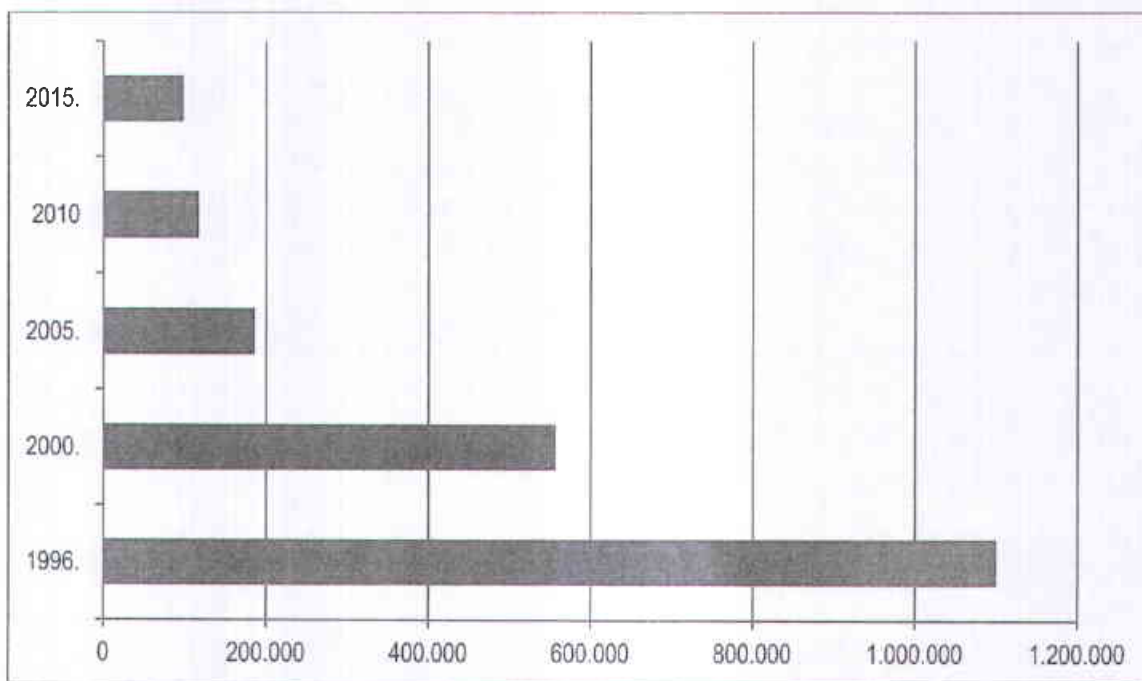
Vijeće ministara BiH i Vlade entiteta su u junu 2010. godine usvojili Revidiranu strategiju za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma koja predstavlja ključno strateško opredjeljenje BiH o načinu rješavanja problema izbjeglica. Revidiranom strategijom utvrđen je sveobuhvatan paket mjera potrebnih za rješavanje preostalih izazova izbjegličke populacije. Ove mjere obuhvaćaju povrat i obnovu imovine, elektrifikaciju objekata i ključna pitanja vezana za zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, obrazovanje, pravo na zaposlenje, sigurnost, deminiranje i sl.

U periodu od 1992. do 1995. godine svoje domove u BiH napustilo je približno 2,2 milijuna ljudi, što čini više od polovine prijeratnog domicilnog stanovništva.¹⁰⁹ Među njima, 1,2 milijuna ljudi zatražilo je izbjegličku zaštitu u više od 100 zemalja širom svijeta, a zemlje regiona prihvatile su oko 40% od ukupnog broja izbjeglica iz BiH. Istovremeno, gotovo milijun osoba bilo je interno raseljeno u BiH. Prema posljednjim procjenama UNHCR-a, još uvijek je izvan BiH oko 21.890 izbjeglica iz BiH u statusu

¹⁰⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Izvješćaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII DMS (2015.)

izbjeglice, dok je broj onih koji nisu u tom statusu višestruko veći. Većina se integrirala u zemljama prihvata. I dalje je najveći broj izbjeglih osoba iz BiH u Hrvatskoj i Srbiji, ali i u drugim europskim zemljama, Skandinaviji i prekoceanskim zemljama.

Grafikon 41: Raseljenost u BiH po godinama

Izvor: MHRR- Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII DMS (2015.)

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u **decembru 2015. godine u Bosni i Hercegovini u statusu raseljenih je bilo 32.745 porodica, ukupno 98.324 raseljene osobe**, od kojih 37.729 ili 38,4% je raseljeno na području FBiH, 60.156 ili 61,2 % na području RS i 439 ili 0,4% na području Brčko Distrikta BiH.¹¹⁰

Najveći broj izbjeglih i raseljenih osoba i dalje se ne može vratiti zato što njihova prijeratna imovina još uvijek nije obnovljena ili zato što u njihovim mjestima povratka teren nije očišćen od mina, nema osnovne infrastrukture, oskudne su mogućnosti zapošljavanja i sl. Istovremeno, mnogobrojni povratnici koji su se do sada vratili suočavaju se s teškom socijalnom situacijom koja ugrožava mogućnost njihovog opstanka u mjestima povratka. Ekonomske prilike su i dalje vrlo oskudne, često nedostaje infrastruktura, uključujući električnu energiju, a njihov pristup pravima i uslugama, kao što su: zdravstvena zaštita, obrazovanje, socijalna zaštita i penzije, ograničen je zbog različitih ustavnih, pravnih, finansijskih i drugih razloga. **Stoga, rješavanje pitanja prava raseljenih osoba i izbjeglica te osiguranje uvjeta za održiv povratak ostaje kao izazov za naredni period.**

IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante u vezi s uslovima življenja,

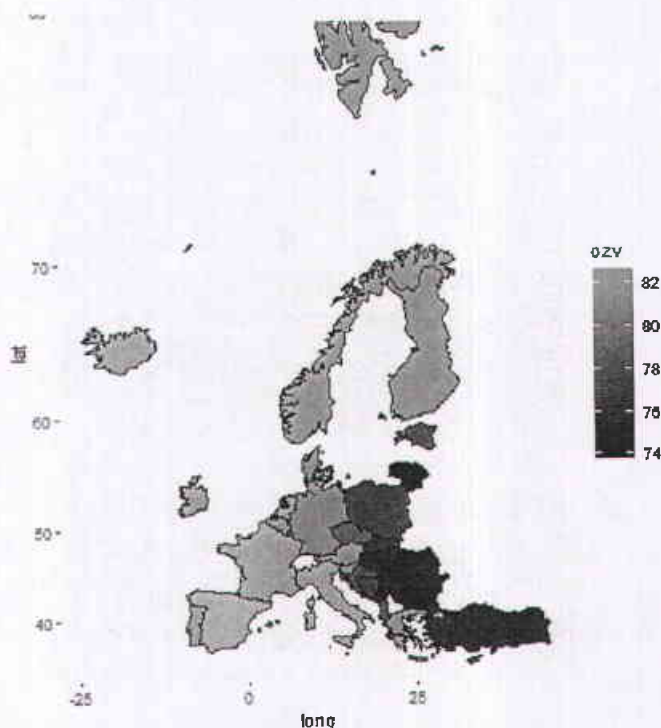
¹¹⁰ MHRR, Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provođenje Aneksa VII DMS (2015.)

faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima te načinom funkcionisanja sistema zdravstvene i socijalne zaštite.

Zdravstveni sektor u BiH je disagregiran po nadležnosti što ima za posljedicu različit nivo usluga i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Oko 15% stanovništva nema javno socijalno osiguranje. Pristup zdravstvenim uslugama su otežani jer su kapaciteti medicinskog kadra znatno manji od EU28 prosjeka što otežava adekvatan i pravovremen pristup pacijentu. BiH karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza. U pogledu riziko faktora najveći izazov predstavlja zagađen vazduh, što uzrokuje razne respiratorne probleme kod domaćeg stanovništva.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)¹¹¹ se povećava za oba spola. Očekivani životni vijek za žene je dostigao 78,78 godina, a za muškarce 74,06 godina. Razlika između očekivanog životnog vijeka za žene i muškarce iznosi 4,72 godina po rođenju. BiH ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Grafikon 42: Očekivani životni vijek Evropa, 2015 godine i zadnje dostupna godina

Izvor: SZO i EUROSTAT, zadnje dostupan podatak

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. **Stopa dojenačke smrtnosti¹¹² u BiH se smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 5,2 u 2014 godini.**

Prema podacima dobivenim od entitetskih fondova zdravlja i Fonda zdravlja Brčko Distrikta, oko 3 miliona stanovnika u BiH je pokriveno zdravstvenim osiguranjem. (FBiH: 2.019.525, RS: 909.813; BD:

¹¹¹ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

¹¹² Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

74.068). Uzimajući u obzir Popis za 2013. godinu i podatke o zdravstveno osiguranim osobama od fondova u BiH, pokrivenost zdravstvenim osiguranjem iznosi 85% (FBiH 91%, RS 74%, BD 88%).

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći ostanak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak ostanak može biti skuplji po danu, a može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za BiH trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. **U 2013. godini¹¹³ prosječna dužina boravka u bolnicama je 7,4 dana i smanjena je u odnosu na 2009. godinu, kada je iznosila 8,3 dana.** U EU 28 prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,08 dana u 2013. godini, a u Hrvatskoj 8,9 dana iste godine.¹¹⁴

Opća stopa mortaliteta u 2014.godine iznosila je 9,4 promila.¹¹⁵ **Tokom 2014. godine u BiH su umrle 35.980 osobe¹¹⁶**, što je 318 osoba više nego prethodne godine. U 2014. godini umrlo je 18.360 muškaraca i 17.620 žena. U sedmogodišnjem periodu 2014. godina je rekordna po broju smrtnosti. Uzrok ovome može da bude starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Također, uzrok može da bude i taj da riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost...), dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u BiH konzumira cigarete, 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo. U pogledu zagađenosti SZO procjenjuje da je u BiH u 2012.godini (zadnji podatak), 223 umrlih na 100.000 stanovnika bilo radi zagađenosti vazduha u zatvorenim prostorijama i na otvorenom, svrstavajući našu zemlju na pretposljednje mjesto u Evropi.

Rast ukupnog broja umrlih je uzrokovan i porastom broja umrlih uslijed malignih neoplazmi (315 više smrtnih slučajeva) i endokrinih i metaboličkih oboljenja sa poremećajima u ishrani (297 više smrtnih slučajeva). Vodeći uzrok smrtnosti su kardiovaskularna oboljenja (49,8%) i maligne neoplazme (21,7%).

Najčešći uzorak kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta.

Reformska Agenda predviđa dalji rast akciza na cigarete i alkohol, ali i preusmjeravanja dijela prihoda od akciza u zdravstveni sektor.

Jedan od velikih problema u BiH je znatno visoka stopa smrtnosti na 100.000 stanovnika uzrokovana zbog saobraćajne nesreće.¹¹⁷ U Izvještaju „Monitoring Health for SDGs.“ Svjetske zdravstvene organizacije, navodi se da su zabilježena smanjenja smrtnosti u slučajevima kada država poduzme određene mjere u regulaciji saobraćaja. Budući da smo šesti u Evropi po broju smrtnosti uzrokovanih saobraćajnim nesrećama, pred BiH stoji izazov za donošenje politika iz oblasti sigurnosti u saobraćaju.

¹¹³ Zadnje dostupan podatak

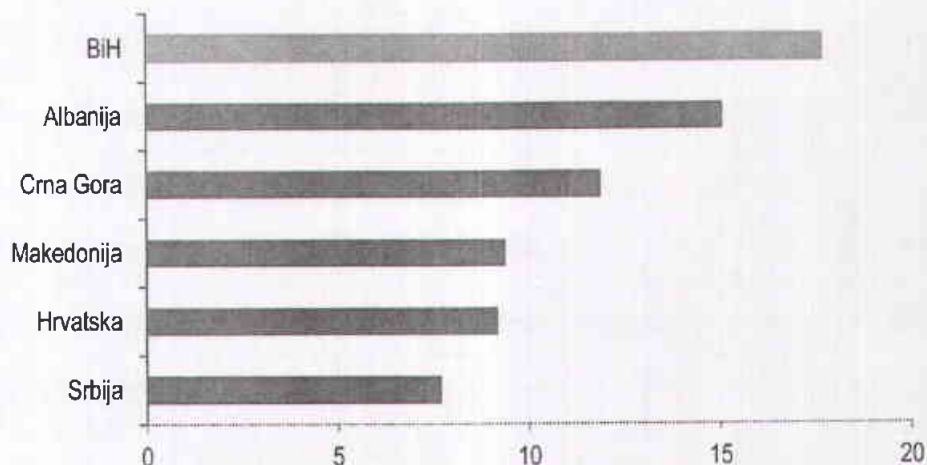
¹¹⁴ WHO Baza podataka

¹¹⁵ Radi ne postojanja podataka o specifičnoj stopi mortaliteta nije moguće porediti BiH sa prethodnim godinama niti sa drugim državama.

¹¹⁶ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2014 godine

¹¹⁷ Monitoring Health for SDGs, SZO, 2016 godine.

Grafikon 43: Umrli na 100.000 stanovnika radi saobraćajnih nesreća

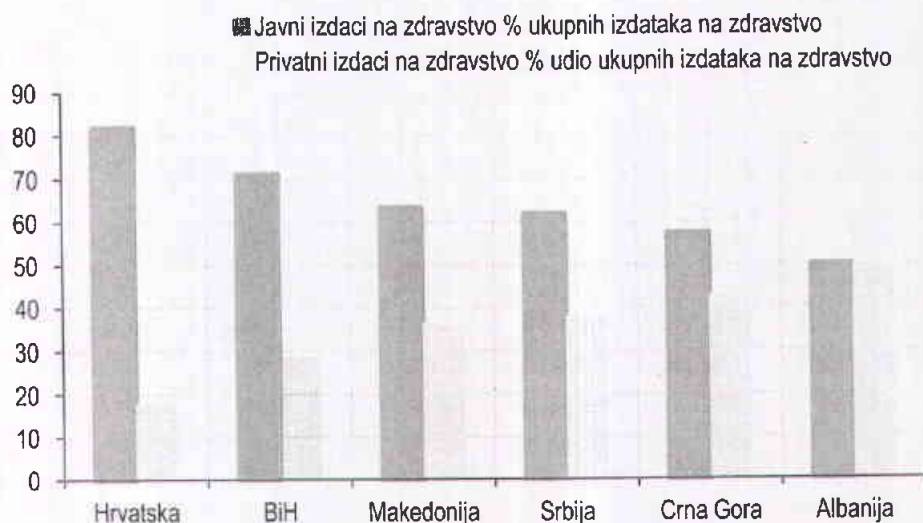
Izvor: Monitoring Health for SDGs, SZO, 2015.godina

Finansiranje sektora zdravstva u BiH

BiH karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

U 2014. godini u BiH se ukupno izdvajalo 9,6% BDPa na zdravstvo, od čega 71,2% čine javni izdaci, a 28,8% privatni izdaci. Prema zadnje dostupnim podacima potrošnja u zdravstvenom sektoru bilježi realni rast (javni izdaci za 3,1%, dok privatni za 1,5%). U Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine javni izdaci, dok u BiH 28,8% ukupnih izdataka su privatni.

Grafikon 44: Poređenje sa zemljama u odnos između javne i privatne potrošnje u zdravstvu. 2014. godina

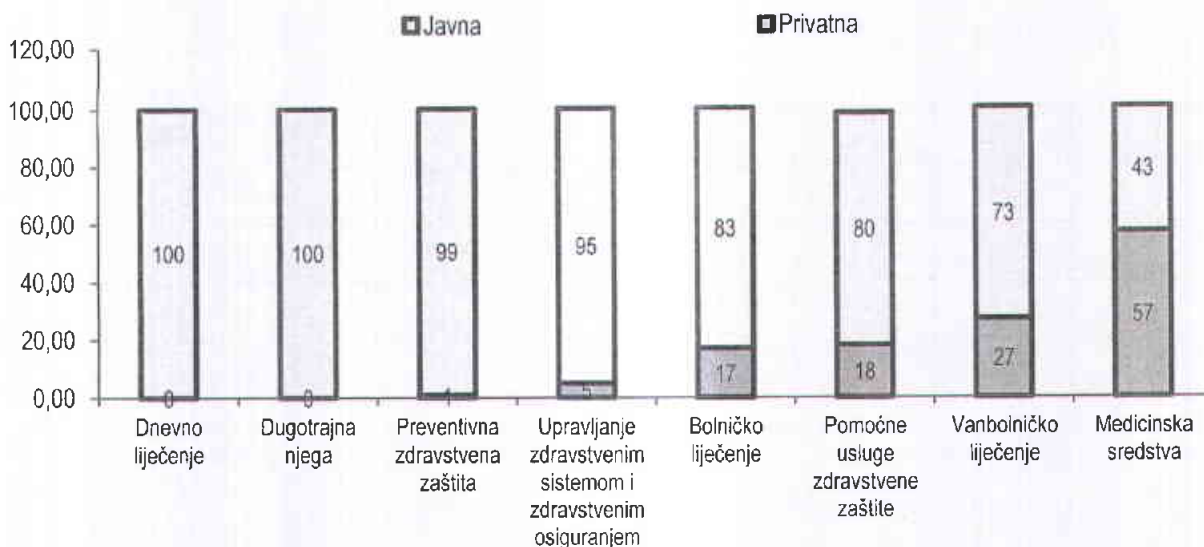

Izvor: WHO Global Health Expenditure Database

Posmatrajući strukturu ukupne privatne potrošnje po namjenama (2013. godina), oko 47,5% privatne potrošnje odlazi na lijekove i druga medicinska sredstva, 22,2% na vanbolničko liječenje, a 18,2% na bolničko liječenje. U narednom periodu jedan od izazova BiH treba da bude i smanjenje privatnih izdataka.

Poražavajuće je da većinu medicinskih sredstava finansira privatna potrošnja, čak 57% u odnosu na 43% koju čine javni izdaci (graf dole). Također privatna potrošnja ima značajnog udjela i u vanbolničkom liječenju, pomoćne usluge zdravstvene zaštite, i bolničkom liječenju .

Grafikon 45: Struktura privatnih i javnih izdataka prema namjenama, BiH, 2013. godina

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Iako BiH ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničkom liječenju u BiH ono iziskuje značajne izdatke.

U BiH najviše se izdvaja za bolničko liječenje 30,6% i za medicinska sredstva za vanbolničke pacijente 28,2%. Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se 3,3% i na vanbolničko liječenje 24%. BiH treba da iznađe načina na smanjenje troškova u bolničkom liječenju a jedan od načina je i preventivna zdravstvena zaštita na koju sada trenutno „odlazi“ samo 1,7% od ukupne potrošnje na zdravstvo.

Izazovi u zdravstvenom sektoru u BiH su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova svakako je i pristup zdravstvenoj zaštiti budući da oko 15% stanovnika nije pokriveno socijalnim zdravstvenim osiguranjem. Pored finansijskog pristupa zdravstvenoj zaštiti postoji i fizički koji je posebno otežan za osobe sa invaliditetom. Izazov u narednom periodu za kreatore politika je svakako i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.

V

Upravljanje u funkciji rasta

UPRAVLJANJE U FUNKCIJI RASTA

Strateški ciljevi

Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Ključni indikatori

Spremnost za članstvo u EU
2,15

Institucionalno uređenje BiH
127 / 140

Neovisnost pravosuđa
110 / 140

Indeks percepcije korupcije
76 / 168

V. Upravljanje u funkciji rasta

V.1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Proces tranzicije i izgradnja kapaciteta su ključni za uspjeh administracije koja treba da doprinese ekonomskom i socijalnom razvoju BiH. Ovo oblast obuhvata centralne dimenzije javne administracije a to su državne službe i upravljanje ljudskim resursima, odgovornost i pružanje usluga, javno (finansijsko) upravljanje i javne nabavke, razvoj i koordinacija politika, kao i borbu protiv korupcije.

Reforma javne uprave

Reforma javne uprave je jedna od tri ključna stuba koja proizilaze iz reformske agende gdje je efikasna javna uprava ključna u procesu pristupanja EU. U skladu sa Strategijom reforme javne uprave i pripadajućim akcionim planom važno je razvijati kapacitete ministarstava kako bi ona mogla u dovoljnoj mjeri odgovoriti prioritetima Vijeća ministara BiH, posebno onim vezanim za usklađivanje s legislativom EU.

Bosna i Hercegovina zauzima posljednje mjesto u regiji po pitanju reforme javne uprave gdje je očekivani prosjek zemalja regije 3,0. U EU analizi spremnosti zemalja zapadnog Balkana kroz indikatore spremnosti za članstvo do 2015. godine i napredak ostvaren do oktobra 2015. Godine, mjereno ocjenama od 1 do 5¹¹⁸, BiH zauzima najlošije mjesto s ocjenom 2,15¹¹⁹ i lošija je od Albanije, Makedonije, Crne Gore, Srbije i Turske¹²⁰.

Prema praćenju realizacije Strategije reforme javne uprave i Revidiranog akcionog plana 1 za 2015. Godinu, realizirano je 65% ciljeva, što je za 4% više u odnosu na 2014. godinu. Posmatrajući prema reformskim oblastima Revidiranog akcionog plana 1, najviše ciljeva je ostvareno u oblasti institucionalna komunikacija, i to 77%, a najaktivniji u ispunjavanju ovih ciljeva je državni nivo¹²¹. Istovremeno najmanji procenat realizacije ciljeva bilježi reformska oblast e-uprava s 49 posto.¹²² U toku je izrada Strateškog okvira za reformu javne uprave.

Javna uprava u Bosni i Hercegovini mora se poboljšati da bi se država pripremila za prilagođavanje izazovima evropskih integracija, te da bi se osiguralo efikasnije, djelotvornije i pouzdanije pružanje usluga građanima što uključuje i potrebu za daljnjom reformom upravljanja javnim finansijama i državnih statističkih sistema. Razvoj kapaciteta centralnih struktura za kreiranje politika je važna radi koordinacije i razvoja strategija i sveukupnih politika. Nedosljednost politika dovodi do povećanog rizika od dupliranja, neefikasne potrošnje, niže razine usluga, poteškoća u ostvarivanju strateških ciljeva, te na kraju ismanjenja upravljačkih kapaciteta.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je stupio na snagu 01.06.2015. godine, nakon što su Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i oba doma Parlamentarne skupštine BiH potvrdili i usvojili Izjavu o opredijeljenosti institucija Bosne i Hercegovine za provođenjem neophodnih reformi u okviru procesa pristupanja EU. Institucije BiH su 2015. godine usaglasile Reformsku agendu čijom implementacijom se omogućava podnošenje kredibilnog zahtjeva za članstvo u EU i postizanje statusa kandidata za članstvo kojima se otvaraju pregovori s EU.

¹¹⁸ 1 = rana faza, 2 = određena razina spremnosti, 3 = određeni progres, 4 = dobar progres i 5 = veoma dobar progres

¹¹⁹ Izvještaj EU prema indikatoru o spremnosti za članstvo, 2015. godina

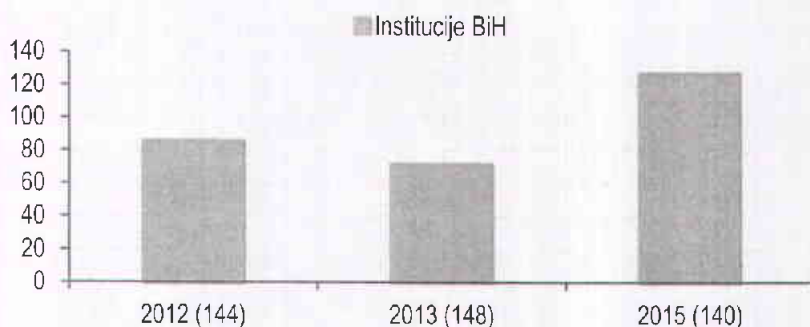
¹²⁰ Izvještaj EK, 2015. godina

¹²¹ Izvještaj Ureda za reformu javne uprave o praćenju Strategije reforme javne uprave, 2015. godina

¹²² Izvještaj Ureda za reformu javne uprave o praćenju Strategije reforme javne uprave, 2015. godina

Da bi Bosna i Hercegovina mogla uputiti kredibilnu aplikaciju za punopravno članstvo u Europskoj uniji, potrebno je i da usvoji efikasan koordinacijski mehanizam. Koordinacijski mehanizam podrazumijeva konsultacije oko usaglašavanja planova pojedinih nivoa vlasti za određene oblasti, na osnovu kojih bi se formirao stav Bosne i Hercegovine o određenim pitanjima. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma, institucionalno uređenje BiH i dalje je problem. U odnosu na 2013. godinu Bosna i Hercegovina je pogoršala svoju poziciju sa 71. mjesta od 148 zemalja na 127. mjesto od 140 zemalja i u poređenju s prethodnim godinama je najlošije pozicionirana.

Grafikon 46: Institucionalno uređenje BiH za period 2012 – 2015 godine

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2012/2013, 2013/2014 i 2015/2016 godine

Strateško planiranje je jedno od važnijih elemenata za uspostavljanje koordinacije na svim nivoima vlasti. Obaveza je državnog nivoa vlasti da prikuplja informacije, koordinira i aktivno učestvuje u kreiranju politika koje se proslijeđuju Europskoj komisiji. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstven sistem za izradu politika. Nadležnosti za izradu i donošenje politika u BiH su decentralizirane gdje na državnoj i na razini entiteta i Brčko distrikta BiH se primjenjuju različiti pristupi. U 2015. godini se radilo na uspostavi funkcionalnog sistema za strateško planiranje u BiH. Od početka 2015. godine u primjeni je Odluka o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama BiH¹²³ ovom Odlukom su stvorene pretpostavke da institucije BiH razvijaju kvalitetniju stratešku osnovu za srednjoročno planiranje i uvezivanje s budžetom. Proces srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama BiH osnažen je usvajanjem Zakona o izmjeni i dopuni zakona o ministarstvima i drugim tijelima BiH¹²⁴, gdje je naglašeno da je Srednjoročni program rada VM BiH osnova za pripremu Dokumenta okvirnog budžeta i srednjoročnih planova rada institucija BiH. VM BiH je razmatralo i usvojilo Srednjoročni program rada Vijeća ministara BiH za period 2016-2018. godina. Osim globalnog okvira fiskalnog bilansa i politike, srednjoročno planiranje nije uspostavljeno za cijelu zemlju i Uputstvo o načinu pripreme godišnjeg program rada i izvještaja o radu u institucijama BiH.

Početkom 2015. godine usvojen je NERP (Nacionalni program ekonomskih reformi) za 2015. godinu, koji uključuje analizu i projekcije makroekonomskog okvira za razdoblje 2014 – 2017 godine i pruža informacije o prioritetima i sektorskim strukturnim reformama na državnom nivou, entitetskom i nivou BD BiH. U narednom periodu se očekuje usvajanje prednacrtu Odluke o postupku procjene uticaja propisa a koja bi se odnosila na sve institucije na državnom nivou. Dogovor nije postignut po pitanju pripreme cjelodržavnih strategija za ključne privredne sektore kao što su poljoprivreda i ruralni razvoj, energija i

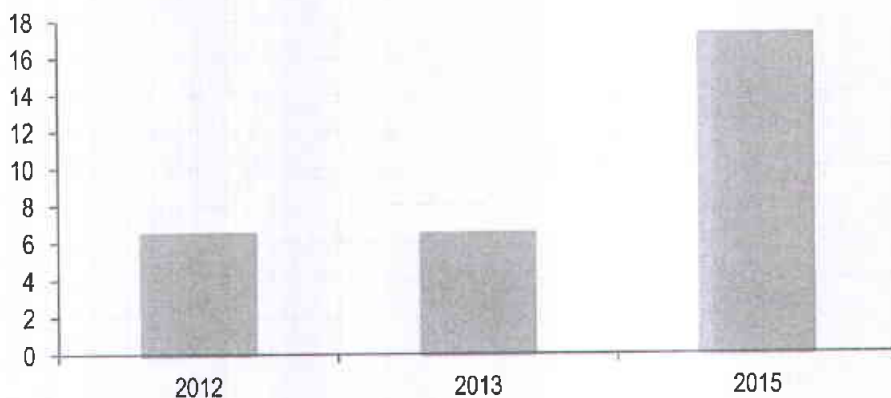
¹²³ Službeni glasnik BiH, broj 62/14

¹²⁴ Službeni glasnik BiH, broj 19/16

okoliš time isti nisu uključeni u Strateški dokument za zemlju korisnicu za period 2014 – 2020 godine ni u programiranje IPA II za 2014. godinu.

Prema Izvještaju Svjetske banke, Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2015/2016 godinu, neefikasnost državne administracije u BiH se dosta pogoršala u odnosu na prethodne godine s 6,4 poena na 17,1 poena, što pokazuje da su reforme u ovoj oblasti nužne.

Grafikon 47: Neefikasnost državne administracije, 2012 – 2015 godine

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti 2015/2016 godine

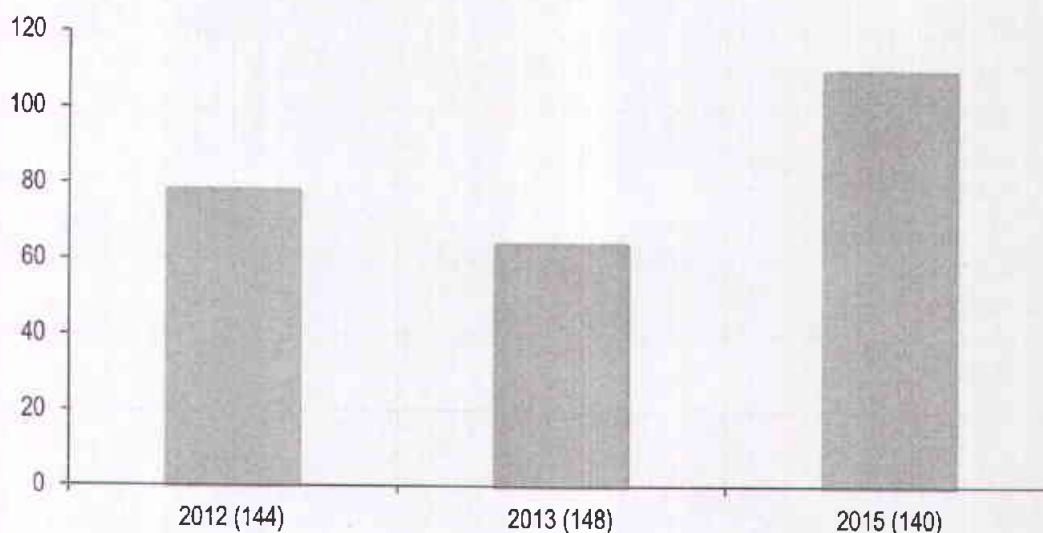
U oblasti institucionalna komunikacija najveći napredak u 2015. godine ostvaren je u komunikacijskom planiranju, koji podrazumijeva usvajanje revidiranih strategija i planova komunikacija Vijeća ministara BiH i entitetskih vlada za naredni srednjoročni period. Vijeće ministara BiH je donijelo Odluku o usvajanju revidirane Strategije komunikacija Vijeća ministara BiH za period 2016 – 2018 godine.

Pravosuđe

Proces europskih integracija pored ostalog podrazumijeva i uspostavljanje instrumenata koji će osigurati pravnu usklađenost. U pravosudnom sistemu BiH ostvaren je određeni napredak. Usvojena je Strategija za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini za period od 2014. do 2018. godine. Dokumentom je identificirano pet najvažnijih reformskih oblasti, i to: pravosuđe, pristup pravdi, podrška ekonomskom razvoju, izvršenje krivičnih sankcija i pitanja u vezi s koordinacijom, rukovođenjem i odgovornošću sektora pravde u BiH. Pravosuđe i dalje ima nedostatke u pogledu nezavisnosti i nepristrasnosti. Ne postoje formalne procedure kojima su propisane kazne protiv neprimjerenog uticaja ili prijetnji nezavisnosti pravosuđa.

Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti za 2015/2016 godinu, može se vidjeti da se rang BiH pogoršao u odnosu na 2013. godinu za skoro 50 posto, što znači da postoji veliki uticaj na nezavisnost pravosudnog sistema.

Grafikon 48: Neovisnost pravosuđa u BiH, rang za period 2012-2015 godine

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti 2015/2016 godine

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH je ključna institucija koja reguliše rad pravosuđa u cijeloj zemlji. Zbog primjene paketa reformi koje su Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH i drugi relevantni subjekti izradili, ostvaren je napredak u odnosu na prethodne godine po pitanju dužine trajanja postupaka. U 2014. godini prosječna dužina trajanja postupaka bila je nešto više od sedam godina. Broj zaprimljenih predmeta u 2014. godini bio 428 701¹²⁵, dok je broj riješenih predmeta iznosio 472 213¹²⁶ na svim sudovima u cijeloj zemlji. To pokazuje da je stopa efikasnosti bila 110%. Najveći dio neriješenih predmeta se odnosi na 1.700.000 komunalnih predmeta, koje Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH i zakonodavna tijela u entitetima namjeravaju smanjiti pružanjem podrške uvođenju alternativnih rješenja na sudovima, kao što su privatni izvršitelji ili izvršitelji s posebnim zadatkom¹²⁷.

Postoji veliki broj neriješenih krivičnih i građanskih predmeta na šta utiče neusklađena praksa krivičnih i građanskih sudova, rascjepkanost budžetskih struktura i dr. Pomoć EU za pravosuđe je povećana i proširena na više oblasti posljednjih nekoliko godina, polazeći od oblasti krivičnog prava, posebno iz oblasti rada na predmetima ratnih zločina, kako bi obuhvatila aspekte građanskog prava i smanjila broj neriješenih predmeta. Sudovi i tužilaštva su značajan iznos pomoći uložili u IT sektor, Sistem za upravljanje predmetima (CMS) koji je na raspolaganju za više od 5000 sudskih korisnika¹²⁸. Uspostavljen je online pravosudni sistem za dokumentaciju koji nudi pristup za više od 10 000 sudskih akata.

U poređenju s drugim zemljama po pitanju efikasnosti pravnog okvira u rješavanju sporova Bosna i Hercegovina je za razliku od prethodnih godina pogoršala svoj rang sa 105. mjesta od 144 zemlje na 128. mjesto od 140 zemalja.

Korupcija

Korupcija je veliki problem u javnom sektoru BiH. Visoka razina korumpiranosti predstavlja simptom nepravilnosti u radu uprave, čime se troškovi prenose na građane i ekonomiju. Za rješavanja ovog problema izrađena je Strategija za borbu protiv korupcije 2015 - 2019 godine i prateći Akcioni plan za

¹²⁵ Izvještaj o napretku Evropske komisije za 2015. godinu

¹²⁶ Izvještaj o napretku Evropske komisije za 2015. godinu

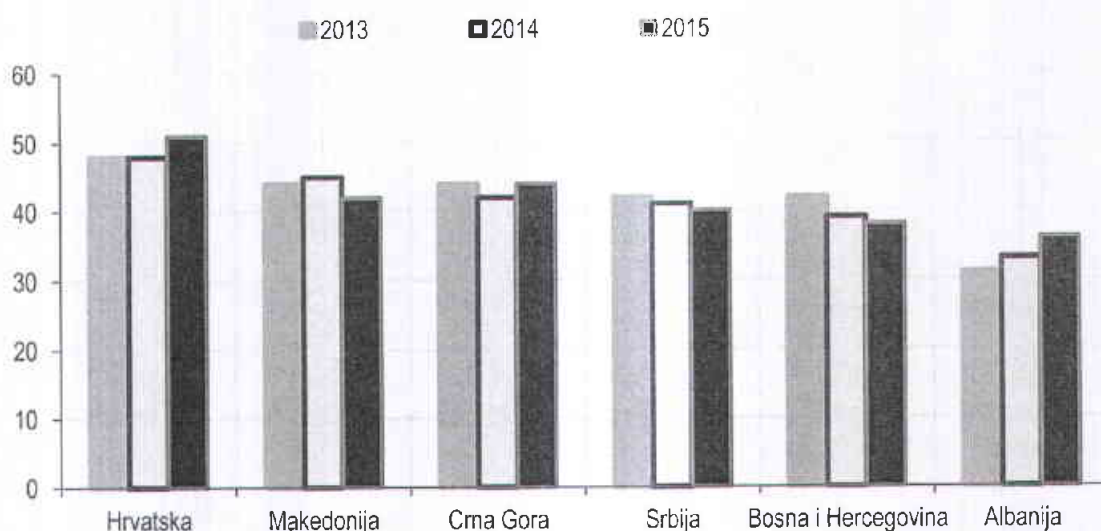
¹²⁷ Izvještaj o napretku Evropske komisije za 2015. godinu

¹²⁸ Izvještaj o napretku Evropske komisije za 2015. godinu

provođenje strategije za borbu protiv korupcije 2015 – 2019 godine. Bosna i Hercegovina je postala potpisnica Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC). Države članice Konvencije uvele su mehanizam za praćenje provedbe Konvencije posredstvom procesa revizije u kojem se procjenjuje provedba odredbi UNCAC-a u zemljama potpisnicama.

Korupcija negativno utječe na ekonomske tokove time što uzrokuje nepredvidive troškove za investitore koji su obeshrabreni za buduća ulaganja, uzrokuje rast sive ekonomije i smanjenje prihoda države po osnovu neplaćenih poreza, carina i drugih dažbina, povećava troškove administracije, roba i usluga, te smanjuje produktivnost. Iako je u ovoj oblasti ostvaren određeni napredak i poduzete određene sistematske aktivnosti na suprotstavljanju korupciji prema "Indikatorima upravljanja" Svjetske banke, BiH se nalazi ispod sredine ljestvice od preko 200 zemalja i teritorija, a sličnu poziciju ima i prema "Indeksu percepcije korupcije" Transparency Internationala koji rangira oko 168 zemalja. BiH je slabije rangirana od zemalja Zapadne Europe, ali i većine zemalja iz regije.

Grafikon 49: Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja

Izvor: Transparency International 2016. godina

Korupcija se najviše javlja u javnom sektoru uključujući i nosioce javnih ovlaštenja. Problem korupcije se javlja i u odnosu između javnog i privatnog sektora gdje se ovaj vid kriminala odvija zloupotrebom ovlaštenja u javnom sektoru. U 2014. godini provedeno je ukupno 158 istraga na državnom nivou o finansijskom kriminalu i korupciji, od čega su 103 (65%) zatvorene, a 53 su upućene Tužilaštvu Bosne i Hercegovine.¹²⁹ Od 1. oktobra 2014. godine do 31. jula 2015. godine u cijeloj državi su bile ukupno 304 potvrđene optužnice, što je dovelo do 209 osuđujućih presuda. Većina osuđujućih presuda se odnosilo na krivično djelo pronevjere na radnom mjestu.¹³⁰

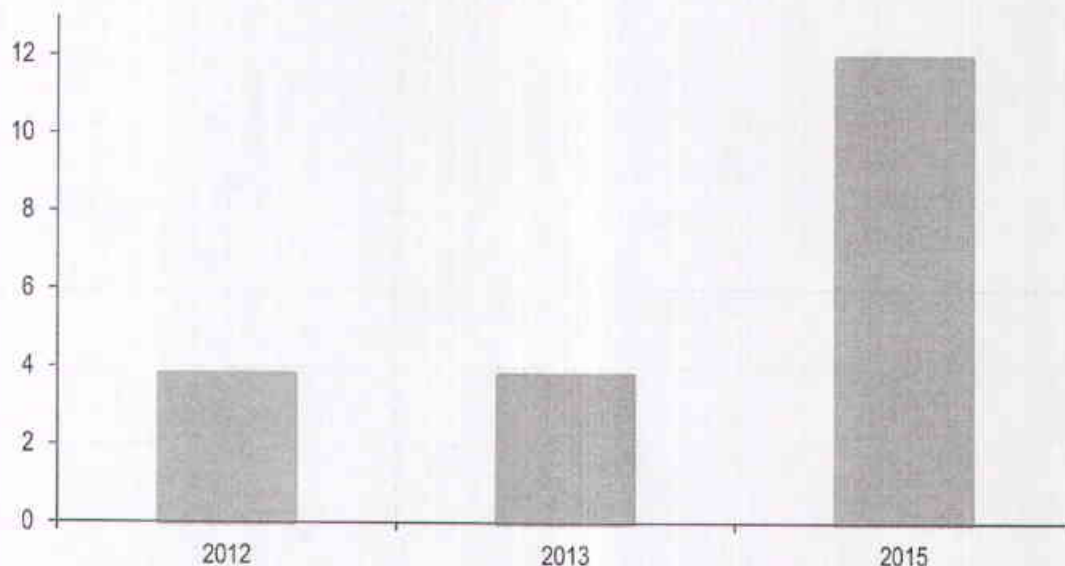
Nema sistematskog pokretanja finansijskih istraga u slučajevima organizovanog kriminala i korupcije. Izjave o imovinskom stanju se uređuju odvojenim i nekoordinisanim propisima, što njihovu provedbu čini nedjelotvornom, kao i izrečene kazne. Neadekvatna saradnja između agencija za provedbu zakona i službi tužilaštava slabi njihovu spremnost za borbu protiv korupcije, ekonomskog i organizovanog kriminala.

¹²⁹ Izvještaj o napretku BiH za 2015. godinu

¹³⁰ Izvještaj o napretku BiH za 2015. godinu

Problemi koji ometaju procesuiranje u predmetima korupcije u BiH dijelom su posljedica i rascjepkanosti pravosudnog sistema. Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2015/2016 godinu, Bosna i Hercegovina je u poređenju sa drugim zemljama bila ocjenjena kao zemlja sa visokim stepenom korupcije i njena ocjena u odnosu na 2013. godinu se pogoršala sa 3,8 na 12 u 2015. godini.

Grafikon 50: Ocjena korupcije u BiH, 2012 – 2015 godine

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2015/2016 godine

BiH mora raditi na poboljšanju koordinacije između tijela zaduženih za prevenciju i borbu protiv korupcije što je u skladu sa politikama EU o korupciji, kako bi zaštitila ljudska prava i zadovoljila kriterije za pristupanje EU.

Borba protiv korupcije jedan je od ključnih izazova vladavine prava u većini država iz procesa proširenja Evropske unije, u koje se ubraja i BiH, i povezana je sa poštivanjem pitanja temeljnih ljudskih prava, radom pravosudnih organa i institucija, pravdom i unutrašnjim poslovima. Budući da se borbi protiv korupcije posvećuje pažnja već u ranoj fazi procesa pristupanja Evropskoj uniji, a da se otvaranje odgovarajućih poglavlja temelji na uvjerljivim rezultatima, BiH treba pokazati odlučnost u preduzimanju konkretnih, sveobuhvatnih i održivih aktivnosti na suprotstavljanju korupcijskim praksama. Da bi se potpomoglo rješavanju problema korupcije država treba da ima jako pravosuđe koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno i odgovorno, ali i da agencije za provođenje zakona imaju kapacitete i podršku za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala.

Državna granica, migracije i azil

Geografski položaj BiH nudi brojne prednosti, ali i izazove kad je u pitanju bezbjednost granica. Bosna i Hercegovina predstavlja važnu tranzitnu lokaciju u pogledu protoka ljudi i roba i mora osigurati njihovu efikasnost. Unapređenjem poslova granične kontrole i usklađivanjem sa standardima i najboljim praksama Evropske unije, Granična policija Bosne i Hercegovine kontinuirano doprinosi smanjenju ilegalnih migracija preko teritorije Bosne i Hercegovine.

Sporazumom između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Hrvatske o saradnji u nadzoru državne granice za 2015. Godinu, realizirano je 1.914 zajedničkih patrola u prošloj godini u skladu sa Sporazumom o saradnji u nadzoru državne granice između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, i to 954 patrole na teritoriji BiH, a 960 patrola u Republici Hrvatskoj. Tako je potvrđen konstantni trend rasta zajedničkih aktivnosti dvije države u ovoj oblasti, nakon što je u prvoj godini provođenja sporazuma (2009. godina) izvršeno 958 zajedničkih patrola nadležnih organa BiH i Hrvatske¹³¹. Zajedničkim patrolama ostvaruju se i konkretni rezultati u suzbijanju ilegalnih migracija i drugih nezakonitih radnji, gdje su u prošloj godini otkrivena tri krivična djela i 46 prekršaja.

Oblast migracija i azila je regulisana Zakonom o strancima usvojenim od Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 11. novembra 2015. godine¹³² i Zakonom o azilu kojeg je Parlamentarna skupština usvojila 9. februara 2016. godine.¹³³ Donošenjem ovih zakona prestao je važiti prethodni zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu iz 2008. godine koji je bio usklađen sa odgovarajućim aktima EU. Zakonom o strancima regulisan je i ulazak i boravak državljana trećih država u svrhu zapošljavanja visokokvalificirane radne snage, u svrhu zapošljavanja u statusu sezonskih radnika i u okviru premještaja unutar društva. Strategijom u oblasti migracija i azila i Akcionim planom za period 2016 – 2020 godine¹³⁴, se prati oblast migracija i planirano je da se finansira 72% iz budžeta i 28% iz donatorskih sredstava.

Strategijom za prihvata i integraciju državljana BiH koji se vraćaju po osnovu sporazuma o readmisiji i Akcionim planom za period 2015 – 2018 godina koji su usvojeni u Parlamentarnoj skupštini BiH 14. oktobra 2015. godine definišu se nadležnosti institucija pri prihvatu i lokalnoj integraciji povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji. Provedbene institucije su finansijski podržane za 2016. godinu, a za 2017. godinu će biti predložena budžetska stavka za finansiranje potreba povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji.

Sporazum o readmisiji sa EU, u dijelu koji se odnosi na prihvata i integraciju povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji se primjenjuje u potpunosti gdje je osnovan državni Readmisioni centar za smještaj povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji, na period do 30 dana. Uspostavljen je efikasan mehanizam koordinacije između svih uključenih institucija, ustanova i organizacija¹³⁵.

Postupak azila je usklađen sa *acquisem* i međunarodnim standardima i preciziran kroz odredbe Zakona o azilu. Postoje institucionalni oblici putem kojih i kroz koje se na adekvatan način može pružiti međunarodna zaštita. U 2015. godini su bila 42 zahtjeva za azil koja su obuhvatala 46 osoba. Uspostavljen je Azilantski centar za prihvata i smještaj tražitelja azila, Delijaš u opštini Trnovo, kapaciteta 154 mjesta sa rezervnim kapacitetima do 300 mjesta. Pored Azilantskog centra, u BiH egzistira i Izbjegličko prihvatni centar kapaciteta do 250 mjesta, u kojem se, po individualnom zahtjevu za smještaj, zbrinjavaju osobe kojima je odobrena izbjeglička zaštita ili status supsidijarne zaštite¹³⁶.

U narednom periodu s ciljem reformi u ovoj oblasti, pred nama su određeni izazovi. Za reformu javne uprave potrebno je izraditi, usvojiti i provoditi novi cjelodržavni strateški okvir za reformu javne uprave i osigurati odgovarajuće političko vodstvo i smjernice za reformu javne uprave u zemlji; osigurati

¹³¹ Izvještaj o napretku Evropske komisije za BiH, 2015

¹³² "Službeni glasnik BiH", br. 88/15

¹³³ "Službeni glasnik BiH", br. 11/16

¹³⁴ Usvojena u martu 2016. godine, prethodne dvije strategije odnosile su se na period 2008 - 2011. i 2012 - 2015. godine

¹³⁵ Izvještaj o napretku Evropske komisije za BiH, 2015. godine

¹³⁶ Izvještaj Prilog institucija u BiH za redovni godišnji izvještaj za 2016. godinu

provedbu efikasnog sistema upravljanja ljudskim potencijalima i izraditi program reforme upravljanja javnim finansijama, koji je jasno povezan sa novim strateškim okvirom reforme javne uprave. U oblasti pravosuđa i korupcije potrebno je usvojiti akcioni plan sa pokazateljima rezultata i budžetskim aktivnostima za provedbu Strategije za reformu sektora pravde 2014-2018 godine; osigurati da se iz budžeta izdvaja dovoljno sredstava za strategiju borbe protiv korupcije i provedbu akcionog plana i uspostave tijela za prevenciju i nadzor na odgovarajućim nivoima vlasti i osigura njihovo funkcionisanje uz koordinaciju Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije.

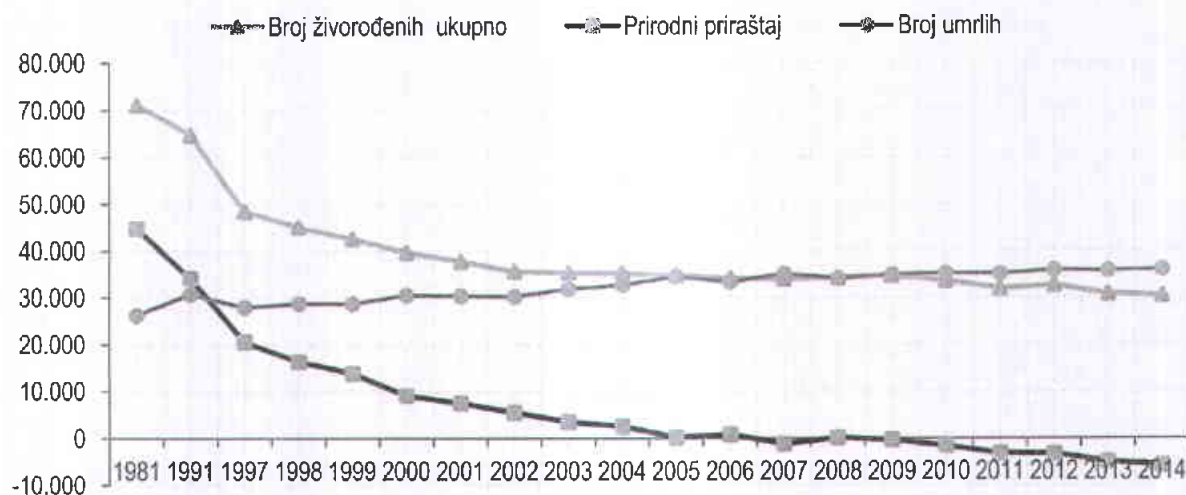
Aneks: Demografski trendovi

Demografski trendovi predstavljaju jedan od ključnih faktora za kreiranje socijalnih i ekonomskih politika.

Populacija je glavni izvor radne snage, ali istovremeno i korisnik socijalnih, zdravstvenih, obrazovnih i drugih usluga, koje utiču na kvalitetu života. Populaciona kretanja imaju sve veći značaj u svijetu upozoravajući na svjetski trend rasta populacije, a u Evropi na njeno smanjivanje i starenje.

Bosna i Hercegovina je u zadnjih dvadeset godina pretrpjela značajne demografske promjene. Prema posljednjem popisu 2013. godine, BiH je imala 3,53 miliona stanovnika, a prema popisu iz 1991. godine 4,4 miliona stanovnika. Muškarci čine 49%, a žene 51% ukupne populacije. Prosječna dob stanovnika iznosi 41,1. BiH ima negativan priraštaj od 2009. godine i do 2014. godine prosječno godišnje „gubi“ tri hiljade stanovnika. Prema preliminarnim podacima¹³⁷ za 2015. godinu, negativni prirodni priraštaj nastavlja da se povećava tako da smo u 2015. godini „izgubili“ oko osam hiljada stanovnika.

Grafikon 51: Prirodno kretanje stanovništva u BiH 1981 – 2014 godine

Izvor: Demografija2014 godine, Agencija za statistiku BiH

Osnovni indikatori koji nam pokazuju u kojem smjeru se kreće struktura stanovništva su stopa fertiliteta i očekivani životni vijek. Ukupna stopa fertiliteta u BiH je manja od one u 1991. godine a očekivani životni vijek se povećava. Ovakva situacija ima za posljedicu da stanovništvo BiH stari.

Osobe preko 65 godina čine 14,2% strukture ukupne populacije BiH. Trend u Evropi je da stanovništvo stari tako da u EU28 osobe preko 65 godina čine 18,5% strukture ukupne populacije. U poređenju sa zemljama iz regije, Srbija ima veći udio starih (18%).¹³⁸

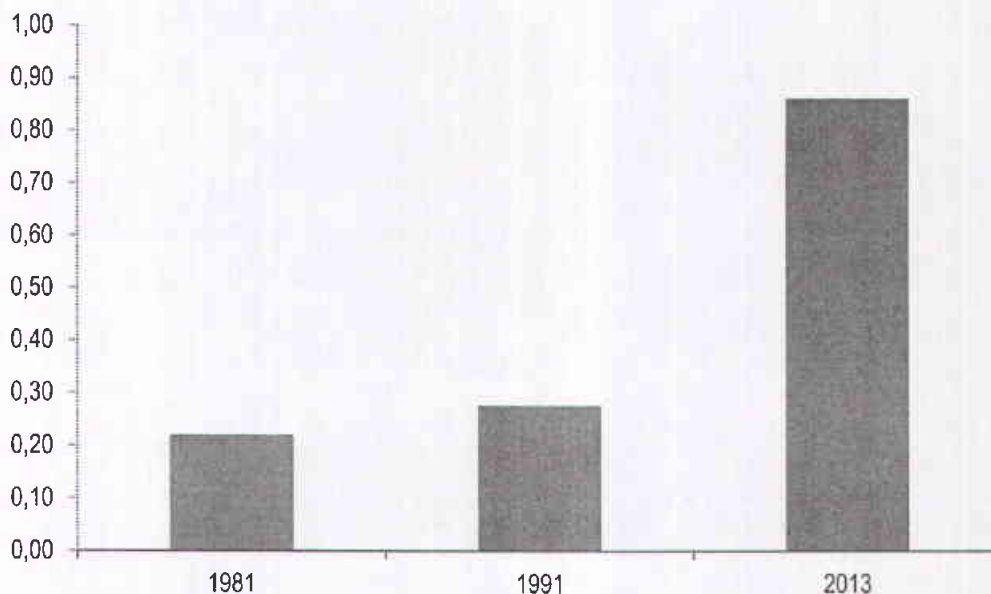
Indeks starenja populacije (grafikon 2) pokazuje odnos između broja stanovništva sa 65+ godina života i broja stanovnika starosne dobi od 0-14. EU procjena je da Index starenja iznosi 1,198 što znači da EU ima više starijih osoba nego djece. Ako uzmemo u obzir procjene stanovništva za BiH od Agencije za

¹³⁷ Saopćenje – First release, Prirodno kretanje stanovništva i brakovi, 21.03.2016, Agencija za statistiku BiH

¹³⁸ EUROSTAT

statistiku BiH, naša zemlja još uvijek ima više djece nego starih, ali se njihov omjer izjednačava, tako je prema procjeni za 2015. godinu iznosio 0,92.¹³⁹

Grafikon 52: Indeks starenja u BiH (pregled po godinama popisa)

Izvor: Kalkulacije DEP na osnovu podataka iz Demografija2014, Agencija za statistiku BiH

Očekivani životni vijek iznosi 76,6 godina, a 1991. godine je bio 72,7 godina prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), tj. povećao se za skoro četiri godine, što je odraz većeg stepena razvoja zdravstva. U Evropi najduži životni vijek od 82,45 godina ima Španija (popis 2011).¹⁴⁰

Stopa fertiliteta predstavlja prosječan broj živorođene djece koju u reproduktivnom dobu (15-49) rodi jedna žena. Pretpostavljajući da su neto migracije nula i da je stopa mortaliteta nepromijenjena, ukupna stopa fertiliteta od 2,1 djece po ženi generiše stabilnost populacije.¹⁴¹ BiH od 2004. godine ima stopu fertiliteta ispod 1,3‰ i najniža je u odnosu na zemlje regiona i EU.¹⁴² Demografski teoretičari tvrde da je kritički nivo fertiliteta 1,5 (McDonald 2005), dok se fertilitet ispod 1,3 smatra „najnižim niskim“ (Kohler et al.2002) . BiH se susreće sa nivoom fertiliteta ispod 1,3 već 15 godina, a 2013. godine je iznosila 1,219.¹⁴³ Da bi došlo do povećanja fertiliteta neophodna je intervencija javnih politika.

¹³⁹ DEP procjena na osnovu BHAS procjene broja stanovnika za 2015. godine.

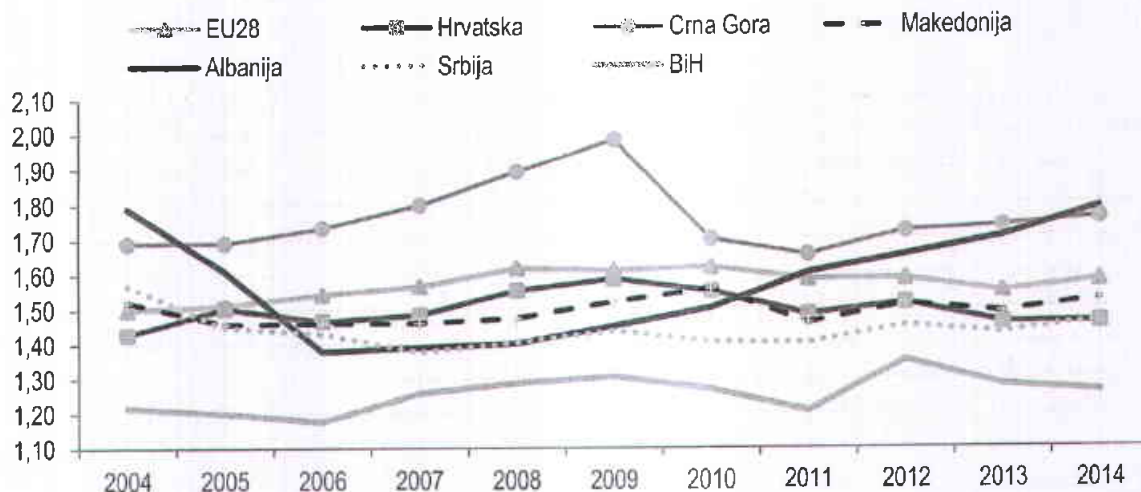
¹⁴⁰ Baza podataka Svjetske zdravstvene organizacije

¹⁴¹ OECD iLibrary: Statistics

¹⁴² Radi se o ukupno 46 zemlje

¹⁴³ Procjene DEPa na osnovu podataka iz popisa 2013 godine i Demografije 2013 godine Agencije za statistiku BiH.

Grafikon 53: Stopa fertiliteta BiH i zemlje komparatori

Izvor: Agencija za statistiku i EUROSTAT

Dodatni segment kretanja populacije predstavljaju svakako i **migracije**. Na osnovu podataka Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH pretpostavlja se da je iz BiH emigriralo milion i 671 hiljada osoba koje su rođene u BiH. BiH ne raspolaže sa tačnim podacima o godišnjim vanjskim migracijama bh stanovnika. Na osnovu podatka od EUROSTATa¹⁴⁴, ukupno je emigriralo 8.361 bh državljana u EU od čega 3.846 je emigriralo u Sloveniju. Iste godine BiH je izdala 9.953 privremenih boravaka strancima i 713 stalnih boravaka i 649 državljanstava. U pogledu unutrašnjih migracija, manje osoba je migriralo 2015. godine u odnosu na prethodnu godinu. U 2015. godini unutar BiH je migriralo 32.831 stanovnika. Najveće migracije se dešavaju unutar samih entiteta nego između entiteta i Brčko distrikta. Tako npr. u 2015. godini u FBiH migriralo je oko 85% iz FBiH, 72% migriralo je iz RS u RS. Više stanovnika migrira iz FBiH u RS nego iz RS u FBiH (u 2015. godini 243 stanovnika je više migriralo iz FBiH u RS nego obratno). Prema Balkan Barometru 2016, većina stanovništva BiH je nezadovoljna sa životom u državi, a 50% stanovništva bi napustilo BiH i radili bi u inostranstvu, što je ujedno i najveći procenat u poređenju sa zemljama jugoistočne Evrope.

Kretanja populacije predstavljaju jedan od osnovnih izazova za održiv sistem zdravstvenog i penzionog sistema kao i za adekvatno ciljanje socijalne zaštite.

¹⁴⁴ Zadnje dostupan podatak za 2013. godinu